

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΔΥΤΙΚΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ

ΤΜΗΜΑ ΨΗΦΙΑΚΩΝ ΜΕΣΩΝ & ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΣ

«Οι αντιλήψεις των Ελλήνων για την ελευθερία και την δημοκρατία»

Κωνσταντίνος Τσαγκούριας

Επιβλέπουσα καθηγήτρια: Στεφανία Γιαννακάκη

Μάιος, 2024

Περίληψη	
Abstract	
Εισαγωγή.....	3
Σκοπός και Μεθοδολογία	4
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1. Οι έννοιες της ελευθερίας και της δημοκρατίας στην Ελλάδα	6
1.1 Ιστορική αναδρομή για τους ορισμούς της δημοκρατίας και της ελευθερίας	6
1.2 Η έννοια και η εμπέδωση της ελευθερίας στην αρχαία ελληνική δημοκρατία	8
1.2.1 Η έννοια και το αίσθημα της ελευθερίας	11
1.2.2 Η γέννηση και η εξέλιξη της Δημοκρατίας	14
1.2.3 Η εφαρμογή της ελευθερίας στην αθηναϊκή δημοκρατία	20
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2 – Οι αντιλήψεις των σύγχρονων πολιτών για την ελευθερία και την δημοκρατία: ανασκόπηση ερευνών	25
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3. Μεθοδολογία	37
3.1. Γενική μεθοδολογική προσέγγιση	38
3.2 Ερευνητικά ερωτήματα	38
3.3 Περιγραφή ερωτηματολογίου	39
3.4 Περιορισμοί έρευνας	39
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4. Αποτελέσματα έρευνας	40
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5. Συμπεράσματα	56
Βιβλιογραφία	58

Περίληψη

Η πτυχιακή εργασία εξετάζει τις έννοιες της ελευθερίας και της δημοκρατίας στην Ελλάδα, τόσο από ιστορική όσο και από σύγχρονη προοπτική. Αναλύεται η ιστορική εξέλιξη και οι ορισμοί της ελευθερίας και της δημοκρατίας στην αρχαία Ελλάδα, με ιδιαίτερη έμφαση στην αθηναϊκή δημοκρατία. Μέσα από την ιστορική αναδρομή στους ορισμούς των δύο εννοιών, γίνεται και η εμπέδωση της ελευθερίας στην αρχαία ελληνική δημοκρατία, όπως και η έννοια και το αίσθημα της ελευθερίας. Η γέννηση και η εξέλιξη της δημοκρατίας αλλά και η εφαρμογή της ελευθερίας στην αθηναϊκή δημοκρατία παρουσιάζεται μέσα από μια ανασκόπηση των ερευνών σχετικά τόσο με το τι εφαρμοζόταν στα αρχαία χρόνια, όσο και με τις αντιλήψεις των σύγχρονων πολιτών για την ελευθερία και τη δημοκρατία.

Λέξεις κλειδιά: ελευθερία, δημοκρατία, Ελλάδα, πολίτης

Abstract

The thesis examines the concepts of freedom and democracy in Greece, both from a historical and a contemporary perspective. It analyzes the historical development and definitions of freedom and democracy in ancient Greece, with particular emphasis on Athenian democracy. Through a historical review of the definitions of these two concepts, the consolidation of freedom in ancient Greek democracy is explored, as well as the notion and sentiment of freedom. The birth and evolution of democracy, along with the application of freedom in Athenian democracy, are presented through a review of research regarding both what was practiced in ancient times and the perceptions of modern citizens about freedom and democracy.

Εισαγωγή

Ίσως να μην υπάρχει καμία ιδέα που να έχει κερδίσει τόσο πολλές συζητήσεις και θεωρητική ανάλυση, καθώς και να έχει προκαλέσει τεράστιους αγώνες για την επίτευξή της, όπως η έννοια της Ελευθερίας. Σε ένα βαθύτερο επίπεδο, ένα μείζον πρόβλημα είναι να διευκρινιστεί η ακριβής έννοια της, καθώς δεν είναι εύκολο να την περιγράψει κανείς με έναν μόνο ορισμό που θα καλύπτει όλες τις πτυχές της. Αν περιγράψουμε την Ελευθερία μόνο ως ένα σύνολο ατομικών δικαιωμάτων, προνομίων και εξουσιών, ο ορισμός θα είναι ανεπαρκής και δεν θα καλύπτει το μεγάλο πεδίο των ερμηνειών. Αυτός ο ορισμός περιορίζεται σε μια συγκεκριμένη νομική και κοινωνική πραγματικότητα, αγνοώντας ένα ευρύ φάσμα αποχρώσεων και ερμηνειών της έννοιας της Ελευθερίας.

Η Ελευθερία είναι μια πολυσήμαντη έννοια που απαιτεί την κατανόηση και την αντιμετώπισή της σε ευρύτερα πλαίσια σκέψης. Πρέπει να αναζητηθούν ευρείες κατηγορίες ιδεών και να ληφθούν υπόψη κοινωνικές πρακτικές για να μπορέσει να περιγραφεί συνοπτικά και να καλυφθεί η πληρότητα της έννοιας.

Η Ελευθερία και τα όριά της είναι αναμφίβολα στενά συνδεδεμένα με την συγκεκριμένη πραγματικότητα στην οποία αναφέρονται. Αυτό που μπορεί να θεωρηθεί ως ικανοποιητική περιγραφή της Ελευθερίας σε ένα δεδομένο χρονικό σημείο, μπορεί να γίνει εντελώς ανεπίκαιρο σε κάποιο άλλο σημείο. Η Ελευθερία πάντοτε ήταν πολλά περισσότερα από μία έννοια που καθορίζεται μόνο από νόμους και δικαιώματα, ήταν και ένα εσωτερικό ζήτημα, μια ψυχολογική ανάγκη. Η Ελευθερία εκφράζει την επιθυμία και την ανάγκη του ανθρώπου να αυτοκυβερνάται, να έχει αυτονομία και αυτοδιάθεση και είναι μια συνεχής πρόκληση για την ανθρώπινη ψυχή καθώς η έννοιά της εξελίσσεται και προσαρμόζεται ανά τα χρόνια.

Γι' αυτό και είναι σημαντικό στην προσπάθεια αναζήτησης της έννοιας, να αναζητείται η ερμηνεία της από τις απαρχές της, η ιστορική δηλαδή αναδρομή της.

Η αρχαία Ελλάδα, παρά τις αντιφάσεις της, θεωρείται η κοιτίδα της έννοιας της Ελευθερίας και της Δημοκρατίας και μάλιστα πολλοί αρχαίοι Έλληνες φιλόσοφοι, όπως οι Σωκράτης, ο Πλάτων και ο Αριστοτέλης, αναζήτησαν τις ερμηνείες τους και τις ανέλυσαν φιλοσοφικά καθώς συνδέονται με την αυτονομία του ανθρώπου, την αυτοδιάθεση, την ισότητα και την ελεύθερη σκέψη. Οι πρώτες έννοιες και αρχές της Ελευθερίας και της Δημοκρατίας διαμορφώθηκαν και εκφράστηκαν στην αρχαία Ελλάδα, και αυτός ο

πολιτισμός έχει ασκήσει μεγάλη επιρροή στην ανάπτυξη των εννοιών στην πορεία της ιστορίας μέχρι σήμερα.

Σκοπός και Μεθοδολογία

Σκοπός της παρούσας έρευνας είναι να γίνει μία πρώτη χαρτογράφηση των αντιλήψεων των σύγχρονων Ελλήνων πολιτών αναφορικά με την ελευθερία και την δημοκρατία. Απώτερος σκοπός είναι να απαντηθούν ερωτήματα και προβληματισμοί σχετικά με το κατά πόσο οι έννοιες αυτές εφαρμόζονται σήμερα τόσο από την πλευρά των πολιτών και τον βαθμό που αυτοί συμμετέχουν στα κοινά, όσο και από την πλευρά της διακυβέρνησης. Ο σκοπός αυτός αναλύεται στα παρακάτω ερευνητικά ερωτήματα:

1. Πώς αντιλαμβάνονται οι Έλληνες πολίτες την έννοια της δημοκρατίας;
2. Πώς αντιλαμβάνονται οι Έλληνες πολίτες την έννοια της ελευθερίας;
3. Κατά πόσο πιστεύουν οι σύγχρονοι Έλληνες ότι το υπάρχον καθεστώς διακυβέρνησης στην Ελλάδα είναι δημοκρατικό;
4. Πόσο ελεύθεροι αισθάνονται οι σύγχρονοι Έλληνες; Κατά πόσο πιστεύουν ότι η Ελλάδα είναι μια χώρα που τους επιτρέπει να ζουν ελεύθερα;

Στο πλαίσιο της έρευνας σχεδιάστηκε και διανεμήθηκε ερωτηματολόγιο που απευθύνεται σε Έλληνες πολίτες που διαμένουν στην Ελλάδα στην προσπάθεια να σκιαγραφηθεί το προφίλ και οι αντιλήψεις τους σχετικά με τα ερωτήματα που προαναφέρθηκαν. Το ερωτηματολόγιο σχεδιάστηκε μέσω του εργαλείου google forms και στάλθηκε το link σε άτομα που δραστηριοποιούνται ή όχι στα κοινά. Το δείγμα αφορά σε 115 απαντήσεις.

Η μελέτη εξελίσσεται σε -νοητά- δύο κυρίως μέρη, αυτά του θεωρητικού πλαισίου και της ανάλυσης του ερωτηματολογίου.

Όσον αφορά στο πρώτο μέρος, η μελέτη εξελίσσεται σε δύο κυρίως ενότητες (με τις απαραίτητες υποενότητες στην καθεμία), όπου γενικά αναλύεται η ιστορική αναδρομή των εννοιών της δημοκρατίας και της ελευθερίας. Στην επόμενη υποενότητα αναλύεται η έννοια και η εμπέδωση της ελευθερίας στην αρχαία ελληνική δημοκρατία. Εδώ γίνεται αναφορά στην έννοια και το αίσθημα της ελευθερίας, την γέννηση και εξέλιξη της Δημοκρατίας και την εφαρμογή της ελευθερίας στην αθηναϊκή δημοκρατία.

Στο δεύτερο κεφάλαιο αναλύονται οι αντιλήψεις των σύγχρονων Ελλήνων πολιτών σχετικά με τις έννοιες της Δημοκρατίας και της ελευθερίας βάσει στοιχείων τόσο δημογραφικών και συμμετοχής τους -και σε ποιό βαθμό- στα κοινά, όσο και τοποθέτησής τους σχετικά με τις εκάστοτε κυβερνήσεις και πολιτεύματα, με αποτελέσματα που προέκυψαν από το δομημένο ερωτηματολόγιο που απαντήθηκε από 115 άτομα.

Ειδικότερα, στην προσπάθεια διερεύνησης της μελέτης όλου του πρώτου κυρίως μέρους πραγματοποιείται έρευνα μέσω βιβλιογραφικής ανασκόπησης τα συμπεράσματα της οποίας διαφαίνονται καθόλη την διάρκεια της εργασίας και ακολουθεί η ποσοτική εμπειρική μελέτη μέσω του ημιδομημένου ερωτηματολογίου όπου γίνεται και θεωρητική η παράθεση των αποτελεσμάτων.

Για την επίτευξη όλων των προαναφερθέντων στόχων επιλέχθηκαν συγκεκριμένες διαδικασίες/στάδια οι οποίες ονομάζονται «κύκλος έρευνας». Σε αυτόν περιλαμβάνονται τα στάδια της προπαρασκευής της έρευνας, της επιλογής του ερευνητικού προβλήματος, του καθορισμού των ερευνητικών υποθέσεων/ερωτημάτων, του προσδιορισμού πληθυσμού-στόχου, του καθορισμού της ερευνητικής μεθόδου και της τεχνικής συλλογής δεδομένων, της συλλογής δεδομένων, της επεξεργασίας αυτών (ανάλυση, ερμηνεία), και τέλος, της παρουσίασης των αποτελεσμάτων (Νόβα-Καλτσούνη 2006, 27-28).

Η παρούσα εργασία δομείται σε 5 κεφάλαια. Στο κεφάλαιο 1 αναλύονται οι έννοιες της ελευθερίας και της δημοκρατίας όπως αναπτύχθηκαν ανα τους αιώνες στον ελλαδικό χώρο. Στο κεφάλαιο 2 γίνεται μία ανασκόπηση προηγούμενων ερευνών σχετικά με τις αντιλήψεις των πολιτών για την ελευθερία και τη δημοκρατία σε διάφορες χώρες συμπεριλαμβανομένης και της Ελλάδας. Στο κεφάλαιο 3 παρουσιάζεται και τεκμηριώνεται η μεθοδολογία που ακολουθήθηκε. Στο κεφάλαιο 4 παρουσιάζονται τα αποτελέσματα της έρευνας και στο κεφάλαιο 5 συνοψίζονται τα συμπεράσματα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1. ΟΙ ΕΝΝΟΙΕΣ ΤΗΣ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

Από τις αρχές της ελληνικής ιστορίας, μπορούμε να βρούμε αναφορές σχετικές με την έννοια της ελευθερίας. Από τη μυκηναϊκή εποχή και μετά, χρησιμοποιείται ο όρος "ελεύθερος" με διαφορετικό περιεχόμενο. Στις πινακίδες της Πύλου συναντάται η λέξη "e-re-u-te-ro/a" και πιθανότατα σημαίνει "απαλλαγμένος από φόρους", χωρίς όμως να έχει "ηθικό περιεχόμενο". Η πρώιμη εμφάνιση της έννοιας της ελευθερίας στην αρχαιοελληνική γραμματεία γίνεται στα ομηρικά έπη.

1.1 Ιστορική αναδρομή για τους ορισμούς της δημοκρατίας και της ελευθερίας

Ο Όμηρος, με την αζεπέραστη σαφήνιά του, κληροδότησε στους Έλληνες ένα μοναδικό δημιούργημα, πνευματικό και διαχρονικό. Ο κόσμος των ηρώων που διαπνέεται από υψηλά ιδανικά και η πρόκληση του πολέμου αποτελούν την υπέρτατη ευκαιρία για καταξίωση. Είναι λογικό να συνδέουμε την ελευθερία πρωτίστως με την πάλη αυτή. Η πιθανότητα μιας στρατιωτικής ήττας και, κατά συνέπεια, της υποδούλωσης, αποτελεί μια θλιβερή κατάληξη που μπορεί να στερήσει οριστικά την ελευθερία και να οδηγήσει στην εξαθλίωση.

Σε ορισμένες περιπτώσεις στα έπη του Όμηρου υπονοείται η ύπαρξη μιας άλλης ελευθερίας, της ελευθερίας της βούλησης. Η απόφαση του Αχιλλέα να συνεχίσει τη συμμετοχή του στον πόλεμο, παρά τις προφητικές ενδείξεις για τον θάνατό του, και η αποδοχή του Έκτορα να πολεμήσει εναντίον του Αχιλλέα, παρόλο που αντιλαμβάνεται τη ματαιότητα της προσπάθειας, αποτελούν παραδείγματα αυτής της ελευθερίας της βούλησης. Οι ηγέτες και οι ήρωες εκφράζουν το θάρρος τους, αντιστέκονται στην θέληση των θεών και αντιμετωπίζουν ακόμα και αναμετρήσεις μεταξύ τους, υπονοώντας έναν συνειδητό απελευθερωτικό αυτοπροσδιορισμό, παρότι το κόστος είναι συχνά υψηλό. Η απεικόνιση των θεών στα ομηρικά έπη έπαιξε ένα ξεχωριστό ρόλο στην αντιμετώπιση του ζητήματος. Οι θεοί δεν απεικονίζονται ως απόμακρες παρουσίες που προκαλούν διαρκή φόβο και απαιτούν απόλυτη υποταγή. Η φύση των θεών δεν είναι ξένη και απρόσιτη, αλλά οι ίδιοι έχουν όλο το φάσμα των ανθρώπινων παθών και αδυναμιών, αν και με κάποια υπερβολή.¹

¹ Μαστρογιαννόπουλος Λ.(2007), σσ.7-12, *Η έννοια της Ελευθερίας στην Αρχαία Ελλάδα*, διαθέσιμο στο: <http://ikee.lib.auth.gr/record/112439/files/MASTROGIANNOPOULOS.pdf>

Οι ίδιοι οι θεοί στα ομηρικά έπη δεν είναι παντοδύναμοι, αλλά υπόκεινται στη Μοίρα, σε μια ισχυρή και ανεξιχνίαστη δύναμη, μια άκαμπτη αναγκαιότητα στην οποία όλοι είναι υπόλογοι. Αυτή η πίστη ανοίγει τον δρόμο για τους φιλοσόφους να αναζητήσουν μια νομοτέλεια, μια δύναμη που είναι υπεύθυνη για όλα, είτε με την έννοια του φυσικού δικαίου, είτε με την έννοια ενός σύμπαντος που λειτουργεί με συγκεκριμένους νόμους. Η έννοια ενός ανεγγύητου νόμου που ισχύει για όλους αποδεικνύεται ζωτική για τους Έλληνες και συνδέεται άμεσα με την αναζήτηση της ελευθερίας, η οποία δεν είναι ποτέ αναρχική και απεριόριστη, αλλά πάντα υπόκειται σε συμφωνία με έναν συγκεκριμένο νόμο.²

Τα ομηρικά έπη έχουν διαμορφώσει διαχρονικά περισσότερο από οποιοδήποτε άλλο λογοτεχνικό έργο τις θεμελιώδεις αρχές του αρχαιοελληνικού κόσμου και της έννοιας της ελευθερίας και δημοκρατίας. Αν και ο αρχαιοελληνικός κόσμος υφίσταται σχεδόν παροιμιώδη διάσπαση και δυσκολία στην επίτευξη πολιτικής ενότητας, εξακολουθεί να διαπνέεται σε μεγάλο βαθμό από κοινά αποδεκτές αξίες. Ένα σημαντικό ορόσημο, ανεξάρτητα από την οπτική γωνία, στην πορεία του αρχαιοελληνικού κόσμου είναι η ανάδυση των πόλεων-κρατών. Αυτή η ανάδυση συνδέεται αναμφισβήτητα με το ζήτημα που διαπραγματεύομαστε. Οι πόλεις-κράτη αποτέλεσαν τη βάση του πολιτικού, κοινωνικού και πολιτισμικού υφαντού του αρχαίου ελληνικού κόσμου και παρέχουν το πλαίσιο για την ανάπτυξη των αξιών και των ιδεών. Από την κατάρρευση του μυκηναϊκού κόσμου και του κόσμου των μυθικών ηρώων, ακολούθησε μια περίοδος που συνήθως αναφέρεται ως "σκοτεινοί αιώνες". Κατά τη διάρκεια αυτής της περιόδου, η κοινωνική και πολιτική οργάνωση υπέστη σημαντικές αλλαγές και η κοινωνία βρέθηκε σε μία καταστροφική και ανασφαλή κατάσταση. Ωστόσο, στις αρχές του 8ου π.Χ. αιώνα, ένα νέο είδος πολιτειακής οργάνωσης, γνωστό ως "πόλις", άρχισε να εμφανίζεται αργά. Η πόλις αναφέρεται σε μια αυτόνομη πόλη-κράτος με δική της πολιτική δομή, νόμους και θεσμούς. Η πόλις αποτέλεσε έναν νέο τρόπο οργάνωσης και συνύπαρξης και επηρέασε βαθιά την εξέλιξη του ελληνικού κόσμου. Η εμφάνιση των πόλεων αντιπροσωπεύει ένα νέο ξεκίνημα και σηματοδότησε την έναρξη μιας νέας εποχής στην ιστορία της αρχαίας Ελλάδας, όπου οι πόλεις θα αναπτύσσονταν και θα εξελίσσονταν με δικούς τους νόμους, πολιτισμούς και πολιτικές συστάσεις. Η πόλη-κράτος έπαιξε έναν κεντρικό ρόλο στην αρχαία ελληνική ιστορία και διαμόρφωσε το πολιτικό, κοινωνικό και πολιτιστικό τοπίο της εποχής.³

Παρά την έλλειψη απόλυτης βεβαιότητας σχετικά με την ακριβή αρχή της, η πόλη σιγά-σιγά διαδίδεται σε μεγάλο μέρος της αρχαίας Ελλάδας και γίνεται η κυρίαρχη μορφή πολιτειακής

² Frank W. Walbank, (1999), *Ο ελληνιστικός κόσμος*, Βάνιας

³ Frank W. Walbank, (1999), *Ο ελληνιστικός κόσμος*, Βάνιας

οργάνωσης έως την εποχή των ελληνοιστικών βασιλείων. Κατά την διάρκεια αυτή, οι πόλεις ήταν χαρακτηριστικά ανεξάρτητες, τόσο εξωτερικά σε σύγκριση με άλλες κοινότητες όσο και εσωτερικά στη δομή τους, προσφέροντας τη δυνατότητα αυτοδιάθεσης. Αυτή η ανεξαρτησία συνδέεται άμεσα με την έννοια της ελευθερίας και της αυτονομίας, καθώς οι πόλεις είχαν το δικαίωμα να ζουν σύμφωνα με τους δικούς τους νόμους.⁴

Στην αρχαϊκή εποχή, οι πόλεις δεν είχαν ακόμα πλήρως αναπτύξει τα χαρακτηριστικά και τους θεσμούς που θα διαμορφωθούν στην κλασική περίοδο. Ωστόσο, αυτή η περίοδος ήταν η εποχή κατά την οποία τέθηκαν οι βάσεις για τις μετέπειτα μετασχηματιστικές αλλαγές.

Κατά την αρχαϊκή εποχή, ειδικές οικονομικές και κοινωνικές συνθήκες δημιούργησαν την ανάγκη για αυξανόμενη συμμετοχή του πληθυσμού στις μορφές εξουσίας, καθώς ο ρόλος των κοινωνικών τάξεων αναβαθμίζονταν. Η εφεύρεση του νομίσματος, ο αποικισμός, η προώθηση των οικονομικών συναλλαγών και του εμπορίου, καθώς και η ανάδυση μιας ισχυρής αγροτικής τάξης, οδήγησαν στο να αναδειχθούν ακόμα και μέλη των χαμηλότερων οικονομικών στρωμάτων. Αυτοί οι άνθρωποι δεν παρέμεναν αδιάφοροι στις προκλήσεις της εποχής, αλλά αναζητούσαν το δικαίωμα συμμετοχής στις αποφάσεις και την πολιτική διαμόρφωση.

Αυτές οι εξελίξεις αποτελούσαν σημαντικό ορόσημο για την περαιτέρω εξέλιξη της ελληνικής κοινωνίας και τη διαμόρφωση πιο δημοκρατικών μορφών πολιτειακής οργάνωσης. Με την πάροδο του χρόνου, αυτές οι αξιώσεις για συμμετοχή και δικαίωμα επηρέασαν την ανάπτυξη των πόλεων και οδήγησαν στην εμφάνιση της δημοκρατίας στην αρχαία Ελλάδα.

1.2 Η έννοια και η εμπέδωση της ελευθερίας στην αρχαία ελληνική δημοκρατία

Κατά τη νέα εποχή, ο πολίτης θα αποτελεί τον κοινωνικό φορέα και το ζωτικό κύτταρο της πόλης. Ωστόσο, η μετάβαση από τον παλαιότερο τύπο βασιλείας στην αριστοκρατία και την ίδρυση των πόλεων δεν θα ήταν ανώδυνη. Η αντίδραση των χαμηλότερων και μεσαίων κοινωνικών στρωμάτων θα εκδηλωνόταν, μεταξύ άλλων, με την απαίτηση προστασίας από τυχόν αυθαιρεσίες κατά την εφαρμογή του δικαίου. Η κωδικοποίηση του εθιμικού δικαίου θα αποτελούσε ένα από τα αιτήματα των δυναμικών κινημάτων και των κοινωνικών αναταραχών κατά τον 7ο και 6ο αιώνα π.Χ. Σε πολλές περιπτώσεις, αυτή η απαίτηση θα ολοκληρωνόταν με την ανάθεση εξουσιών σε προσωπικότητες που θα απολάμβαναν ευρεία

⁴ Adkins, A. W. H., (2010), *Ηθικές Αξίες και Πολιτική Συμπεριφορά στην Αρχαία Ελλάδα*, Καρδαμίτσα, Αθήνα

αποδοχή στην κοινότητα. Οι "νομοθέτες", μερικές φορές μυθικές μορφές και μερικές φορές ιστορικές, θα διαδραματίσουν έναν σημαντικό ρόλο στον καθορισμό των πρώτων ελληνικών νόμων. Πέρα από την καταγραφή των νόμων, σε ορισμένες περιπτώσεις θα προχωρήσουν στη μετασχηματισμό της πολιτείας, παρέχοντας στον λαό δικαιώματα συμμετοχής στη λήψη αποφάσεων.⁵

Η πολιτική βάση θα επεκταθεί και οι νέοι πλούσιοι θα αναδειχθούν στην εξουσία. Το πολίτευμα θα υιοθετήσει μορφές ολιγαρχίας ή τιμοκρατίας, αλλά πάντα με κάποια δημοκρατική παρουσία. Περίφημοι νομοθέτες περιλαμβάνουν τον Ζάλευκο στους Επιζεφύριους Λοκρούς της Κάτω Ιταλίας, τον Χαρόνδα στην Κατάνη της Σικελίας, τον Πιττακό στη Μυτιλήνη, τον Λυκούργο στη Σπάρτη, και τους Δράκοντα και Σόλωνα στην Αθήνα.⁶ Ο γενικότερος στόχος των νομοθεσιών ήταν η επίτευξη ειρήνης και συμφιλίωσης μεταξύ των ελεύθερων πολιτών, μέσω της εφαρμογής γενικών ρητρών και αρχών, συμπεριλαμβανομένης της ελευθερίας, είτε σε πολιτικό επίπεδο είτε ως ελευθερία βούλησης. Η συμμετοχή των πολιτών στη νομοθετική, εκτελεστική και δικαστική εξουσία γίνεται αναμφίβολο δικαίωμα, ιδίως στην περίπτωση των Αθηνών, ενώ στην λακωνική πολιτεία του Λυκούργου υπάρχουν ορισμένοι περιορισμοί.⁷

Με τις μεταρρυθμίσεις του Σόλωνα, γνωστή ως "σεισάχθεια", καταργείται εκτελεστικά ο απάνθρωπος θεσμός του αυτοενεχυριασμού, που είχε οδηγήσει πολλούς Αθηναίους στην απώλεια της προσωπικής τους ελευθερίας, μετατρέποντάς τους σε δούλους. Έτσι, αυτό που αποκτά ιδιαίτερη σημασία κατά τη μορφοποίηση της πόλης-κράτους είναι η απόλυτη προσήλωση στον νόμο, καθώς αυτός εξασφαλίζει τη λειτουργία των θεσμών της πόλης και αποτελεί την εγγύηση της ελευθερίας.⁸ Παρά την εγγύηση συμμετοχής των πολιτών στη λήψη αποφάσεων μέσω των θεσμών, τα πολιτικά πάθη δεν είχαν διάθεση να καταλυθούν ομαλά. Εκδηλώθηκαν συγκρούσεις ανάμεσα σε ισχυρές οικογένειες, οι οποίες, προκειμένου να διατηρήσουν την εξουσία, εκμεταλλεύτηκαν τη δυσaréσκεια του λαού ως ένα ισχυρό μέσο πίεσης. Αδιαφορώντας για την ευημερία του πληθυσμού, αυτοί οι αγανακτισμένοι αριστοκράτες παρουσιάζονταν ως αυτοανακηρυγμένοι ηγέτες και σωτήρες της μάζας, επιδιώκοντας να εξουδετερώσουν τους πολιτικούς αντιπάλους τους και να επιβάλλουν την απόλυτη κυριαρχία τους. Σε περίπτωση που αυτοί οι ηγέτες αναλάμβαναν την εξουσία,

⁵ Jacqueline De Romilly, (1997), *Η Αρχαία Ελλάδα σε αναζήτηση της Ελευθερίας*, Το Άστυ, Αθήνα

⁶ Παπαχρυσόστομου Α., (2014), *Πορεία προς την Αθηναϊκή Δημοκρατία*, Καρδαμίτσα, Αθήνα

⁷ Μαστρογιαννόπουλος Α. (2007), *Η έννοια της ελευθερίας στην αρχαία Ελλάδα*, ΑΠΘ, διαθέσιμο στο: <http://ikee.lib.auth.gr/record/112439/files/MASTROGIANNOPOULOS.pdf>

⁸ Παπαχρυσόστομου Α., (2014), *Πορεία προς την Αθηναϊκή Δημοκρατία*, Καρδαμίτσα, Αθήνα

συχνά μετασηματίζονταν το πολίτευμα σε ολιγαρχικό καθεστώς, κυριαρχώντας με τη δύναμη των όπλων και με μια προσωρινή ανοχή του πληθυσμού.⁹

Η μεγάλη πλειοψηφία του λαού, που υποστήριζε τον ηγέτη στην κατάληψη της εξουσίας, δεν είχε την ικανότητα να κατανοήσει το πολιτικό παιχνίδι που εξελισσόταν μπροστά της και εμπιστευόταν τον νέο ηγέτη, ελπίζοντας ότι οι προσδοκίες της θα ικανοποιηθούν, καθώς είχαν απογοητευτεί από τους πολιτικούς αντιπάλους. Ο νέος ηγέτης, αφού εδραιωθεί στην εξουσία, θα επιδιώκει έξυπνα να μετατρέψει την κυβέρνηση σε μορφή μοναρχίας. Αν και αυτή η μορφή εξουσίας δεν ήταν κληρονομική και έλειπε απόλυτα νομιμότητα, θα είχε κάποια αίρεση νομιμοποίησης. Αυτή η νέα μορφή εξουσίας έγινε γνωστή ως τυραννία. Οι περισσότερες τυραννίδες ήταν περαστικές, αλλά η δεσποτική φύση τους είχε αφήσει ένα επώδυνο αποτύπωμα στην ψυχολογία των Ελλήνων.¹⁰ Για τους Έλληνες, οποιαδήποτε μορφή κυβέρνησης που είχε έναν ηγέτη με έλλειμμα νομιμότητας και απεριόριστες εξουσίες ήταν απολύτως ασυμβίβαστη με την ελευθερία τους. Το μίσος για την τυραννία, που θα εκφραστεί με έντονο τρόπο στα κείμενα της επόμενης περιόδου, απηχεί έντονα το αίσθημα της πολιτικής ελευθερίας, η οποία ήταν στενά συνδεδεμένη με μια κυβέρνηση που ήταν σαφώς καθορισμένη από τον νόμο.¹¹

Στην ίδια περίοδο, η πνευματική ελευθερία είχε μια σημαντική ανάπτυξη με κοσμογονικές επιδράσεις. Η μυθολογική αντίληψη του κόσμου, που επικρατούσε μέχρι τότε, άρχισε να χάνει την απόλυτη αυθεντία της, καθώς άνοιγε δρόμο για την αναζήτηση μιας πιο λογικής και ορθολογικής νόμιμης τάξης, που θα μπορούσε να κατανοηθεί από τον ελεύθερο νου χωρίς αναπόδεικτες προκαταλήψεις. Αυτή η σημαντική εξέλιξη θα πραγματοποιηθεί με τη συνδρομή της φιλοσοφίας, η οποία θα αναπτυχθεί κυρίως στην Ιωνία. Η έλλειψη ιερών βιβλίων, οργανωμένων ιερατειών και απελευθερωμένων θρησκευτικών περιορισμών θα δώσει τη δυνατότητα στους Έλληνες να αναζητήσουν ελεύθερα την αλήθεια και να απαντήσουν ερωτήματα που θα ήταν απαγορευμένο να θέσουν υπό διαφορετικές συνθήκες.¹² Έτσι, οι πρώτοι φιλόσοφοι προσπαθούσαν να ανακαλύψουν την αλήθεια με ένα πνεύμα απολύτως ελεύθερο. Παρότι είχαν κυρίως κοσμολογικά ενδιαφέροντα, έγινε αντιληπτό ότι ο ορθός Λόγος, η λογική, θα μπορούσε να αποτελέσει τη βάση για απαντήσεις ή τουλάχιστον για ερωτήσεις σε κρίσιμα θέματα που θα απασχολούσαν στο εξής τον σκεπτόμενο άνθρωπο. Ορισμένα ψήγματα κοινωνικής και πολιτικής φιλοσοφίας παρέμειναν από το έργο τους, αλλά

⁹ Rowe C. (2000), *The Cambridge History of Greek and Roman Political Thought*, Cambridge University Press

¹⁰ Δεσποτόπουλος Κ., (2003), *Η πολιτική φιλοσοφία του Πλάτωνος*, Παπαζήσης, Αθήνα

¹¹ Jacqueline De Romilly, (1997), *Η Αρχαία Ελλάδα σε αναζήτηση της Ελευθερίας*, Το Άστυ, Αθήνα

¹² Adkins, A. W. H., (2010), *Ηθικές Αξίες και Πολιτική Συμπεριφορά στην Αρχαία Ελλάδα*, Καρδαμίτσα, Αθήνα

ορισμένοι από αυτούς τους πρώτους φιλοσόφους έγιναν γνωστοί και για την πολιτική τους δράση. Η προσπάθεια του Θαλή του Μιλήσιου για την πολιτική ένωση των Ιωνικών πόλεων ενάντια στον περσικό δεσποτισμό, το νομοθετικό έργο του Παρμενίδη του Ελεάτη, η αντίσταση του Ζήνωνα ενάντια στον τοπικό τύραννο, και οι αγώνες του Εμπεδοκλή αντανακλούν την συνειδητή προσπάθεια για την υπεράσπιση θεμελιωδών αξιών, που συσχετίζονται αναπόφευκτα με το ιδεώδες της ελευθερίας και της αντίστασης έναντι των καταπιεστών.¹³

Στο τέλος του 6ου αιώνα προέκυψαν σημαντικά ερωτήματα, η δημιουργική αναζήτηση των οποίων δεν θα σταματά ποτέ με τη βοήθεια της λογικής. Σε όλους τους τομείς, ο ελληνικός κόσμος ζούσε μια πρωτοφανή ενεργητικότητα, την οποία όμως διαχειριζόταν σχεδόν με αμηχανία, καθώς για να εμβαθύνει και να κατανοήσει την έννοια και τη δυναμική της ελευθερίας, έπρεπε να αντιμετωπίσει τον πραγματικό κίνδυνο της οριστικής απώλειάς της. Μια πρώτης τάξεως ευκαιρία για αυτό θα παρουσιαστεί στην αρχή του 5ου αιώνα με τους Μηδικούς πολέμους. Οι Μηδικοί πόλεμοι ήταν μια σημαντική καμπή στην ιστορία των Ελλήνων. Αντιμετωπίζοντας τον μεγάλο κίνδυνο της περσικής εισβολής, οι ελληνικές πόλεις ενωθήκαν και αντιμετώπισαν την απειλή με συλλογική προσπάθεια. Αυτή η εμπειρία ενότητας και αντίστασης θα αποτελέσει ένα σημαντικό καταλύτη για την περαιτέρω ανάπτυξη της ελληνικής φιλοσοφίας, πολιτισμού και πολιτικής. Οι Έλληνες αναγνώρισαν την αξία της ελευθερίας και της αυτοδιάθεσης και συνειδητοποίησαν ότι η πολιτική ενότητα και η συνεργασία ήταν απαραίτητες για την προάσπιση αυτών των αξιών.¹⁴

1.2.1 Η έννοια και το αίσθημα της ελευθερίας

Η αναγνώριση της σημασίας της πολιτικής ελευθερίας και η αποσαφήνιση νέων μορφών της συνδέεται άμεσα με τις επιτυχίες που επιτεύχθηκαν κατά τους Μηδικούς Πολέμους. Η αντιμετώπιση του απολυταρχικού εισβολέα έθεσε σε πρώτο πλάνο τη συνένωση των Ελλήνων, καθώς αυτή θα αποκτούσε νόημα μόνο εάν στοχεύει στην ελευθερία της Ελλάδας. Οι επιτυχημένες αναμετρήσεις απέναντι στην ισχυρή περσική αυτοκρατορία παρείχαν σημαντική εμπειρία, την οποία η μνήμη της θα συνιστούσε αιώνιο λόγο υπερηφάνειας για τις μελλοντικές γενιές και σταθερή πηγή έμπνευσης αντιμετώπιζε με παρόμοιες προκλήσεις. Το

¹³ Μαστρογιαννόπουλος Α. (2007), *Η έννοια της ελευθερίας στην αρχαία Ελλάδα*, ΑΠΘ, διαθέσιμο στο: <http://ikee.lib.auth.gr/record/112439/files/MASTROGIANNOPOULOS.pdf>

¹⁴ Rowe C. (2000), *The Cambridge History of Greek and Roman Political Thought*, Cambridge University Press

γεγονός ότι η Περσία παρουσιαζόταν ως μια χώρα απόλυτης μοναρχίας και η αντίθεσή της με τις ελληνικές πόλεις που ήταν ελεύθερες, είχε μεγάλη σημασία. Αυτό το χάσμα ανάμεσα στην απόλυτη εξουσία του περσικού βασιλιά και την ελευθερία των ελληνικών πόλεων ενισχύθηκε από τον Ηρόδοτο, τον ιστορικό που αντιπροσώπευε τη μεγάλη σύγκρουση ανάμεσα στους δύο κόσμους. Στο έργο του, ο Ηρόδοτος αποτύπωσε παραστατικά την αντίθεση αυτή μέσα από τον φανταστικό διάλογο του Έλληνα Δημάρατου με τον βασιλιά των Περσών, Ξέρξη. Αυτή η αντίθεση κατέστησε αδιανόητο για τον περσικό μονάρχη να αντιμετωπίζει ισχυρή αντίσταση από άνδρες που ήταν ελεύθεροι και δεν υποτάσσονταν στην απόλυτη εξουσία του βασιλιά. Αυτή η αντίθεση ενίσχυε τον φόβο και την αναγνώριση της ελευθερίας που είχαν οι Έλληνες και τους έδινε τη δύναμη να αντιμετωπίσουν τον περσικό εισβολέα και να πολεμήσουν για την ανεξαρτησία τους.¹⁵

Για τους Έλληνες, το κεντρικό τους πλεονέκτημα είναι ακριβώς αυτό που περιγράφεται: η ύπαρξη ενός συστήματος όπου ο αυθαίρετος και ανέλεγκτος μονάρχης απουσιάζει, και αντικαθίσταται από τον Νόμο, που πρέπει να ορίζεται συλλογικά προκειμένου να εξασφαλίζεται η δημοκρατία και η ελευθερία. Να εξασφαλίζεται δηλαδή ιδανικά η ίση συμμετοχή στα κοινά καθώς και στον προσδιορισμό του Νόμου που είναι πρωταρχικής σημασίας,¹⁶ και όταν αυτός ορίζεται από έναν μονάρχη ή μία μειοψηφία ατόμων που έχουν μεγαλύτερη ηθική, κοινωνική, πολιτική ή οικονομική δύναμη από τους περισσότερους, τότε εγείρονται πολλά ερωτηματικά για το εάν αυτός αποτελεί θεμέλιο της ελευθερίας. Ακόμα και στη σύγχρονη εποχή, όταν οι Νόμοι καθορίζονται αυταρχικά από την Βουλή των Ελλήνων χωρίς ουσιαστικά ο λαός να μπορεί να τους συνδιαμορφώσει, δεν μπορούμε να κάνουμε λόγο για δημοκρατία. Η έννοια της συλλογικότητας στην διαμόρφωση του Νόμου ο οποίος αποτελεί τον αδιαμφισβήτητο κυρίαρχο που θεμελιώνει και εγγυάται την ελευθερία, είναι το βασικότερο συστατικό για μία δημοκρατική κοινωνία. Η έννοια της συλλογικότητας και της ισοτιμίας συμμετοχής όλων στη διαμόρφωση του Νόμου και των κανόνων ορίζουν τη ζωή σε μία πολιτεία και αντιπροσωπεύει σημαντικές αρχές της δημοκρατίας. Η συλλογικότητα αναφέρεται στην ιδέα ότι οι αποφάσεις που διαμορφώνουν τον νόμο και τους κανόνες πρέπει να λαμβάνονται συλλογικά από την ευρύτερη κοινότητα ή την πολιτεία και αυτό σημαίνει ότι η εξουσία δεν πρέπει να είναι περιορισμένη σε μια μικρή ομάδα ανθρώπων ή ενός ατόμου, αλλά πρέπει να είναι ανοικτή σε συμμετοχή και επιρροή από το σύνολο των πολιτών, ενώ η ισοτιμία συμμετοχής αποτελεί τη βάση της δημοκρατίας καθώς ο κάθε πολίτης έχει το ίδιο

¹⁵ Δεσποτόπουλος Κ., (2003), *Η πολιτική φιλοσοφία του Πλάτωνα*, Παπαζήσης, Αθήνα

¹⁶ κάτι που δεν κατάφεραν να εξασφαλίσουν στο 100% οι αρχαίοι Έλληνες αλλά χωρίς αυτό να μειώνει την αξία του πολιτικού και φιλοσοφικού τους έργου

δικαίωμα να συμμετέχει στη διαμόρφωση του Νόμου και των κανόνων, ανεξάρτητα από την φυλή, το φύλο, την θρησκεία, την κοινωνική τάξη ή άλλους διακριτικούς παράγοντες. Συνολικά, αυτές οι αρχές στοχεύουν στη διασφάλιση ότι ο νόμος και οι κανόνες που διέπουν μια πολιτεία αντικατοπτρίζουν τη θέληση του λαού και προστατεύουν τα δικαιώματα και τα συμφέροντα όλων των πολιτών, όχι μόνο μιας ελίτ. Αυτή η δημοκρατική διαδικασία επιτρέπει στην κοινότητα να είναι συμμετέχουσα και ενημερωμένη για τις αποφάσεις που την αφορούν και διασφαλίζει την εξισορρόπηση των συμφερόντων σε μια πολυπολιτισμική και πολυπολιτική κοινωνία.

Αυτή η διαφορά στην ιδιοσυγκρασία των αντιμαχόμενων λαών δεν σχετίζεται με θρησκευτικές ή φυλετικές αντιθέσεις, αλλά μάλλον με την αντίληψη περί αξιών και υποχρεώσεων που συνοδεύουν αυτές τις αξίες. Η έννοια της ελευθερίας συνδέεται στενά με την αυτονομία, και για την ελληνική ιδιοσυγκρασία, οποιαδήποτε εξωτερική παρέμβαση θα θεωρούνταν σοβαρή παραβίαση, καθώς θα απειλούσε την έννοια της ελληνικής ελευθερίας. Έτσι, οι Έλληνες διατήρησαν μια αίσθηση περήφανης αυτονομίας και πάντοτε αντιτάχθηκαν σε ξένες εξουσίες που απειλούσαν την ελευθερία τους.

Η ελληνική ελευθερία είναι αναπόσπαστα συνδεδεμένη με τον νόμο. Απαιτεί τον σεβασμό και την αποδοχή του νόμου, που έχει την παράξενη φαινομενική αντίφαση να είναι ταυτόχρονα κάτι ιερό και ανθρώπινο. Οι Έλληνες αποδέχονταν με λογική και υπερηφάνεια τις απαιτήσεις που προκύπτουν από τον νόμο, καθώς αυτός αποτελούσε αξιόπιστη εγγύηση και θεμέλιο για την ενίσχυση της ελευθερίας. Όλες οι μετέπειτα αντιλήψεις περί ελευθερίας δεν θα αποκλίνουν ουσιαστικά από αυτή την παρατήρηση, καθώς η ελευθερία δεν πρόκειται ποτέ να γίνει ανεξέλεγκτη, ούτε θα συνιστά δυνατότητα για κάποιον να πράττει ανάρμοστα, ό,τι επιθυμεί. Αντίθετα, η ελευθερία θα εκφράζεται πάντοτε είτε μέσα από τον νόμο που γίνεται αποδεκτός και ενσωματώνεται στη συνείδηση της συλλογικότητας, είτε μέσω αγράφων, εσωτερικών κανόνων που είναι σαφείς, συλλογικά καθορισμένοι και απαρέγκλιτα τηρούμενοι.

Ο προβληματισμός γύρω από την ελευθερία είναι κυρίως αποτέλεσμα των λόγων και των πράξεων που διαπιστώνουμε. Το μεγαλείο της ελευθερίας έγκειται στο γεγονός ότι είναι η ηθική βάση για ευρύτατο προβληματισμό. Στην αντιπαράθεση με τον ασιατικό δεσποτισμό, η αναφορά στην ελευθερία γίνεται αυτονόητη, ιδίως μέσω του αντιπροσωπευτικότερου αφηγητή των Μηδικών, που είναι ο Ηρόδοτος. Ένα σημαντικό παράδειγμα είναι η αντίδραση των δύο Σπαρτιατών που προσέφεραν θυσία τη ζωή τους στον μονάρχη των Περσών για να απολογηθούν για τη δολοφονία αντιπροσώπων της Περσίας στη Σπάρτη. Σε αυτόν τον διάλογο, η ελευθερία είναι αυτή που αξίζει κάθε υπέρτατη θυσία και κάθε πρόσφορο μέσο,

αλλά για να φτάσει κανείς σε αυτή την κατανόηση της αξίας της, πρέπει πρώτα να τη δοκιμάσει. Αυτό, όμως, είναι αντικειμενικά αδύνατο για τους υπηκόους ενός δεσποτικού μονάρχη.

Έτσι, η ελευθερία εμφανίζεται ως η ηθική βάση που υποκρύπτεται στον προβληματισμό των αντιμαχομένων λαών, ενισχύοντας την αντίθεση μεταξύ της ελευθερίας και του δεσποτισμού, καθιστώντας την πρώτη μια αυτονόητη αξία για τους Έλληνες. Οι Αθηναίοι, αντίστοιχα με τους Έλληνες κατά τους Μηδικούς Πολέμους, θα απάνταγαν περήφανα στον Αλέξανδρο τον Α΄ της Μακεδονίας, που ήταν σύμμαχος και απεσταλμένος των Περσών, απορρίπτοντας τους συμβιβαστικούς όρους που τέθηκαν υπό την απειλή της περσικής υπεροπλίας. Η λαμπρή επιτυχία κατά τη διάρκεια των Μηδικών Πολέμων θα εμβαθύνει στην συνείδηση των Ελλήνων την πεποίθηση ότι η έννοια της ελευθερίας μπορεί να κατανοηθεί και να βιωθεί μόνο μέσα από την έννοια της "εθνικής ανεξαρτησίας" και, κατ' επέκταση, μέσω της αντιπαράθεσης με καθεστώτα που θεωρούνται ανελεύθερα. Αυτή η έννοια της ελευθερίας θα συνυφαστεί με την έννοια της "εθνικής ανεξαρτησίας" και της αυτονομίας σε ένα πρώτο επίπεδο, ενσωματώνοντας ταυτόχρονα τους θεσμούς που αναπτύχθηκαν στην πόλη-κράτος.

Η αντιπαράθεση με τα προηγούμενα καθεστώτα της τυραννίας και τον περσικό δεσποτισμό, που δεν είχαν σαφή προκαθορισμό των εξουσιών του ανώτατου άρχοντα και απουσίαζε η δυνατότητα συμμετοχής στη διακυβέρνηση από άλλους πλην των αρχόντων, δημιούργησε μια μοναδική ευκαιρία για την περαιτέρω ανάπτυξη και ενδυνάμωση των πόλεων-κρατών. Η αυξημένη αυτοπεποίθηση που προέκυψε κίνησε όλες τις διαθέσιμες δυνάμεις και θέσπισε τις βάσεις για πολύπλευρη ανάπτυξη με εντυπωσιακά αποτελέσματα. Αυτή η ευκαιρία έθεσε τις δύο πόλεις που είχαν προσφέρει τις μεγαλύτερες υπηρεσίες στην προάσπιση της ελευθερίας, την Αθήνα και τη Σπάρτη, σε έναν ανεπανάληπτο ανταγωνισμό. Αυτός ο ανταγωνισμός προήλθε από τις απελευθερωτικές ενέργειες τους σε όσες ελληνικές περιοχές βρίσκονταν ακόμη υπό περσικό κατοχή. Αν και η υπεράσπιση της ελευθερίας παραμένει πρωταρχική, η υπερβολική χρήση του ανταγωνισμού και η κατάχρηση της επίκλησης της ελευθερίας θα μπορούσαν να αποδυναμώσουν το πραγματικό της νόημα.

1.2.2 Η γέννηση και η εξέλιξη της Δημοκρατίας

Οι νικηφόρες αναμετρήσεις κατά της πανίσχυρης περσικής αυτοκρατορίας προσέφεραν μια σπουδαία εμπειρία και αποτέλεσαν αιώνιο λόγο υπερηφάνειας για τις μελλοντικές γενιές.

Επίσης, αυτή η εμπειρία συνιστά σταθερή επίκληση ενόπιον παρόμοιων προκλήσεων που μπορεί να αντιμετωπίσουν οι Έλληνες. Η ελληνική ελευθερία, που ακολουθεί τη δημοκρατία, επιτυγχάνεται μέσω της συμμόρφωσης προς τον νόμο και τον σεβασμό προς αυτόν. Ο νόμος αντιπροσωπεύει κάτι το οποίο είναι ταυτόχρονα ιερό και ανθρώπινο, καθώς έχει την αξία να προστατεύει την ελευθερία και να διασφαλίζει την ασφάλεια και τη συνύπαρξη των πολιτών. Η αποδοχή και η συμμόρφωση προς τον νόμο είναι απαραίτητες για τη διατήρηση και την εδραίωση της ελευθερίας. Μέσα από τα χρόνια, ο λαός αποδέχεται με λογική σκέψη και υπερηφάνεια τις αρχές που προέρχονται από τον νόμο, ο οποίος αποτελεί την απόλυτη εγγύηση και τον θεμέλιο λίθο για τη στέρεη βάση της ελευθερίας. Επιπλέον, η ελευθερία θα πρέπει πάντα να εκδηλώνεται με συμμόρφωση προς τον νόμο, που είτε έχει ευρεία αποδοχή από το σύνολο της κοινωνίας είτε είναι αυστηρά καθορισμένος και τηρούμενος. Αυτή η στενή σχέση μεταξύ λόγων και πράξεων αναδεικνύει την σπουδαιότητα της ελευθερίας και την καθιστά αντικείμενο ηθικού προβληματισμού.

Η έννοια της ελευθερίας στην αρχαία Ελλάδα, είτε αναφερόμαστε στην εξωτερική είτε στην εσωτερική της διάσταση, συνδέεται κυρίως με την πόλη των Αθηνών. Αυτή η διαπίστωση δεν προέρχεται μόνο από την πληθώρα γραπτών αναφορών που σχετίζονται με την ζωή στην Αθήνα, αλλά κυρίως από την ποιότητα και την οργάνωση της αθηναϊκής πολιτείας, όπου η ελευθερία αποτελούσε πάντοτε πρωταρχική αξία. Είναι εκεί που η ιδέα της δημοκρατίας βρήκε την αρχική της έκφραση και εξελίχθηκε, με αποτέλεσμα να συσχετίζεται κυρίως με την πόλη των Αθηνών. Στην πραγματικότητα, οι περισσότερες αναφορές που ακολούθησαν είχαν να κάνουν με την πόλη των Αθηνών, που συνδέθηκε περισσότερο από κάθε άλλη με το δημοκρατικό πολίτευμα και αποτελούσε την κοιτίδα του.

Παρόλο που η γέννηση της Αθηναϊκής πολιτείας παραμένει άγνωστη λόγω των Σκοτεινών Χρόνων, μπορούμε να παρατηρήσουμε τη σταδιακή εξέλιξή της μέσα από τις αμυδρές πληροφορίες που διαθέτουμε. Ο μυκηναϊκός οικισμός στην Ακρόπολη, μία από τις λίγες με διαρκή κατοίκηση κατά τη διάρκεια των Σκοτεινών Χρόνων, επηρέασε την πόλη που αναπτύχθηκε γύρω από αυτόν. Η αυτοχθονία των Αθηναίων, η υπερηφάνεια για την παλαιότητά τους και οι μύθοι που τους περιβάλλουν, διαμόρφωσαν ένα αίσθημα μοναδικότητας και δημιούργησαν τις προϋποθέσεις για την εδραίωση της πολιτικής ισότητας και ελευθερίας στο αθηναϊκό κράτος. Σε αντίθεση με τη Σπάρτη, όπου είχε προηγηθεί η υποδούλωση του εγχώριου πληθυσμού από εισβολείς επήλυδες, η Αθήνα ανέπτυξε έναν ομοιογενή και ελεύθερο πληθυσμό. Η αυτονομία και η ελευθερία των πολιτών συνέβαλαν στην ενίσχυση του αισθήματος κοινής ταυτότητας και στην δημιουργία μιας πόλης που επεδίωκε την πολιτική ισότητα και ελευθερία. Η Αθήνα κατέληξε να αποτελεί ένα κράτος με

δημοκρατικές αρχές, όπου οι πολίτες συμμετείχαν ενεργά στις αποφάσεις και τη διακυβέρνηση της πόλης.

Η πόλη των Αθηνών δεν επιδίωκε να κατακτήσει την ηγεμονία σε όλη την Αττική, όπως η πόλη των Θηβών στη βοιωτική ομοσπονδία. Αντίθετα, ήταν το κέντρο μιας ευρύτερης πολιάδας κοινότητας, το σύνολο των πολιτών, στους οποίους η δημοκρατία παρείχε ίσα πολιτικά δικαιώματα χωρίς γεωγραφικούς ή άλλους περιορισμούς. Τα μέλη αυτής της πολιάδας κοινότητας, που ανήκαν σε φυλές, φατρίες και οικογένειες, πίστευαν ότι ήταν συγγενείς και απόγονοι του μυθικού Ίωνα. Αυτή η πίστη σε μια κοινή καταγωγή συνέβαλε στην ενίσχυση του αισθήματος ισότητας και αλληλεγγύης μεταξύ τους. Αυτό το αίσθημα αλληλεγγύης και η πεποίθηση σε μια κοινή προέλευση συνέβαλαν στην ενίσχυση του αισθήματος ισότητας, το οποίο ήταν αναπόσπαστα συνδεδεμένο με την έννοια της ελευθερίας. Σε αυτό το σημείο έχει ενδιαφέρον να γίνει σύνδεση με το φαινόμενο της πολυπολιτισμικότητας και πιο συγκεκριμένα με τον όρο που αναφέρεται στην συνύπαρξη διαφόρων πολιτισμών σε μία κοινωνία ή σε μία χώρα. Προωθείται δηλαδή στις μέρες μας ο λεγόμενος “διεθνισμός” που αντικατοπτρίζει την παγκοσμιοποίηση και την αλληλεξάρτηση των κοινωνιών στον σύγχρονο κόσμο με πολλά ερωτηματικά να εγείρονται σχετικά με το τί αντίκτυπο έχει αυτό για την δημοκρατία και την ελευθερία. Ο Κοντογιώργης,¹⁷ καθηγητής Πολιτικής Επιστήμης και πρώην Πρύτανης του Παντείου Πανεπιστημίου, κάνει σαφή αναφορά σε αυτό το σύγχρονο φαινόμενο και στις επιπτώσεις του στη δημοκρατία και την ελευθερία. Πιο συγκεκριμένα αναφέρει ότι “για να το αξιολογήσουμε πρέπει να έχουμε μία γενική αρχή. ποια είναι η γενική αρχή που καθορίζει τι είναι ένα πολίτευμα και ποια είναι η σχέση του πολιτικού συστήματος με την κοινωνία; ο λόγος ύπαρξης των πολιτευμάτων είναι οι κοινωνίες. αν δεν υπήρχε Ελληνική κοινωνία δεν θα υπήρχε το ελληνικό πολίτευμα. Ο λόγος ύπαρξης δηλαδή πρώτα-πρώτα των κρατών, η πρώτη αρχή Ελευθερίας είναι να είναι οι μεν ελεύθεροι απέναντι στους άλλους (γι'αυτό επαναστάτησαν το '21), π.χ., κλπ. Ένα βασικό θέμα δηλαδή είναι αυτό. Το δεύτερο είναι το ποιός έχει την ευθύνη, ποιός αποφασίζει για τις τύχες των πολιτών της κοινωνίας. Το ζήτημα αυτό, σήμερα, για το Σύνταγμα και για όλα τα Συντάγματα του κόσμου αποτελεί μεγάλο ζήτημα. Ποιός αποφασίζει για τις 'τύχες' των πολιτών; Τι θα γίνει για παράδειγμα με θέματα οικονομίας, μετανάστευσης, κλπ, αποφασίζει ο πρωθυπουργός. Δηλαδή ορίζει το Σύνταγμα ότι ο πρωθυπουργός διαλέγει τους υπουργούς, άρα επιλέγει όποιους θέλει, και η Βουλή ψηφίζει ο,τι πει τρόπον τινά ο πρωθυπουργός και η

¹⁷ Κοντογιώργης Γ., (2022), *Η δημοκρατία, η ελευθερία, ο νόμος, ο πολίτης, το έθνος, η ελληνική κοινωνία και ο κόσμος σήμερα*, διαθέσιμο στο: <https://contogeorgis.gr/hxhtiko-γ-κοντογιώργης-η-δημοκρατία-η-ελευθ/>

εκάστοτε πλειοψηφία. Ο πρωθυπουργός δηλαδή που είναι ένας και κατά κάποιο τρόπο, ο αρχηγός. Άρα λοιπόν εάν ένας κατέχει το πολιτικό σύστημα και οι πολίτες της κοινωνίας εκτός απ'την ψήφο τους, για να εκλέξουν τον πρωθυπουργό και τους βουλευτές, πηγαίνουν μετά στο σπίτι τους και δεν ασχολούνται με τα κοινά, αλλά με τα ιδιωτικά, προσωπικά τους θέματα, τότε αυτό το πολίτευμα δεν είναι τίποτα άλλο - όπως ορίζουν οι μεγάλοι στοχαστές, όπως ο Αριστοτέλης, ο Θουκυδίδης και ο Πλάτωνας - είναι εκλόγιμη μοναρχία. Και τότε γιατί το ονομάζουμε 'αντιπροσωπευτική Δημοκρατία'? Για να μας πείσουν ότι όποιος δεν είναι μαζί του είναι με την εκτροπή αυτού του πολιτεύματος που είναι η δικτατορία".¹⁸

Η Δημοκρατία ήταν μια δημιουργία των Αθηναίων, αλλά θα υιοθετηθεί αργότερα από άλλες πόλεις του αρχαιοελληνικού κόσμου. Η μετάβαση από την ολιγαρχία στη λαϊκή κυριαρχία θα γινόταν σταδιακά, ανάλογα με τις κοινωνικοπολιτικές συνθήκες που επικρατούσαν σε κάθε πόλη. Στην Αθήνα, όμως, η μετάβαση αυτή θα αποτελούσε μια ριζική αλλαγή.

Ένα σημαντικό ορόσημο σε αυτήν τη διαδικασία αποτέλεσε η νομοθεσία του Δράκοντα, που οφείλεται στον ίδιο νομοθέτη, που εκδίδεται περίπου το 624 ή 621 π.Χ. Ο Δράκοντας κωδικοποίησε το προϋπάρχον δίκαιο και πραγματοποίησε ορισμένες αλλαγές στο νομικό πλαίσιο. Είναι πιθανό ότι οι επιτυχίες του Δράκοντα συνδέονταν με τη διεκδίκηση και απόκτηση πολιτικών δικαιωμάτων από μέρος του πληθυσμού. Παρόλο που οι πηγές για την πρόωμη εποχή δεν είναι πάντα σαφείς, σχετίζονται με τον νόμο του Δράκοντα που επέβαλε την ατιμία, τη στέρηση πολιτικών δικαιωμάτων, την εξορία και τη δήμευση περιουσιών όσων προσπάθησαν να ανατρέψουν το πολίτευμα ή συνεργάστηκαν με τυράννους. Αυτός ο νόμος ενισχύει την εδραίωση και προστασία του νεοσύστατου δημοκρατικού πολιτεύματος στην Αθήνα.

Στην αρχαία Αθήνα, το πολίτευμα παρέμεινε κατά βάση αριστοκρατικό, όπου η εξουσία κυριαρχούσε στις τάξεις των γαιοκτημόνων. Παρόλα αυτά, πραγματοποιήθηκαν σημαντικά αλλά ανεπαρκή βήματα προς την πρόοδο. Η διατήρηση των προνομίων της αριστοκρατίας οδήγησε σε μια κοινωνική κρίση. Πολλοί Αθηναίοι, υπερχρεωμένοι λόγω των δυσμενών όρων που επέβαλλαν οι δανειστές τους, έφτασαν στο σημείο να χάσουν την προσωπική τους ελευθερία και να γίνουν δούλοι, με ορισμένους να απολέσουν ακόμα και την περιουσία τους με απόφαση των δικαστικών αρχών, που σε ορισμένες περιπτώσεις ήταν αντινομικές. Ως αποτέλεσμα, η πολιτική κοινότητα συρρικνώθηκε. Αυτά τα θύματα επιζητούσαν δικαιοσύνη

¹⁸ Κοντογιώργης Γ., (2022), *Η δημοκρατία, η ελευθερία, ο νόμος, ο πολίτης, το έθνος, η ελληνική κοινωνία και ο κόσμος σήμερα*, διαθέσιμο στο: <https://contogeorgis.gr/hxhtiko-γ-κοντογιώργης-η-δημοκρατία-η-ελευθ/>

και την αποκατάσταση των δικαιωμάτων τους, και ταυτόχρονα επιζητούσαν μια γενικότερη αλλαγή στο πολίτευμα. Ο Σόλωνας αναδιαμόρφωσε το πολίτευμα και αντιμετώπισε τις κοινωνικές κρίσεις ως ένας ισχυρός νομοθέτης και διαλλακτής. Ενώ ήταν μέλος της αριστοκρατίας, ήταν κοινά αποδεκτός και επιδίωκε το κοινό συμφέρον. Ορίστηκε διαλλακτής και νομοθέτης και δημοσίευσε τους θεσμικούς του νόμους περίπου το 592/591 π.Χ.¹⁹

Οι επείγοντες νόμοι του Σόωνα κατάργησαν τα εκκρεμή χρέη και απελευθέρωσαν όσους είχαν υποδουλωθεί λόγω χρεών. Επίσης, απαγόρευσε τη δυνατότητα υποθήκευσης των οφειλετών και των μελών των οικογενειών τους. Επανάφερε επίσης στην Αθήνα τους πουλημένους δούλους σε άλλες περιοχές και τους επανέφερε στην ιδιότητα του ελεύθερου πολίτη. Όλα αυτά τα μέτρα έλυσαν τα δύσκολα ζητήματα και εξασφάλισαν μια καλύτερη κοινωνική κατάσταση. Με τον Σόωνα, πραγματοποιήθηκε μια αναδιοργάνωση του πολιτεύματος σε νέα βάση, με την υιοθέτηση τιμοκρατικού συστήματος. Οι πολίτες ταξινομήθηκαν σε τέσσερις τάξεις ανάλογα με τα εισοδήματά τους. Τα δικαιώματα και οι υποχρεώσεις των πολιτών καθορίστηκαν πλέον ανάλογα με την τάξη στην οποία ανήκαν, και όχι πλέον με βάση την καταγωγή τους. Τα περισσότερα αξιώματα του κράτους δόθηκαν στους πολίτες των τριών πρώτων τάξεων, ενώ οι θήτες, η χαμηλότερη οικονομικά τάξη, απέκτησαν το δικαίωμα συμμετοχής στις λαϊκές συνελεύσεις και τα δικαστήρια των ενόρκων. Παρόλη την επίσημη κατάργηση του προνομίου της αριστοκρατικής καταγωγής, η δημοκρατία δεν θεμελιώθηκε επισήμως κατά την εποχή του Σόωνα. Ωστόσο, ανοίχτηκαν νέες δυνατότητες για τη συμμετοχή όλων των πολιτών στη διακυβέρνηση, και αυτό σηματοδοτεί μια σημαντική πρόοδο προς την καθιέρωση της δημοκρατίας στην αρχαία Αθήνα.

Η μετάβαση προς τη δημοκρατία στην αρχαία Αθήνα δεν ήταν ομαλή και χωρίς προβλήματα. Κατά την διάρκεια των πολιτικών αγώνων για την εξουσία, δημιουργήθηκε αναρχία και αβεβαιότητα, και αυτό οδήγησε στην άνοδο της τυραννίδας. Ο Πεισίστρατος, ο ηγέτης της ριζοσπαστικής παράταξης, εκμεταλλεύτηκε την κατάσταση και κατέλαβε την εξουσία, υποδύμενος τον τύραννο. Ο Πεισίστρατος διακυβέρνησε με σύνεση, αλλά μετά το θάνατό του, ο διάδοχός του, ο υιός του Ίππαρχος, δολοφονήθηκε και ακολούθησε περίοδος πολιτικής αναστάτωσης. Ο επόμενος διάδοχος, ο Ιππίας, έδειξε απολυταρχισμό στη διακυβέρνηση, και ο λαός δεν άντεξε τις αυθαίρετες πράξεις του. Μετά την εξόντωση του Ιππία, ο δρόμος άνοιξε οριστικά για την καθιέρωση της δημοκρατίας στην Αθήνα. Η διαδοχή

¹⁹ Μαστρογιαννόπουλος Α. (2007), *Η έννοια της ελευθερίας στην αρχαία Ελλάδα*, ΑΠΘ, διαθέσιμο στο: <http://ikee.lib.auth.gr/record/112439/files/MASTROGIANNOPOULOS.pdf>

των τυράννων οδήγησε την πόλη σε βαθιές αλλαγές και την έκανε πιο ανοιχτή στη συμμετοχή των πολιτών στην πολιτική διακυβέρνηση, κάτι που σταδιακά οδήγησε στην εδραίωση της δημοκρατίας της Αθήνας. Ο Κλεισθένης προέτρεψε τον Δήμο να εφαρμόσει μια σειρά ριζοσπαστικών μέτρων που επέτρεπαν την ευρύτερη συμμετοχή όλων των πολιτών στη διακυβέρνηση. Αντικατέστησε το παλαιότερο τιμοκρατικό σύστημα με τις φατρίες και εισήγαγε τους δήμους, που ήταν οι νέες μονάδες του πολιτικού συστήματος. Οι φυλές αναδιαρθρώθηκαν σε δέκα τμήματα και κατανεμήθηκαν σε τρεις τριττύες, που δεν ήταν συνεχόμενες γεωγραφικά αλλά ήταν απομακρυσμένες μεταξύ τους, βρίσκονταν δηλαδή στο Άστυ, τα Παράλια και τα Μεσόγεια.

Με αυτό τον γεωγραφικό διαχωρισμό, επρόκειτο να περιοριστεί η επίδραση των τοπικών ευγενών και να αναμορφωθεί το πολίτευμα σε μια πιο αντιπροσωπευτική βάση. Ο επεκταμένος Δήμος θα αποκτούσε τη δυνατότητα να λαμβάνει αποφάσεις για όλα τα θέματα, προάγοντας έτσι τη θεμελίωση της λαϊκής κυριαρχίας. Αυτό αποτέλεσε μια σημαντική πρωτοπορία στην ιστορία, καθώς ήταν η πρώτη φορά που η εξουσία διατίθεται σε μεγαλύτερο μέρος του πληθυσμού. Αυτή η δημοκρατική αναδιοργάνωση του πολιτεύματος έδωσε το έναυσμα για την εξέλιξη προς την πλήρη δημοκρατία που θα ακολουθούσε στην αθηναϊκή ιστορία. Με τη μεταρρύθμιση που πρότεινε ο Κλεισθένης, ο Δήμος της Αθήνας θα έγινε το κύριο νομοπαραγωγικό όργανο. Κάθε πολίτης θα είχε το δικαίωμα να προτείνει νομοσχέδια, τα οποία θα παρουσιάζονταν στον Δήμο για συζήτηση και επικύρωση. Οι αποφάσεις του Δήμου που επικυρώνονταν από πλειοψηφία θα θεωρούνταν ως ψηφίσματα, που είχαν παρόμοιο νομικό περιεχόμενο με τους σύγχρονους νόμους. Η Βουλή, που αποτελούνταν από εκλεγμένους πολίτες, είχε την αρμοδιότητα να εξετάζει την νομιμότητα των προταθέντων ψηφισμάτων και να τα διατυπώνει με το κατάλληλο νομοτεχνικό πλαίσιο. Επιπλέον, είχε και άλλες αρμοδιότητες όπως την διενέργεια της διαδικασίας για την εγγραφή νέων πολιτών στους Δήμους, την επιβλέψη των υπόλοιπων αρχών, τον έλεγχο των δημόσιων οικονομικών, τη διαχείριση των εξωτερικών υποθέσεων, και την εξουσία στρατηγικών αποφάσεων και εξωτερικής πολιτικής.

Οι λεγόμενοι άρχοντες είχαν κυρίως θρησκευτικά και δικαστικά καθήκοντα, ενώ οι στρατηγοί έχαναν τον έλεγχο των πολεμικών επιχειρήσεων και της εξωτερικής πολιτικής. Αυτή η νέα οργάνωση διαμόρφωσε ένα πιο ανοιχτό και δημοκρατικό περιβάλλον, όπου οι πολίτες είχαν ευκαιρίες να συμμετέχουν ενεργά στη διαδικασία. Η μεταρρύθμιση που πρότεινε ο Κλεισθένης και η συνεχής εξέλιξη της αθηναϊκής δημοκρατίας ήταν ουσιαστική για την εδραίωση του αισθήματος ελευθερίας στον πολίτη και την ενίσχυση των δημοκρατικών θεσμών. Οι μεταρρυθμίσεις αυτές καθιέρωσαν την ενεργό συμμετοχή του

λαού στη διακυβέρνηση και έδωσαν την ευκαιρία σε κάθε πολίτη να συμβάλλει στη λήψη αποφάσεων που αφορούσαν την πόλη. Με την επέκταση της δημοκρατικής συμμετοχής, ο κάθε πολίτης ανέλαβε περισσότερες ευθύνες και εξουσίες. Το ελεύθερο άτομο δεν εξαρτιόταν πλέον από ισχυρούς δυνάστες ή αρχοντικές οικογένειες, αλλά είχε τη δυνατότητα να συμβάλλει προσωπικά στη διαμόρφωση της πόλης και των πολιτικών αποφάσεων. Η ελευθερία και η δημοκρατία ενισχύονταν αμοιβαία, καθιστώντας τον πολίτη φορέα των εξουσιών και υπεύθυνο για την πολιτεία. Οι αξίες της δημοκρατίας και της ελευθερίας έγιναν οι κυρίαρχες ιδεολογίες της αθηναϊκής κοινωνίας. Η συμμετοχή των πολιτών στη διακυβέρνηση και η επιδίωξη του κοινού συμφέροντος ήταν οι κύριοι στόχοι που καθοδήγησαν την αθηναϊκή πολιτική και επηρέασαν τις αποφάσεις της εξωτερικής πολιτικής της πόλης. Συνολικά, η δημοκρατία καθιερώθηκε στην Αθήνα ως σημαντικότερη θεσμοθετημένη μορφή πολιτείας, που απέδειξε τη δυνατότητα της ανθρώπινης αυτοδιοίκησης και συμμετοχής στην πολιτική διαδικασία. Αυτές οι ιδεολογίες και αξίες εξακολουθούν να επηρεάζουν την κοινωνία και τα πολιτικά συστήματα και σήμερα. Μετά τους Περσικούς Πολέμους, η Αθήνα έχοντας αποκτήσει αυτοπεποίθηση και αναγνώριση από τους άλλους Έλληνες για τις υπηρεσίες της, είχε τη δυνατότητα να αναπτύξει το δυναμικό της και να παίξει κομβικό ρόλο στα ελληνικά πράγματα. Η Δηλιακή Συμμαχία που δημιουργήθηκε με την ηγεμονία της Αθήνας είχε ως στόχο να προασπίσει την ελευθερία των Ελλήνων και να διασφαλίσει την απόκρουση μιας πιθανής νέας περσικής επιδρομής στην Ελλάδα.²⁰

Η Αθήνα επωφελήθηκε από την πείρα και το εκπαιδευτικό επίπεδο των πολιτών της, την θαλασσοκρατία της και το στρατιωτικό της δυναμικό, ώστε να καταλάβει ηγετική θέση στη συμμαχία. Η Δηλιακή Συμμαχία οδήγησε σε αναγνώριση της ηγεμονίας της Αθήνας και στην εξασφάλιση της ασφάλειας και της ευημερίας των πόλεων μελών. Οι αποφάσεις της συμμαχίας ήταν δημοκρατικές και λαμβάνονταν με βάση την αυτονομία και την ελευθερία των μελών της. Η ελευθερία και η αυτονομία των πολιτών ήταν βασικές αρχές που καθοδήγησαν τη συμμαχία και την αθηναϊκή εξωτερική πολιτική. Ο ρόλος της Αθήνας στη Δηλιακή Συμμαχία και η εδραίωση της δημοκρατίας θεωρούνται ένα από τα ιστορικά υψηλότερα σημεία της αρχαίας ελληνικής ιστορίας, που έχει επηρεάσει θετικά την εξέλιξη της ανθρώπινης πολιτικής και κοινωνίας στη συνέχεια των αιώνων.

1.2.3 Η εφαρμογή της ελευθερίας στην αθηναϊκή δημοκρατία

²⁰ Adkins, A. W. H., (2010), *Ηθικές Αξίες και Πολιτική Συμπεριφορά στην Αρχαία Ελλάδα*, Καρδαμίτσα, Αθήνα

Η ελευθερία, όπως αναφέρεται στα κλασικά κείμενα, δεν παρουσιάζεται μονοδιάστατη. Παρόλο που συνδέεται κυρίως με τον πολίτη σε μια δημοκρατική πόλη και συσχετίζεται με την έννοια της αυτονομίας, καταδεικνύεται ότι αποτελείται από ένα πλέγμα ειδικότερων ελευθεριών. Αυτές οι ελευθερίες, παρά την έλλειψη απόλυτης απαρίθμησης ως δικαιώματα και την έλλειψη συνταγματικού κύρους, πραγματώνουν την ουσιαστική δημοκρατία, καθώς αναγνωρίζουν ένα πεδίο δράσης που απαλλάσσεται από καταναγκασμούς. Έτσι, αυτό το πλέγμα ελευθεριών θεωρείται ουσιαστικά ως μια μορφή αναγνώρισης των δικαιωμάτων των πολιτών, παρόλο που δεν είναι επίσημα κατοχυρωμένο με συνταγματικό κύρος. Στο έκτο βιβλίο των "Πολιτικών" του Αριστοτέλη, περιγράφεται η στενή σύνδεση της ελευθερίας με τη δημοκρατία. Ο Αριστοτέλης εξηγεί πώς η ελευθερία αποτελεί την κύρια αρχή και προϋπόθεση της δημοκρατίας. Η ελευθερία αναφέρεται στη δυνατότητα και το δικαίωμα των πολιτών να συμμετέχουν στο πολιτικό σύστημα και να λαμβάνουν αποφάσεις σχετικά με τις κοινές υποθέσεις της πόλης.

Ο Αριστοτέλης επισημαίνει πως η δημοκρατία διασφαλίζει αυτήν την ελευθερία και επιτρέπει στους πολίτες να συμμετέχουν στη διοίκηση των κοινών υποθέσεων. Εν προκειμένω, ο Αριστοτέλης εστιάζει κυρίως στην Αθηναϊκή δημοκρατία, η οποία είναι περισσότερο γνωστή και πλούσια σε πληροφορίες από άλλες πολιτείες. Έτσι, η ελευθερία παίρνει κεντρικό ρόλο στη δημοκρατία, καθώς αποτελεί τον κεντρικό πυλώνα πάνω στον οποίο οι πολίτες ασκούν τα δικαιώματά τους και λαμβάνουν αποφάσεις που αφορούν την πόλη και την κοινότητα. Η δημοκρατία, έτσι, διαμορφώνεται ως το πολιτικό σύστημα που εξασφαλίζει την ελευθερία και δίνει τη δυνατότητα στους πολίτες να εκφράζουν τις απόψεις και τα συμφέροντά τους, προωθώντας έτσι την καλή λειτουργία της πόλης.²¹

Η ελευθερία, όπως περιγράφεται στα κλασικά κείμενα, δεν είναι μια μονοδιάστατη έννοια. Αν και συνδέεται κυρίως με τον ρόλο του πολίτη σε μια δημοκρατική πόλη, αποτελείται ουσιαστικά από ένα πλέγμα πιο ειδικών ελευθεριών. Αν και δεν απαριθμούνται απόλυτα ως δικαιώματα ή δεν κατοχυρώνονται με συνταγματικό κύρος, αναγνωρίζουμε την πραγματική υλοποίηση της δημοκρατίας στην αναγνώριση ενός πεδίου δράσης απαλλαγμένου από καταναγκασμούς, κάτι που μπορεί να θεωρηθεί ως μια μορφή ελευθερίας. Η ελευθερία συνδέεται απόλυτα με την αρχή της ισότητας, που αποτελεί βασικό κανόνα της δημοκρατίας. Εντός ενός δημοκρατικού πλαισίου, όλοι οι πολίτες είναι ίσοι, αριθμητικά, και έχουν τα ίδια δικαιώματα, ανεξαρτήτως αξίας ή κοινωνικής θέσης. Η ελευθερία ενώνεται

²¹ Δεσποτόπουλος Κ., (2003), *Η πολιτική φιλοσοφία του Πλάτωνος*, Παπαζήσης, Αθήνα

αμετάβλητα με την ισότητα που απολαμβάνουν οι πολίτες υπό την κυριαρχία των νόμων στην κοινωνία όπου ζουν.

Η ισότητα στην εξουσία χωρίς διακρίσεις βάσει καταγωγής ή τάξης αποτελεί σημαντική κατάκτηση για τις "κατώτερες" κοινωνικές τάξεις. Αυτή η ισονομία γίνεται ο κεντρικός πυλώνας της Δημοκρατίας και μπορεί να διακρίνεται σε δύο αποχρώσεις: αρχικά, ως ισότητα μέσω του νόμου, που συνδέεται ουσιαστικά με την ίδια τη δημοκρατία και αφορά τη δυνατότητα συμμετοχής των πολιτών στα κοινά θέματα. Δεύτερον, αναφέρεται στην ισότητα ενώπιον του νόμου για όλους, που ανοίγει νέες προοπτικές για την απόλαυση της ελευθερίας τόσο στην δημόσια όσο και στην ιδιωτική ζωή. Στα έργα του Ευριπίδη, η πόλη των Αθηνών θεωρείται ελεύθερη - "ελευθέρα πόλις" - καθώς ο λαός είναι κυρίαρχος και έχει την εξουσία να δίνει την εξουσία σε πολίτες. Όλοι οι πολίτες, ανεξαρτήτως πλούσιων ή φτωχών, έχουν ίδια δικαιώματα και τη δυνατότητα να προστατεύονται εάν υπάρξει απειλή. Αυτός ο συνδυασμός ελευθερίας και ισότητας δίνει τη δυνατότητα στον λαό να ασκεί την εξουσία του και να προστατεύει τα συμφέροντά του μέσω του δημοκρατικού πολιτεύματος. Στον Επιτάφιο του Περικλή, που αποτελεί μέρος του έργου του Θουκυδίδη, βλέπουμε και πάλι τον συσχετισμό των εννοιών της δημοκρατίας, της ισότητας και της ελευθερίας. Το πολίτευμα της Αθήνας περιγράφεται ως δημοκρατικό, καθώς η κυβέρνηση βρίσκεται στα χέρια των πολλών (όπως αναφέρεται "ελευθέως δε τα τε προς το κοινόν πολιτεύομεν"), δηλαδή στα χέρια των πολιτών. Η ισότητα ενώπιον των νόμων είναι μια αξία που ισχύει για όλους, ανεξαρτήτως της οικονομικής τους κατάστασης.

Η ελευθερία, που αποτελεί θεμελιώδη δημοκρατική αρχή, είναι αναπόσπαστο στοιχείο της πολιτικής ζωής στην κλασική Αθήνα. Συμβολίζει την αυτονομία και τη δυνατότητα των πολιτών να συμμετέχουν ελεύθερα στη διαμόρφωση των πολιτικών τους αποφάσεων. Η ελευθερία συνδυάζεται με τη δημοκρατία και την ισότητα, και μαζί σχηματίζουν μια αξεδιάλυτη τριάδα, διότι αυτές οι αξίες αλληλοσυνδέονται και ενισχύουν την πολιτική ζωή της αρχαίας Αθήνας. Παρόλο που υπάρχουν σαφείς συσχετίσεις μεταξύ αυτών των αξιών, δεν είναι πάντοτε απαραίτητο να γίνεται αυστηρή διάκριση ανάμεσά τους, καθώς συνήθως συμπληρώνουν και ενισχύουν αμοιβαία την αξία και τη σημασία της μίας με την άλλη. Στο πλαίσιο του δημοκρατικού πολιτεύματος, η ελευθερία εφαρμοζόταν συχνά μέσω της ισονομίας, δηλαδή της ισότητας ενώπιον του νόμου και της δυνατότητας των πολιτών να εκφράζουν ελεύθερα τη γνώμη τους. Στην αρχαία Αθήνα, η ισηγορία, ήταν η δυνατότητα των πολιτών να επεμβαίνουν ελεύθερα και ανοιχτά στις συζητήσεις που αφορούσαν τις αποφάσεις που πρόκειται να ληφθούν.

Συγκεκριμένα, όταν ένα θέμα παρουσιαζόταν στην Εκκλησία του Δήμου, πραγματοποιούνταν γενική πρόσκληση προς όλους τους πολίτες προκειμένου να συμμετάσχουν και να συζητήσουν την επίλυση του θέματος. Η παρουσία των πολιτών ήταν όχι μόνο απαραίτητη αλλά και υποχρεωτική. Παρόλο που όχι όλοι οι πολίτες συμμετείχαν στις εργασίες της συνέλευσης, η ελεύθερη συμμετοχή τους αντικατοπτρίζει την ιδέα της ισηγορίας και της ελευθερίας του λαού να συμμετέχει στην πολιτική διαδικασία. Επιπλέον της συμμετοχής των πολιτών στις πολιτικές δομές, όπου η ελευθερία του λόγου ήταν αναγνωρισμένη, η ελευθερία του λόγου αποτελούσε φυσιολογικό και αυτονόητο μέρος της καθημερινής ζωής των πολιτών στην αρχαία Αθήνα. Αυτό ισχύει τόσο για τον δημόσιο χώρο όσο και για την ιδιωτική σφαίρα. Στον δημόσιο χώρο, οι πολίτες είχαν την ελευθερία να εκφράζουν ελεύθερα τις απόψεις τους στην Εκκλησία του Δήμου, τη Βουλή, και τα δικαστήρια. Η παρρησία, δηλαδή η ελεύθερη και ανοιχτή έκφραση της γνώμης, ήταν σημαντική και ευπρόσδεκτη. Επίσης, η ελευθερία του λόγου εκδηλωνόταν και στην πολιτιστική ζωή της πόλης. Στα θεατρικά έργα, οι συγγραφείς είχαν την ελευθερία να προσαρμόζουν ελεύθερα τους μύθους, ακόμα και να περιλαμβάνουν χλευαστικές παρωδίες προς τους θεούς, παρά την επίσημη εορταστική τελετή που διοργανωνόταν για αυτούς. Επίσης, η ελευθερία του λόγου αποτυπωνόταν και στα συγγράμματα και στον προφορικό λόγο, όπου οι πολίτες μπορούσαν ελεύθερα να εκφράσουν τις απόψεις τους, παρά τυχόν αντιπολιτευόμενες απόψεις που υπήρχαν, όπως οι της Πλάτωνα, Αριστοτέλη και Ξενοφώντα. Συνολικά, η ελευθερία του λόγου ήταν ένα αξεδιάλυτο κομμάτι της δημοκρατικής ζωής στην αρχαία Αθήνα, επιτρέποντας στους πολίτες να εκφράζονται ελεύθερα και να συμμετέχουν ενεργά στην κοινότητα.²²

Η παρρησία ήταν πράγματι ένα πολύ σημαντικό προνόμιο των πολιτών στην αρχαία Αθήνα και αποτελούσε αντικείμενο υπερηφάνειας για όσους ανήκαν στην αθηναϊκή δημοκρατία. Αυτό φαίνεται στο παράδειγμα που αναφέρετε από τις "Φοίνισσες" του Ευριπίδη, όπου ο εξόριστος χαρακτήριζε την απώλεια της ελευθερίας του λόγου ως το χειρότερο πράγμα που μπορεί να συμβεί σε έναν άνθρωπο. Η ελευθερία του λόγου ήταν στενά συνδεδεμένη με την ελευθερία της σκέψης και αποτελούσε έναν από τους βασικούς πυλώνες του πολιτιστικού και πνευματικού βίου της αρχαίας Αθήνας. Οι πολίτες είχαν τη δυνατότητα να εκφράζουν ελεύθερα τις απόψεις τους, να συμμετέχουν στις δημόσιες συζητήσεις και να επικοινωνούν ελεύθερα με άλλους πολίτες, χωρίς φόβο από περιορισμούς ή κυρώσεις. Η παρρησία επέτρεπε την άσκηση κριτικής, τον διάλογο, και την ανταλλαγή

²² Μαστρογιαννόπουλος Λ. (2007), *Η έννοια της ελευθερίας στην αρχαία Ελλάδα*, ΑΠΘ, διαθέσιμο στο: <http://ikee.lib.auth.gr/record/112439/files/MASTROGIANNOPOULOS.pdf>

ιδεών, πράγματα που ήταν απαραίτητα για την ανάπτυξη της δημοκρατίας και της πολιτιστικής κληρονομιάς της Αθήνας. Επιπλέον, η ελευθερία του λόγου επεκτεινόταν και στην ιδιωτική ζωή, επιτρέποντας στους πολίτες να ζουν όπως επιθυμούν και να εκφράζονται ελεύθερα σε όλες τις πτυχές της ζωής τους. Αυτό περιελάμβανε επίσης και την άσκηση της παρρησίας σε κοινωνικές, πολιτιστικές, και καλλιτεχνικές εκφράσεις, όπως στα θεατρικά έργα όπου είχαν την ελευθερία να αντιμετωπίζουν ακόμα και κρίσιμα ή προκλητικά θέματα με πνεύμα κριτικής και χιούμορ. Συνολικά, η ελευθερία του λόγου αποτελούσε έναν πολύτιμο θησαυρό για την αρχαία Αθήνα, που επέτρεπε στους πολίτες να αναπτύσσουν τις ιδέες και το πνεύμα τους, ενισχύοντας έτσι τον πολιτισμό και την κοινότητα στο σύνολό της.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2 – Οι αντιλήψεις των σύγχρονων πολιτών για την ελευθερία και την δημοκρατία: ανασκόπηση ερευνών

Στο σημείο αυτό είναι σημαντικό να παρατεθούν κάποιες έρευνες τόσο σε διεθνές όσο και σε εθνικό επίπεδο σχετικά με τις αντιλήψεις των πολιτών τόσο στην Ελλάδα όσο και στο εξωτερικό για το τι είναι δημοκρατία και ελευθερία. Γίνεται δηλαδή μία προσπάθεια για ανασκόπησης ερευνών σχετικά με το κατά πόσο οι πολίτες των σύγχρονων δυτικών κοινωνιών θεωρούν ότι ζουν σε καθεστώς δημοκρατίας και στον βαθμό στον οποίο αισθάνονται ελεύθεροι.

Σύμφωνα με τις τελευταίες έρευνες λιγότερη προσοχή έχει δοθεί στις αντιλήψεις των Ευρωπαίων για τη δημοκρατία, εκτός από το πρόσφατο ενδιαφέρον για τις σχετικά νέες δημοκρατίες από την πρώην ΕΣΣΔ. Κατά συνέπεια, οι προσανατολισμοί των Ευρωπαίων στη δημοκρατία παραμένουν σχετικά ανεξερεύνητοι. Γενικά θεωρείται ότι όλοι οι Ευρωπαίοι ορίζουν τη δημοκρατία ως φιλελεύθερο αντιπρόσωπο, δεν έχει αποδειχθεί, ωστόσο, ότι οι Ευρωπαίοι έχουν κοινή αντίληψη για τη δημοκρατία. Ένας Ιταλός, για παράδειγμα, θα μπορούσε να έχει διαφορετικό όραμα για τη δημοκρατία από κάποιον από το Ηνωμένο Βασίλειο, δεδομένου ότι η ιστορία των δύο χωρών είχε πολύ διαφορετικούς δρόμους κατά τον 19ο και 20ο αιώνα, όταν η ιδέα της δημοκρατίας ωρίμασε στην Ευρώπη.

Εκτός από το ιστορικό υπόβαθρο, η πρόσφατη βιβλιογραφία υπογραμμίζει μια αυξανόμενη τάση δυσαρέσκειας μεταξύ των Ευρωπαίων καθώς όλο και περισσότερο, οι ευρωπαίοι πολίτες φαίνεται να είναι πιο δυσαρεστημένοι με τον τρόπο που λειτουργεί η δημοκρατία στις χώρες τους και να έχουν λιγότερη εμπιστοσύνη στους πολιτικούς τους θεσμούς. Στους δρόμους, μαζικές διαδηλώσεις σε όλη την Ευρώπη δείχνουν τη δυσαρέσκεια των πολιτών με τα δημοκρατικά συστήματα που τους εκπροσωπούν. Οι πολίτες διαμαρτύρονται για την έλλειψη ανταπόκρισης και αντιπροσωπευτικότητας στις δημοκρατίες τους, αμφισβητώντας σοβαρά τη νομιμότητα της αντιπροσωπευτικής δημοκρατίας. Σε αυτό το πλαίσιο, είναι εξαιρετικά σημαντικό να γνωρίζουμε τις αντιλήψεις και τις προσδοκίες των πολιτών για τη δημοκρατία, καθώς και τον τρόπο με τον οποίο την αξιολογούν. Στη δεκαετία του 1960, μια ομάδα μελετητών έδωσε ιδιαίτερη σημασία στη μελέτη της σταθερότητας του πολιτικού

συστήματος ως συνάρτηση των προσανατολισμών των πολιτών προς αυτό.²³ Αν και οι πηγές σταθερότητας των πολιτικών καθεστώτων είχαν εξεταστεί στο παρελθόν, δεν είχε δοθεί προσοχή στον αντίκτυπο των μαζών στη δημοκρατική σταθερότητα. Αυτή η ομάδα μελετητών εισήγαγε επομένως μια σημαντική καινοτομία στον τομέα της δημοκρατικής έρευνας: συνέδεσαν τη στάση των πολιτών απέναντι στο σύστημα με τη μορφή και τη διάρκεια του πολιτικού συστήματος.

Η θέση της συμφωνίας μεταξύ προσφοράς και ζήτησης και μεταξύ πολιτικής κουλτούρας και πολιτικής δομής είχε τεράστιο αντίκτυπο στη βιβλιογραφία για τη δημοκρατία. Πολλοί μελετητές έχουν ασχοληθεί με αυτό το επιχείρημα ως μέρος των μελετών τους²⁴, ενώ κάποιοι άλλοι αμφισβήτησαν την κοινώς αποδεκτή πτυχή του.²⁵ Ακόμα κι αν στις μέρες μας δεν υπάρχει ευρεία συναίνεση για την αναγκαιότητα συμφωνίας μεταξύ προσφοράς και ζήτησης ή μεταξύ πολιτικής κουλτούρας και πολιτικής δομής (κατά τα λόγια των Almond και Verba), για να εξασφαλιστεί η σταθερότητα μιας δημοκρατίας, είναι πολύ σημαντικό να ληφθούν υπόψη οι αντιλήψεις των πολιτών σχετικά με όλα τα θέματα που άπτονται αυτών των εννοιών. Κάτι τέτοιο δεν έχει ακόμα επιτευχθεί στον μέγιστο βαθμό σε σχέση με τον ακριβή ορισμό της δημοκρατίας. Αυτό, με τη σειρά του, μεταφράζεται σε εμπειρική αβεβαιότητα σχετικά με το πώς πρέπει να μετρηθεί η υποστήριξη για τη δημοκρατία. Συμβατικά, δύο τύποι δεικτών έχουν χρησιμοποιηθεί κυρίως για τη μέτρηση της υποστήριξης των πολιτών στη δημοκρατία. Από τη μια, μέτρα υποστήριξης των πολιτών για τη δημοκρατία (κατά πόσο τους αρέσει η δημοκρατία). Από την άλλη, τα επίπεδα ικανοποίησης των πολιτών από τη λειτουργία των δημοκρατιών τους. Από τη σκοπιά του επιχειρήματος της συνάφειας όπως διατυπώθηκε από τους Almond και Verba²⁶, θεωρείται ότι όσο περισσότεροι άνθρωποι αγαπούν τη δημοκρατία ως πολιτικό καθεστώς ή όσο περισσότερο είναι ικανοποιημένοι με τη λειτουργία της, τόσο πιο σταθερό είναι και το πολίτευμα της Δημοκρατίας. Δεν είναι βέβαιο, ωστόσο, ότι η δημοκρατία που αρέσει και δεν αρέσει στους ανθρώπους είναι σύμπτωμα υποστήριξης της δημοκρατίας και είναι ακόμη λιγότερο βέβαιο ότι η ικανοποίηση από τη δημοκρατία αντανακλά αναμφισβήτητα την υποστήριξη της δημοκρατίας και της ελευθερίας. Για παράδειγμα, ένας πολίτης μπορεί να ισχυριστεί ότι του αρέσει η δημοκρατία ως πολιτικό καθεστώς, αλλά μπορεί να μην του αρέσει ο τύπος της δημοκρατίας στην οποία

²³ Almond G. and Vebra S., (1963), *The Civic Culture: Political Attitudes and Democracy in Five Nations*, Princeton University Press

²⁴ Klingemann and Fuchs, (1995), *Citizens and the State*, Oxford University Press

²⁵ Seligson M., (2002), *The Impact of Corruption on Regime Legitimacy*, University of Pittsburgh

²⁶ Almond G. and Vebra S., (1963), *The Civic Culture: Political Attitudes and Democracy in Five Nations*, Princeton University Press

ζει ή μπορεί να είναι πολιτικά απογοητευμένος. Επίσης, κάποιος μπορεί να επιβεβαιώσει ότι δεν είναι ικανοποιημένος με το δημοκρατικό της καθεστώσ και με το πώς δηλαδή αυτό εφαρμόζεται στην πράξη. Ωστόσο, δεν είναι δυνατόν —με αυτόν τον μοναδικό δείκτη— να αναγνωρίσει την πτυχή του δημοκρατικού της καθεστώτος με την οποία υπάρχει και η δυσαρέσκεια. Ουσιαστικά, εάν αυτοί οι δύο τύποι δεικτών δεν μετρούν με ακρίβεια τα επίπεδα υποστήριξης για τη δημοκρατία, είναι αμφίβολο αν μπορούμε να εκτιμήσουμε τη σχέση μεταξύ προσφοράς (πολιτική δομή) και ζήτησης (πολιτική κουλτούρα) — ή συνάφεια. Αυτές οι κριτικές (στην έννοια της υποστήριξης της δημοκρατίας και των δεικτών που χρησιμοποιήθηκαν για τη λειτουργικοποίησή της) παρέχουν τη βάση για τη θεωρητική συζήτηση σε σχέση με τις αντιλήψεις των πολιτών για την ελευθερία και την δημοκρατία και το πώς με την σειρά τους εξελίχθηκαν οι έρευνες.

Γενικά για να εξακριβωθεί ποιο είδος δημοκρατίας —αν υπάρχει— υποστηρίζεται από τους πολίτες είτε σε εθνικό, είτε σε ευρωπαϊκό είτε σε διεθνές επίπεδο απαιτείται οι μελέτες να αξιολογήσουν τις δικές τους δημοκρατίες (των πολιτών). Αυτό με την σειρά του απαιτεί να καθοριστούν οι πτυχές των δημοκρατιών με τις οποίες είναι πιο δυσαρεστημένοι αλλά και να ελεγχθεί ένας κοινός προσανατολισμός σχετικά με το τι είναι κοινώς αποδεκτό για τους ορισμούς της ελευθερίας και της δημοκρατίας. Ενώ, όπως προαναφέρεται, πολλοί ερευνητές θεωρούν απαραίτητη την αντίληψη των πολιτών πάνω σε όλα αυτά τα ζητήματα, αμφισβητήθηκε παράλληλα από άλλους η ένταξη των πολιτών ως ειδικών του ελέγχου μιας δημοκρατίας. Λέγεται ότι οι πολίτες έχουν μεγάλη ποικιλία απόψεων και έχει υποστηριχθεί ότι δεν έχουν την απαραίτητη πολυπλοκότητα για να αξιολογήσουν σωστά την ποιότητα της δημοκρατίας.²⁷ Ωστόσο, προηγούμενες μελέτες τονίζουν ότι η άγνοια των πολιτών έχει υπερεκτιμηθεί και ότι θα μπορούσαν να αποτελέσουν σημαντική πηγή για την αξιολόγηση της δημοκρατίας.²⁸ Ακόμα κι αν οι έννοιες που αποδίδουν οι πολίτες στη δημοκρατία είναι πολλαπλές, η έρευνα των απόψεών τους σχετικά με την ποιότητα της δημοκρατίας παρέχει ένα πολύ χρήσιμο εργαλείο με το οποίο μπορεί να αξιολογηθεί κατά πόσο “υγιής” είναι μια δημοκρατία. Αυτό δεν σημαίνει ότι ο έλεγχος των πολιτών θα πρέπει να αντικαταστήσει τα μέτρα ποιότητας της δημοκρατίας που βασίζονται περισσότερο στη θεωρία, αλλά να τα συμπληρώνει. Όσον αφορά τη σταθερότητα των δημοκρατικών συστημάτων, η έρευνα πολιτών μπορεί να εξυπηρετήσει δύο σκοπούς. Πρώτον, παρέχει καλύτερη εκτίμηση της ικανοποίησης των πολιτών από το δημοκρατικό σύστημα, καθώς οι έρευνες είναι ένας πολύ

²⁷ Beetham D. (1994), *Conditions for Democratic Consolidation*, Review of African Political Economy

²⁸ Vargas Cullel και Iazzetta 2004, *The Quality of Democracy*, University of Notre Dame

ακριβής μετρητής των συναισθημάτων των πολιτών. Δεύτερον, η έρευνα των πολιτών μπορεί να παρέχει κρίσιμες γνώσεις που θα μας επιτρέψουν να βελτιώσουμε τις δημοκρατίες και να αυξήσουμε τα επίπεδα της δημόσιας ικανοποίησης. Γνωρίζουμε, στην πραγματικότητα, αυτό που αντιλαμβάνονται οι πολίτες πρέπει να βελτιωθεί σε μια δημοκρατία.

Σχετικά λίγα έργα έχουν ενσωματώσει το ευρύ κοινό ως ελεγκτή της ποιότητας της δημοκρατίας (όπως το βιβλίο των Vargas και Iazzetta).²⁹ Η πλειονότητα των μελετών εξακολουθεί να βασίζεται στον παραδοσιακό δείκτη ικανοποίησης από τη δημοκρατία για να αξιολογήσει τις απόψεις των πολιτών σχετικά με την ποιότητα και τη λειτουργία της δημοκρατίας. Επίσης η χρήση αυτού του ενιαίου δείκτη περιορίζει τις πληροφορίες σχετικά με το πόσο προσοδοφόρα είναι μια δημοκρατία από την σκοπιά του ατόμου και εμποδίζει τη θεμελιώδη ενσωμάτωση των απόψεων των πολιτών στη μέτρηση της ποιότητας της δημοκρατίας.

Οι πολίτες πρέπει να θέλουν να ζουν σε μια δημοκρατία για να είναι σταθερό ή να εδραιωθεί το δημοκρατικό σύστημα και αυτό το αξίωμα είναι το σημείο εκκίνησης για ένα σημαντικό μέρος της εργασίας σχετικά με τη στάση των πολιτών απέναντι στη δημοκρατία και την ελευθερία. Η υποτιθέμενη σχέση μεταξύ της μορφής και της σταθερότητας της δημοκρατίας, και των απαιτήσεων που οι πολίτες θέτουν στα δημοκρατικά τους συστήματα, έχει στρέψει στην πραγματικότητα την προσοχή των πολιτικών επιστημόνων προς τους προσανατολισμούς των ανθρώπων προς τα πολιτικά συστήματα. Από τη δεκαετία του '60 και μετά, πολλοί ερευνητές έχουν ασχοληθεί με τη μελέτη της δημόσιας υποστήριξης της δημοκρατίας.³⁰

Αν και έχει αποτελέσει αντικείμενο πολλών επιστημονικών εργασιών από τις αρχές της δεκαετίας του '60, η εννοιολογική συναίνεση για την υποστήριξη της δημοκρατίας απέχει πολύ από αυτό που έχει επιτευχθεί. Όχι μόνο η δημοκρατία παραμένει μια από τις πιο αμφισβητούμενες έννοιες στην πολιτική επιστήμη, αλλά η έννοια της υποστήριξης έχει αποδειχθεί δύσκολο να συλληφθεί, τόσο θεωρητικά όσο και εμπειρικά. Από θεωρητική άποψη, η αρχική "Eastonian" έννοια της υποστήριξης³¹ έχει επανειλημμένα αναθεωρηθεί³²,

²⁹ Vargas Cullel και Iazzetta 2004, *The Quality of Democracy*, University of Notre Dame

³⁰ Schumpeter A., (1942), *Capitalism, Socialism, and Democracy*, Harper & Brothers, New York

³¹ Easton D., (1965), *A framework for political analysis*, Univ of Chicago Pr

³² Montero και Torcal 2006, *Political Disaffection in Contemporary Democracies*
Social Capital, Institutions and Politics

ενώ από εμπειρική άποψη, απομένει να διαπιστωθεί ότι οι δείκτες που έχουν χρησιμοποιηθεί για τη μέτρηση της υποστήριξης της δημοκρατίας είναι ακριβείς.

Είναι η δημοκρατία η καλύτερη μορφή διακυβέρνησης; Προφανώς αρκετά απλό, η μέτρηση της υποστήριξης για τη δημοκρατία απαιτεί μόνο να ρωτηθούν οι άνθρωποι αν τους αρέσει ή δεν τους αρέσει η δημοκρατία. Μετά το διάσημο απόφθεγμα του Τσόρτσιλ, «Έχει ειπωθεί ότι η δημοκρατία είναι η χειρότερη μορφή διακυβέρνησης εκτός από όλες εκείνες τις άλλες μορφές που έχουν δοκιμαστεί κατά καιρούς». Πολλοί πολίτες σε όλο τον κόσμο έχουν ερωτηθεί εάν συμφωνούν ή διαφωνούν με τη δήλωση ότι «η δημοκρατία μπορεί να έχει προβλήματα, αλλά είναι καλύτερη από οποιαδήποτε άλλη μορφή διακυβέρνησης», ενώ αυτός ο δείκτης έχει χρησιμοποιηθεί ευρέως για τη μέτρηση των επιπέδων υποστήριξης της δημοκρατίας.

Οι περισσότερες μελέτες δείχνουν ότι η υποστήριξη για την πρόταση ότι η δημοκρατία είναι το καλύτερο δυνατό σύστημα είναι υψηλή, ανεξάρτητα από το καθεστώς της δημοκρατίας σε μια χώρα. Το Diamond, για παράδειγμα, το επιβεβαιώνει σε μια μελέτη 26 χωρών σε όλο τον κόσμο.³³ Ο Klingemann καταλήγει σε ένα παρόμοιο συμπέρασμα σε μια μελέτη 34 χωρών το 1994³⁴ και πιο πρόσφατα, ο Inglehart ισχυρίστηκε ότι σχεδόν το 80% του πληθυσμού του κόσμου θεωρεί ότι η δημοκρατία είναι το καλύτερο δυνατό πολιτικό σύστημα. Τα ευρήματα αυτών των μελετών είναι συνεπή σε όλη την Ευρώπη, τη Λατινική Αμερική, την Ασία, την Αφρική και τις Ηνωμένες Πολιτείες³⁵. Εάν δεχθούμε ότι αυτή η πεποίθηση είναι βάσιμη και εφαρμόζεται θα υποδηλώνει ότι διασφαλίζεται η δημοκρατική σταθερότητα και η εδραίωση σε ολόκληρο τον κόσμο. Ωστόσο, η υποστήριξη της δημοκρατίας δεν περιορίζεται μόνο σε δημοκρατικά πολιτεύματα. Αυτό μπορεί να φαίνεται αινιγματικό στην αρχή, καθώς θα περίμενε κανείς μια ισχυρή συσχέτιση μεταξύ των επιπέδων υποστήριξης της δημοκρατίας και της ποιότητας ενός λειτουργικού δημοκρατικού συστήματος διακυβέρνησης.

Στην πραγματικότητα, και παρά τη φαινομενική συναίνεση ότι «η δημοκρατία είναι το μόνο παιχνίδι στην πόλη» (Linz and Stepan 1996: 5), υπάρχει μεγαλύτερη διαφοροποίηση στα επίπεδα υποστήριξης της δημοκρατίας από ό,τι συνήθως αυτή παρουσιάζεται. Πρώτον, υπάρχουν διαφορές μεταξύ των ηπείρων. Το 2000, η αποδοχή της δημοκρατίας στην Ευρωπαϊκή Ένωση ήταν πολύ ευρύτερη από ό,τι σε άλλες περιοχές του κόσμου. Η

³³ Diamond L., (2016), *In Search of Democracy*, Routledge

³⁴ Inglehart R., (2003), *How Solid Is Mass Support for Democracy: And How Can We Measure It?*, Political Science and Politics

³⁵ Bratton and Mattes 2000; Lagos 2003; Dalton 2004; Montero and Torcal 2006; Shin and Wells 2005)

υποστήριξη για τη δημοκρατία στη Λατινική Αμερική για το ίδιο έτος, για παράδειγμα, ήταν 22% χαμηλότερη από ό,τι στις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης.³⁶

Δεύτερον, υπάρχουν διαφορές εντός των ηπείρων. Στην Ευρώπη, για παράδειγμα, υπάρχουν δύο τύποι παραλλαγών. Από τη μία πλευρά, υπάρχουν διαφορές μεταξύ παλαιών και νέων δημοκρατιών». Η υποστήριξη για τη δημοκρατία στις νέες ανατολικές δημοκρατίες είναι 28% χαμηλότερη από ό,τι στη Δυτική Ευρώπη.³⁷ Από την άλλη πλευρά, υπάρχουν διαφορές εντός των «νέων» δημοκρατιών, καθώς και εντός των «παλιών» δημοκρατιών. Αν και υπάρχει ελάχιστη λαϊκή υποστήριξη των αντιδημοκρατικών εναλλακτικών λύσεων μεταξύ των πρώην κομμουνιστικών χωρών, εξακολουθεί να υπάρχει μεγάλη ποικιλία. Το 44% των Ουκρανών προτιμά αυταρχικές μορφές διακυβέρνησης, ενώ οι Τσέχοι Ρεπουμπλικάνοι εμφανίζουν περισσότερες φιλοδημοκρατικές τάσεις (μόνο το 18% είναι υπέρ των αυταρχικών συστημάτων).³⁸

Αυτά τα στοιχεία υποδεικνύουν ότι τα αναφερόμενα επίπεδα υποστήριξης απαιτούν πιο λεπτή ανάλυση, λόγω της διαφοροποίησης όσον αφορά τη στήριξη της δημοκρατίας μεταξύ των χωρών. Απαιτείται μια πιο εις βάθος εξέταση των αποτελεσματικών επιπέδων υποστήριξης της δημοκρατίας σε όλο τον κόσμο και της σχέσης της με τη σταθερότητα του πολιτικού συστήματος.³⁹

Επιπλέον, ακόμη και αν έχει προκύψει ελάχιστη θεωρητική συζήτηση σχετικά με τις διαφορές μεταξύ της εκφρασμένης υποστήριξης για τη δημοκρατία ως του καλύτερου συστήματος διακυβέρνησης και της υποστήριξης ενός συνόλου δημοκρατικών αρχών, υπάρχει μια αρχική συζήτηση σχετικά με την ανάγκη να ενσωματωθούν και οι δύο διαστάσεις στην ανάλυση πολιτική υποστήριξη.⁴⁰ Οι επικριτές επισημαίνουν την έλλειψη νοήματος αυτού του δείκτη, υποστηρίζοντας ότι η υποστήριξη των πολιτών για τη δημοκρατία, όπως τεκμηριώνεται σε έρευνες, δεν στηρίζεται σε μια σαφή κατανόηση της δημοκρατίας από την πλευρά του κοινού, αλλά μάλλον καθοδηγείται από την κοινωνική επιθυμία. Με άλλα λόγια, οι πολίτες επιδεικνύουν ισχυρή υποστήριξη για τη δημοκρατία

³⁶ Lagos M., (2003), *Support for and Satisfaction with Democracy*, International Journal of Public Opinion Research

³⁷ Lagos M., (2003), *Support for and Satisfaction with Democracy*, International Journal of Public Opinion Research

³⁸ Rose C, Mishler W., (1998), *Democracy and its Alternatives: Understanding Post-Communist Societies*, Johns Hopkins University Press

³⁹ Lagos M., (2003), *Support for and Satisfaction with Democracy*, International Journal of Public Opinion Research

⁴⁰ Shin C., (2005), *Democratization: Perspectives From Global Citizenries*, University of California

επειδή αισθάνονται ότι αναμένεται να το κάνουν κι έτσι, κατά συνέπεια, υπερβάλλουν τα επίπεδα υποστήριξης για τη δημοκρατία (Gilley 2006). Άλλοι αμφισβήτησαν τη χρήση αυτού του δείκτη τόσο σε δημοκρατικές όσο και σε μη δημοκρατικές χώρες, υποστηρίζοντας ότι «ιδεαλιστικά μέτρα πολιτικής υποστήριξης δεν κάνουν καλή διάκριση μεταξύ εδραιωμένων δημοκρατιών και ημιτελών καθεστώτων».⁴¹

Μια άλλη κριτική είναι ότι η εκφρασμένη υποστήριξη για τη δημοκρατία αντικατοπτρίζει στην πραγματικότητα μια επιθυμία για δυτικά επίπεδα εισοδήματος και βιοτικό επίπεδο, αντί για υποστήριξη για τη δημοκρατία ως πολιτικό σύστημα.⁴² Σε περιπτώσεις όπου οι πολίτες εμφανίζουν υψηλά επίπεδα υποστήριξης για τη δημοκρατία χωρίς αντίστοιχο επίπεδο υποστήριξης για βασικές δημοκρατικές αρχές, η απροκάλυπτη υποστήριξη δεν αντικατοπτρίζει «πραγματική» υποστήριξη της δημοκρατίας. Όπως έχει επισημάνει ο Inglehart, αυτό θέτει ένα πιθανό πρόβλημα για τη σταθερότητα ενός δημοκρατικού καθεστώτος: «Η απροκάλυπτη υποστήριξη της δημοκρατίας φαίνεται απαραίτητη αλλά όχι επαρκής προϋπόθεση για την ανάδυση δημοκρατικών θεσμών. Αν δεν υπάρχουν μαζικές πιέσεις για δημοκρατία, οι διψασμένες για εξουσία ελίτ είναι απίθανο να δώσουν στους πολίτες την εξουσία να τους απομακρύνουν από τα αξιώματα. Σήμερα, η απροκάλυπτη υποστήριξη της δημοκρατίας είναι ευρέως διαδεδομένη μεταξύ των πολιτών σε όλο τον κόσμο, αλλά η ευνοϊκή στάση απέναντι στη γενική ιδέα της δημοκρατίας δεν αρκεί.

Οι δημοκρατικοί θεσμοί για να επιβιώσουν μακροπρόθεσμα, χρειάζονται μια μαζική κουλτούρα ανεκτικότητας, εμπιστοσύνης, συμμετοχικών προσανατολισμών και έμφασης στην αυτοέκφραση και εύλογα υψηλά επίπεδα υποκειμενικής ευημερίας. Υπάρχει, επομένως, η ανάγκη να ενσωματωθεί η υποστήριξη για τις αρχές της δημοκρατίας, καθώς «το πραγματικό αίτημα της κοινωνίας για δημοκρατία γίνεται φανερό στον βαθμό στον οποίο το ρητό αίτημα του λαού για δημοκρατία συνδέεται με τη δημοκρατία».⁴³

Η δημοκρατία φαίνεται να συνδέεται με μια ποικιλία ιδεών ανάλογα με την περιοχή ή τη χώρα. Για παράδειγμα, στη Λατινική Αμερική, αν και τα επίπεδα υποστήριξης της δημοκρατίας είναι σχετικά υψηλά, υπάρχει λιγότερη συμφωνία σχετικά με τις βασικές αρχές ενός δημοκρατικού συστήματος. Τα υψηλά επίπεδα υποστήριξης της δημοκρατίας ως συστήματος συνυπάρχουν με μη δημοκρατικές συμπεριφορές όπως το δικαίωμα της

⁴¹ Mishler W., Rose R., (2001), *What Are The Origins of Political Trust? Testing Institutional and Cultural Theories in Post-Communist Societies*, Comparative Political Studies

⁴² Inglehart R., Welzel C., (2005), *Modernization, Cultural Change, and Democracy: The Human Development Sequence*, Cambridge University Press

⁴³ Inglehart R., Welzel C., (2005), *Modernization, Cultural Change, and Democracy: The Human Development Sequence*, Cambridge University Press

κυβέρνησης να παραβιάζει το νόμο για την επίλυση προβλημάτων. Αντίθετα, η υποστήριξη της δημοκρατίας ως ιδεώδους στην Ευρώπη σχετίζεται κυρίως με την απόρριψη αυταρχικών μορφών διακυβέρνησης.⁴⁴

Τα επίπεδα ικανοποίησης από τη δημοκρατία παρουσιάζουν μια πιο ζοφερή εικόνα. Στην πραγματικότητα, τα χαρακτηριστικά της ικανοποίησης με τη δημοκρατία διαφέρουν έντονα από εκείνα με τον δείκτη Churchillian: (α) τα επίπεδα ικανοποίησης με τη δημοκρατία είναι γενικά πολύ χαμηλότερα από την υποστήριξη της ιδέας ότι η δημοκρατία είναι το καλύτερο δυνατό σύστημα, (β) υπάρχει μεγάλη διαφοροποίηση μεταξύ των χωρών όσον αφορά τα επίπεδα ικανοποίησής τους από τη δημοκρατία και (γ) τα επίπεδα ικανοποίησης από τη δημοκρατία σε κάθε χώρα κυμαίνονται σημαντικά με την πάροδο του χρόνου.

Ο Dogan προσθέτει δύο ακόμη διαστάσεις στα χαρακτηριστικά της δυσαρέσκειας: τη δομή της δυσαρέσκειας και το προφίλ του δυσαρεστημένου.⁴⁵ Από την άποψη της δομής της δυσαρέσκειας, δίνεται μια λίστα χαρακτηριστικών: (α) δεν είναι ένα προσωρινό φαινόμενο που συνδέεται με μια συγκεκριμένη κατάσταση, αλλά μάλλον ένα επίμονο φαινόμενο τις τελευταίες 3 δεκαετίες, (β) είναι μια διεθνής απογοήτευση, μια δυσαρέσκεια που τείνει προς το χρόνιο, (γ) είναι διαρθρωτικό υπό την έννοια ότι αφορά τους περισσότερους σημαντικούς θεσμούς, (δ) έχει ορθολογική τονικότητα, όχι ιδεολογική φύση.

Αυτά τα χαρακτηριστικά έχουν επανειλημμένα περιγραφεί στη βιβλιογραφία μέσω διαχρονικών και διακρατικών μελετών. Ήδη από το 1997, οι Montero, Gunther και Torcal έδειξαν τον κυμαινόμενο χαρακτήρα της ικανοποίησης από τη δημοκρατία, σύμφωνα με τις αξιολογήσεις της οικονομικής και πολιτικής κατάστασης, στη πρόσφατα εκδημοκρατισμένη Ισπανία.⁴⁶ Αυτά τα ευρήματα επιβεβαιώθηκαν τη δεκαετία του '90 από τον Klingemann σε μια διεθνή ανάλυση που καλύπτει όλες τις ηπείρους. Σε αντίθεση με τις προσδοκίες του, δεν υπήρχαν σημαντικές διαφορές μεταξύ των διαφορετικών περιοχών και των τύπων δημοκρατιών, αλλά μάλλον έντονες διαφορές μεταξύ όλων των ομάδων. Παρόμοια ευρήματα έχουν δημοσιευτεί στην Ευρώπη και από το Λάγος σε 6 διαφορετικές περιοχές: Ευρωπαϊκή Ένωση, Αφρική, Ανατολική Ασία, Ινδία, Ανατολική Ευρώπη και Λατινική Αμερική.⁴⁷

⁴⁴ Lagos M., (2003), *Support for and Satisfaction with Democracy*, International Journal of Public Opinion Research

⁴⁵ Dogan, M. (2005), *Political Mistrust and the Discrediting of Politicians*, International Studies in Sociology and Social Anthropology

⁴⁶ Montero J., Gunther R., (1997), *Democracy in Spain: Legitimacy, discontent, and disaffection*, Studies in Comparative International Development

⁴⁷ Lagos M., (2003), *Support for and Satisfaction with Democracy*, International Journal of Public Opinion Research

Τι σημαίνει αυτό όσον αφορά τη σταθερότητα του δημοκρατικού συστήματος; Οι περισσότεροι συγγραφείς συμφωνούν ότι τα υψηλά επίπεδα δυσαρέσκειας για τη δημοκρατία δεν υποδηλώνουν έλλειψη νομιμότητας του συστήματος, ούτε αυξανόμενες προσπάθειες του πληθυσμού για αποσταθεροποίηση του καθεστώτος. Οι Pharr και Putnam δεν βρήκαν «καμία ένδειξη φθίνουσας δέσμευσης στις αρχές της δημοκρατικής κυβέρνησης ή στα δημοκρατικά καθεστάτα στις χώρες. Αντίθετα, αν μη τι άλλο, η δημόσια δέσμευση για τη δημοκρατία αυτή καθαυτή έχει αυξηθεί τον τελευταίο μισό αιώνα.⁴⁸ Ο Dogan, με τη σειρά του, εξηγεί ότι «Η διαθέσιμη αμερικανική τεκμηρίωση δείχνει ότι μια πλουραλιστική δημοκρατία μπορεί να συνηθίσει στην έλλειψη εμπιστοσύνης στους θεσμούς, ότι η δυσπιστία των πολιτών μπορεί να γίνει χρόνια, ότι τα πολιτικά καθεστάτα μπορούν να επιμείνουν παρά την απώλεια εμπιστοσύνης μεγάλου μέρους των πολιτών, ότι η δημοκρατία μπορεί να συνεχίσει να λειτουργεί παρά τις επίμονες δυσλειτουργίες, ότι μπορεί να συνεχίσει να ζει όπως κάποιοι άνθρωποι που υποφέρουν από μια χρόνια ασθένεια. Σαράντα χρόνια ερευνών πιστοποιούν αυτή την απώλεια εμπιστοσύνης αλλά όχι νομιμότητας. Άλλοι ερμηνεύουν τη δυσαρέσκεια ως ένδειξη απάθειας και απογοήτευσης για την οποία δεν υπάρχει εύκολη λύση.⁴⁹ Αντίθετα, υπάρχουν εκείνοι που βλέπουν τα υψηλά επίπεδα δυσαρέσκειας για τη δημοκρατία ως σύμπτωμα της δημοκρατικής υγείας, καθώς εκφράζει επίπεδα δυσαρέσκειας για το σημερινό καθεστώς και ως εκ τούτου αντιπροσωπεύει τη γνώμη καλά ενημερωμένων πολιτών για την λειτουργία της δημοκρατίας..⁵⁰

Αυτές οι διαφορετικές ερμηνείες του ίδιου φαινομένου οδηγούν σε πολύ διαφορετικά συμπεράσματα: είτε έχουμε να κάνουμε με μια υγιή δημοκρατία, είτε με ένα ανθυγιεινό πολιτικό καθεστώς. Στις περισσότερες χώρες, ωστόσο, χαμηλά επίπεδα ικανοποίησης από τη δημοκρατία που σε ορισμένες περιπτώσεις ήταν σταθερά χαμηλά εδώ και δεκαετίες, δεν φαίνεται να δημιουργούν προβλήματα στη σταθερότητα του συστήματος. Μακροπρόθεσμα, ωστόσο, τα χαμηλά επίπεδα ικανοποίησης από τη δημοκρατία θα μπορούσαν να διαβρώσουν τη δημοκρατική νομιμότητα, ειδικά στις νέες δημοκρατίες.⁵¹ Από αυτή την άποψη, η καλύτερη κατανόηση του τι σημαίνει ο δείκτης ικανοποίησης από τα μέτρα για τη δημοκρατία φαίνεται να είναι απαραίτητη. Μια πτυχή στη βιβλιογραφία για την κοινή γνώμη για τη δημοκρατία σχετίζεται με τη γνώση (τι είναι; ποια είναι τα κύρια συστατικά της;), τις

⁴⁸ Meyer D. (2001). *Disaffected Democracies: What's Troubling the Trilateral Countries*, edited by Susan Pharr and Robert Putnam, Princeton, Princeton University Press

⁴⁹ Montero J., (2006), *Political Disaffection in Contemporary Democracies. Social Capital, Institutions, and Politics*, Routledge

⁵⁰ Norris, P. (1999) *Critical Citizens: Global Support for Democratic Government*

⁵¹ Meyer D. (2001). *Disaffected Democracies: What's Troubling the Trilateral Countries*, edited by Susan Pharr and Robert Putnam, Princeton, Princeton University Pres

προτιμήσεις (τι τύπο δημοκρατίας προτιμούν οι πολίτες;) και/ή τις προσδοκίες από τη δημοκρατία (πώς περιμένουν οι άνθρωποι η δημοκρατία να λειτουργήσει στην πράξη;). Ωστόσο, έχουν γίνει κάποιες προσπάθειες να συμπεριληφθούν αυτού του είδους οι προσανατολισμοί στη μελέτη της κοινής γνώμης για τη δημοκρατία.

Ήδη από τη δεκαετία του 1960 έγινε μια μελέτη για την αντιμετώπιση της δημόσιας ανοχής και της προσκόλλησης στις βασικές αρχές της δημοκρατίας στις ΗΠΑ. Τα αποτελέσματα αυτής της μελέτης ήταν εκπληκτικά: τα μέλη του ευρύτερου κοινού εξέφρασαν σθεναρή υποστήριξη για τις δημοκρατικές αρχές αφηρημένα, αλλά ήταν πολύ λιγότερο υποστηρικτικά κατά την εφαρμογή αυτών των αρχών στην πράξη. Αυτά τα ευρήματα θεωρήθηκαν σταθερά για πολλές δεκαετίες, καθώς μεταγενέστερες μελέτες έχουν επιβεβαιώσει αυτή την τάση μεταξύ των ανθρώπων να συμβιβάζονται με αφηρημένες αρχές, αλλά να μην αποδέχονται την εφαρμογή τους στην πράξη.⁵² Την ίδια περίπου περίοδο, ορισμένοι μελετητές άρχισαν να κάνουν διάκριση μεταξύ διαφορετικών τύπων δημοκρατών ή υποστηρικτών. Η μελέτη των Komberg και Clarke για τον Καναδά, για παράδειγμα, σκιαγραφεί τέσσερις διαφορετικές αντιλήψεις για τη δημοκρατία, που σχετίζονται με τέσσερις διαφορετικούς τομείς: ασφάλεια, ευκαιρίες, εκλογές-καπιταλισμός και ίση επιρροή των ομάδων. Ο Thomassen βρίσκει δύο διαφορετικές διαστάσεις υποστήριξης για τη δημοκρατία στην Ολλανδία: τη διάσταση της ελευθερίας έναντι της ισότητας.⁵³

Η γερμανική περίπτωση αποτελεί ένα ενδιαφέρον εργαστήριο στο οποίο μπορεί να μελετηθεί εάν οι πολίτες έχουν διαφορετικές αντιλήψεις για τη δημοκρατία. «Είναι μια θεμελιώδης υπόθεση της ανάλυσής μας ότι, λόγω της κοινωνικοποίησης στην πρώην Λαϊκή Δημοκρατία της Γερμανίας, οι πολίτες της Ανατολικής Γερμανίας αναμένεται να προτιμήσουν ένα μοντέλο δημοκρατίας διαφορετικό από αυτό της ενοποιημένης Γερμανίας. Αυτός είναι ένας λόγος για τον οποίο ο πληθυσμός της Ανατολικής Γερμανίας αναμένεται να έχει μια πιο σκεπτικιστική στάση απέναντι στους κυβερνητικούς θεσμούς της ενοποιημένης Γερμανίας.⁵⁴ Ο Φουξ υποθέτει ότι οι Δυτικογερμανοί θα προτιμήσουν ένα φιλελεύθερο μοντέλο δημοκρατίας, ενώ οι Ανατολικογερμανοί θα ευνοήσουν το σοσιαλιστικό σύστημα. Στην πραγματικότητα, οι Δυτικογερμανοί προτιμούν πράγματι τη φιλελεύθερη αντίληψη της δημοκρατίας, ενώ οι Ανατολικογερμανοί αισθάνονται πιο άνετα με αξίες όπως η ισότητα και

⁵² Prothro, J. W., & Grigg, C. M. (1960). Fundamental Principles of Democracy: Bases of Agreement and Disagreement. *The Journal of Politics*

⁵³ Meyer D. (2001). *Disaffected Democracies: What's Troubling the Trilateral Countries*, edited by Susan Pharr and Robert Putnam, Princeton, Princeton University Press

⁵⁴ Fuchs D., (1999), *The Democratic Culture of Unified Germany*, διαθέσιμο στο:

https://www.researchgate.net/publication/265630093_The_Democratic_Culture_of_Unified_Germany

το κομμουνιστικό μοντέλο, και λιγότερο άνετα με την έννοια της δημοκρατίας της Ομοσπονδιακής Γερμανίας. Οι διαφορές μεταξύ των Ανατολικογερμανών και των Δυτικογερμανών επιβεβαιώθηκαν στη συνέχεια από τους Hoffertbert και Klingemann. Οι Ανατολικοί αποδίδουν μεγαλύτερη σημασία στην προστασία των κοινωνικοοικονομικών συνθηκών, ακόμη και αν μοιράζονται γενικά την ίδια αντίληψη περί δημοκρατίας όσον αφορά τις αξίες και τις διαδικασίες.⁵⁵

Οι Mishler και Rose χρησιμοποιούν μια διαφορετική στρατηγική στη μελέτη τους για τις πρώην κομμουνιστικές χώρες, καθώς ζητούν από τους ανθρώπους να συγκρίνουν τη δημοκρατία με τα κομμουνιστικά καθεστώτα του παρελθόντος.⁵⁶ Βρίσκουν πολλές διαφορές μεταξύ των χωρών που αναλύουν. Σε ορισμένες χώρες, οι άνθρωποι αισθάνονται σαφώς πιο άνετα με τα δημοκρατικά ιδανικά, ενώ σε άλλες υπάρχει λιγότερη συμπάθεια για το νέο καθεστώς και τις νέες αξίες του. Με βάση τη στάση τους απέναντι στα παλιά και τα νέα καθεστώτα, κάνουν μια ταξινόμηση των «δημοκρατών». Αν και εξετάζουν το θέμα από διαφορετική οπτική γωνία, οι Jaško και Kossowska έχουν παρόμοια ευρήματα για την περίπτωση της Πολωνίας. Στο έργο τους εντοπίζουν περισσότερες από μία αναπαραστάσεις δημοκρατίας (κράτος πρόνοιας, κράτος δικαίου, αυταρχικό κράτος).⁵⁷

Τα αποτελέσματα είναι επίσης ενδιαφέροντα για την Αφρική, την Ασία και τη Λατινική Αμερική. Οι Bratton και Mattes διαπιστώνουν ότι υπάρχουν βασικά δύο είδη υποστήριξης για τη δημοκρατία στην Αφρική, ανάλογα με τους πολίτες και την κλίση τους προς τη δημοκρατία: οργανική υποστήριξη έναντι εγγενούς υποστήριξης.⁵⁸ Αυτό αναφέρθηκε αργότερα από τους Inglehart και Welzel, οι οποίοι βρίσκουν διαφορές μεταξύ της οργανικής και της εγγενούς υποστήριξης, ανάλογα με το νόημα που αποδίδουν τα άτομα στη δημοκρατία. Αν και χωρίς κάποια συγκεκριμένη εννοιολόγηση, ο Lagos βρίσκει παρόμοια μοτίβα στη Λατινική Αμερική. Οι Sarsfield και Schedler διακρίνουν αντ' αυτού έξι τύπους δημοκρατών: Φιλελεύθεροι δημοκράτες, Μη ανεκτικοί δημοκράτες, Πατερναλιστές δημοκράτες, Ομοφοβικοί δημοκράτες, Δημοκράτες αποκλεισμού και Αμφιδύναμοι μη

⁵⁵ Fuchs D., (1999), *The Democratic Culture of Unified Germany*, διαθέσιμο στο: https://www.researchgate.net/publication/265630093_The_Democratic_Culture_of_Unified_Germany

⁵⁶ Mishler W., Rose R., (2001), *What Are The Origins of Political Trust? Testing Institutional and Cultural Theories in Post-Communist Societies*, *Comparative Political Studies*

⁵⁷ Fuchs D., (1999), *The Democratic Culture of Unified Germany*, διαθέσιμο στο: https://www.researchgate.net/publication/265630093_The_Democratic_Culture_of_Unified_Germany

⁵⁸ Bratton R., Mattes M., (2000), *Learning about Democracy in Africa: Awareness, Performance, and Experience*, *American Journal of Political Science*

δημοκράτες. Ο Sarsfield χρησιμοποίησε μια πιο απαγωγική προσέγγιση στην ανάλυση των αντιλήψεων της δημοκρατίας στην Αργεντινή, τη Βραζιλία και το Μεξικό. Ακόμα κι αν τα αποτελέσματά του δεν είναι πειστικά, αυτά επιβεβαιώνουν ξεκάθαρα την ανάγκη χρήσης πολλαπλών δεικτών για τη μέτρηση των προσανατολισμών προς τη δημοκρατία. Αυτές οι μελέτες είναι κρίσιμες για τη μελέτη των πολιτών και πώς αυτοί προσανατολίζονται προς τη δημοκρατία, καθώς καλύπτουν μια πτυχή που βοηθά να κατανοηθεί η ακριβής φύση της δημοκρατίας. Υπάρχουν πολλά να μάθουμε από τα ευρήματά τους, αν και πρέπει να επισημανθεί ότι είναι γεωγραφικά περιορισμένα και γενικά βασίζονται σε μελέτες περιπτώσεων σε αναπτυσσόμενες/νέες δημοκρατίες. Σπάνια επίσης, οι μελετητές έχουν συμπεριλάβει τις ενοποιημένες δημοκρατίες στην έρευνά τους (πιθανώς επειδή υποτέθηκε ότι η δημοκρατία εννοείται με τον ίδιο τρόπο στις ενοποιημένες δημοκρατίες) και επιπλέον, προηγούμενες έρευνες που παρατέθηκαν είχαν κυρίως ως στόχο μόνο την περιγραφή των διαφορετικών τύπων δημοκρατικών υποστηρικτών.

Δεν πρέπει να προκαλεί έκπληξη το γεγονός ότι η δημοκρατία είναι μια περίπτωση αμφισβητούμενων εννοιών, όπως παρατήρησε ο Gallie ήδη το 1955. Υπογράμμισε ότι η δημοκρατία δεν είναι μόνο αξιολογική, αλλά και εσωτερικά πολύπλοκη, με διαφορετικά στοιχεία στα οποία συζητούνται οι αναγκαίες και επαρκείς συνθήκες. Σήμερα, οι μελετητές συμφωνούν ότι η δημοκρατία είναι μια αμφισβητούμενη έννοια με ακόμη και αντιφατικούς ορισμούς και αντιλήψεις. Η δημοκρατία είναι ένας γενικός όρος που περιγράφει μια ποικιλία πολιτικών συστημάτων που δηλώνονται ως «κυβέρνηση του λαού, από τον λαό και για τον λαό», όπως αναφέρεται στην ομιλία του Λίνκολν στο Gettysburg. Υπάρχει συνεχές ενδιαφέρον για έναν ελάχιστο ορισμό της δημοκρατίας. Αν και είδαμε παραπάνω ότι υπάρχουν διαφορετικές μορφές δημοκρατίας, υπάρχουν ορισμένα στοιχεία που αντιλαμβάνονται οι ερευνητές και που τα μοιράζονται από κοινού. Οι μελετητές εστιάζουν συνήθως στις δίκαιες και μυστικές εκλογές ως ελάχιστα στοιχεία, καθώς και στις εγγυήσεις πολιτικής ελευθερίας, δικαιοσύνης, διαβουλεύσεων και πολιτικών δικαιωμάτων, ενώ οι διαδικασίες, η διαφάνεια και η εξάρτηση από το πλαίσιο είναι πρόσθετα στοιχεία για μια καλή επισκόπηση του ρόλου των εκλογών.⁵⁹

Οι μελετητές χρησιμοποιούν εξίσου διαφορετικές τυπολογίες ή επίθετα για να διακρίνουν μεταξύ των δημοκρατιών, για παράδειγμα εκλογικές, φιλελεύθερες, πλειοψηφικές, συμμετοχικές, διαβουλευτικές και ισότιμες.

⁵⁹ Bermeo N., Yashar D., (2016), *Parties, Movements, and Democracy in the Developing World*, Cambridge University Press

Η φιλελεύθερη δημοκρατία συζητείται πολύ σήμερα. Τα βασικά της στοιχεία είναι οι εκλογές (και η επιλογή μεταξύ εναλλακτικών), η εκπροσώπηση με δεσμευτικούς κανόνες που βασίζονται στην ισότητα, τον πλουραλισμό και την ανεκτικότητα, καθώς και η ελευθερία του συνεταιρίζεσθαι και του λόγου, ο αυτοπροσδιορισμός, η ευθύνη και ο έλεγχος της κυβέρνησης (Bobbio, 1988; Bauzon, 1992· O'Kane, 2004· Coppge et al., 2011). Άλλες μορφές, όπως η διαβουλευτική δημοκρατία, εστιάζουν σε μεγαλύτερο βαθμό στις διαδικασίες, τη συμμετοχική δημοκρατία ή τους άμεσους δημοκρατικούς τρόπους άσκησης επιρροής και τις ισότιμες αντιλήψεις για την ανακατανομή των πόρων (Coppedge et al., 2011). Αν και θα ήταν εύκολο να επιλεγεί μία από αυτές τις έννοιες της δημοκρατίας, είναι απίθανο ένας μόνο ορισμός να μπορεί να συλλάβει τις πολλαπλές αντιλήψεις που τα άτομα αποδίδουν στη δημοκρατία σε διαφορετικές χώρες. Το ζήτημα των συστατικών διαστάσεων της δημοκρατίας απεικονίζει καλά τις πολλαπλές προσεγγίσεις και έχει δημιουργήσει τουλάχιστον κάποια συμφωνία μεταξύ των μελετητών. Ο Lauth συνόψισε τις διαστάσεις της πολιτικής ελευθερίας και της ατομικής πολιτικής ισότητας ως απαραίτητα στοιχεία της δημοκρατίας και θεώρησε τον πολιτικό έλεγχο συνεπή με το κράτος δικαίου ως τρίτη διάσταση (Lauth and Schlenkrich, 2018). Οι μελετητές που έχουν αναλύσει δείκτες δημοκρατίας υποστηρίζουν την ύπαρξη δύο αξόνων, ωστόσο τα ονόματά τους διαφέρουν. Οι Munck και Verkuilen (2002) συζήτησαν την αμφισβήτηση ή τον ανταγωνισμό και τη συμμετοχή ή την ένταξη, ο Hadenius (2008) χρησιμοποίησε πολύ έννοιες που σχετίζονται με τις εκλογές και την πολιτική ελευθερία και ο Bowman et al. (2005) μελέτησε τις πολιτικές ελευθερίες και τα πολιτικά δικαιώματα. Επιπλέον, αμφισβητείται εάν το δημοκρατικό προϊόν πρέπει να χρησιμοποιηθεί για την αξιολόγηση μιας δημοκρατίας (Lauth, 2013). Ο Lauth υποστήριξε ότι υπάρχει μια «ανταλλαγή» μεταξύ των διαφορετικών διαστάσεων της δημοκρατίας, όπως και ότι οι ιδανικές δημοκρατίες δεν μπορούν να πραγματοποιήσουν την πολιτική ελευθερία και την ισότητα, καθώς και τον πολιτικό και δικαστικό έλεγχο εντελώς ταυτόχρονα (Lauth and Schlenkrich, 2018). Ο Coppedge et al. (2011) υιοθέτησε μια παρόμοια προοπτική και δήλωσε ότι οι αντιλήψεις για τη δημοκρατία, όπως οι φιλελεύθερες ή πλειοψηφικές αντιλήψεις, μπορεί να συγκρούονται μεταξύ τους. Αυτή η συσχέτιση δείχνει την απαίτηση όχι απλά να αξιολογήσει ποια στοιχεία της δημοκρατίας πιστεύουν τα άτομα ότι είναι σημαντικά, αλλά και να λογοδοτήσει τις αντιληπτές αλληλεπιδράσεις μεταξύ των εννοιών αυτών.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3. Μεθοδολογία έρευνας

3.1. Γενική μεθοδολογική προσέγγιση

Η παρούσα μελέτη αποτελεί μια ποσοτική έρευνα επισκόπησης με χρήση κλειστού ερωτηματολογίου. Ο λόγος που επιλέχθηκε αυτή η μέθοδος είναι επειδή επειδή δίνεται η δυνατότητα άντλησης δεδομένων από μεγάλο δείγμα πολιτών, ενώ επιτρέπονται τυποποιημένες μετρήσεις που δίνουν τη δυνατότητα άμεσης σύγκρισης μεταξύ των διαφόρων υποομάδων. Ο πληθυσμός-στόχος είναι οι Έλληνες πολίτες που διαμένουν στην Ελλάδα όλων των ηλικιών. Στο πλαίσιο της έρευνας σχεδιάστηκε και διανεμήθηκε ερωτηματολόγιο που εξετάζει τις αντιλήψεις των Ελλήνων για την ελευθερία και την Δημοκρατία, τόσο σε επίπεδο διακυβέρνησης όσο και σε επίπεδο ατομικής συμμετοχής στα κοινά. Το ερωτηματολόγιο σχεδιάστηκε λαμβάνοντας υπόψη τα ερευνητικά ερωτήματα και την ανασκόπηση της σχετικής βιβλιογραφίας, ενώ συντάχθηκε μέσω του εργαλείου google forms. Ο σχετικός σύνδεσμος στάλθηκε σε άτομα που πληρούν την παραπάνω περιγραφή. Το τελικό έγκυρο δείγμα αφορά σε 115 συμμετέχοντες που συμπλήρωσαν το ερωτηματολόγιο και οι οποίοι επιλέχθηκαν με τη μέθοδο της βολικής δειγματοληψίας καθώς το ερωτηματολόγιο διακινήθηκε στα κοινωνικά δίκτυα του ερευνητή.

3.2. Ερευνητικά ερωτήματα

Όπως διατυπώθηκε και ανωτέρω, ο γενικός σκοπός της έρευνας ήταν η σκιαγράφηση των αντιλήψεων των σύγχρονων Ελλήνων πολιτών σχετικά με τις έννοιες της ελευθερίας και της δημοκρατίας, με έμφαση στην διερεύνηση των χαρακτηριστικών, των προτιμήσεών τους, αλλά και των κινήτρων που τους ωθούν να συμμετέχουν (ή να μην συμμετέχουν) στα κοινά. Ο γενικός αυτός σκοπός αναλύεται στα παρακάτω ερευνητικά ερωτήματα:

1. Πώς αντιλαμβάνονται οι Έλληνες πολίτες την έννοια της δημοκρατίας;
2. Πώς αντιλαμβάνονται οι Έλληνες πολίτες την έννοια της ελευθερίας;
3. Κατά πόσο πιστεύουν οι σύγχρονοι Έλληνες ότι το υπάρχον καθεστώς διακυβέρνησης στην Ελλάδα είναι δημοκρατικό;
4. Πόσο ελεύθεροι αισθάνονται οι σύγχρονοι Έλληνες; Κατά πόσο πιστεύουν ότι η Ελλάδα είναι μια χώρα που τους επιτρέπει να ζουν ελεύθερα και σε ποιόν βαθμό συμμετέχουν στα κοινά;

3.3. Περιγραφή ερωτηματολογίου

Οι ερωτήσεις του ερωτηματολογίου αφορούσαν στο τι σημαίνει για αυτούς «δημοκρατία», πόσο δημοκρατική θεωρούν τη διακυβέρνηση στην Ελλάδα, πόσο ικανοποιημένοι νιώθουν από το υπάρχον πολιτικό σύστημα στην Ελλάδα και αν θεωρούν ότι είναι δημοκρατικό, πόσο σημαντικές θεωρούν τις εκλογές αντιπροσώπων και κατά πόσο οι εκλογές στην Ελλάδα επηρεάζουν το πώς η κυβέρνηση χειρίζεται τα πράγματα στη χώρα. Επίσης αφορούσαν στην διαφάνεια καθόλη την διάρκεια των εκλογικών διαδικασιών και πώς τις χειρίζονται τα ελληνικά ΜΜΕ. Επίσης αφορούσαν στην ελευθερία του τύπου και στο εκλεγμένο κοινοβούλιο που να αποφασίζει για τα θέματα της χώρας. Το ερωτηματολόγιο παρατίθεται αυτούσιο στο παράρτημα της εργασίας

3.4. Ζητήματα δεοντολογίας

Η βασικές δεοντολογικές αρχές της ανωνυμίας και της εμπιστευτικότητας τηρήθηκαν σε αυτήν την έρευνα καθώς το ερωτηματολόγιο ήταν ανώνυμο, Ενημερώθηκαν οι συμμετέχοντες με ειλικρίνεια και διαφάνεια για το αντικείμενο και τον σκοπό της έρευνας, τους δόθηκε η δυνατότητα να επικοινωνήσουν με τον ερευνητή για διευκρινίσεις (εάν το επιθυμούσαν), διαβεβαιώθηκαν ότι ήταν εθελοντική η συμμετοχή τους, τα δεδομένα φυλάχθηκαν σε ασφαλές μέρος και δεν μοιράστηκαν σε τρίτους και μετά την ολοκλήρωση της εργασίας τα σχετικά αρχεία με τα δεδομένα θα καταστραφούν.

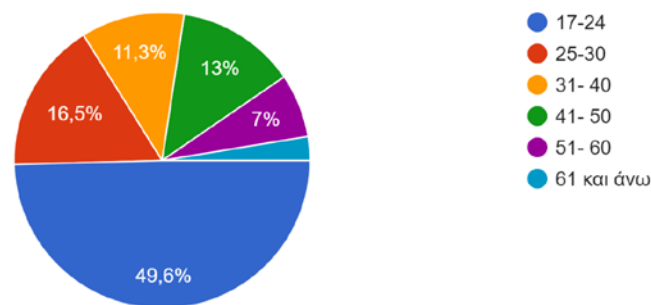
3.3 Περιορισμοί έρευνας

Ως περιορισμός της συγκεκριμένης έρευνας μπορεί να αναγνωριστεί το γεγονός ότι το δείγμα δεν επιλέχθηκε με τυχαίο (πιθανοτικό) τρόπο αλλά με βολική δειγματοληψία. Επίσης, το μέγεθος του δείγματος είναι σχετικά μικρό (115 άτομα). Για αυτούς τους λόγους, θα πρέπει να είμαστε επιφυλακτικοί κατά τη γενίκευση των αποτελεσμάτων στον γενικό πληθυσμό των Ελλήνων, καθώς η αντιπροσωπευτικότητα τους πιθανώς να είναι περιορισμένη, ενώ δεν είμαστε σε θέση να εκτιμήσουμε την πιθανότητα σφάλματος. Οι περιορισμοί αυτοί δεν μπορούσαν να αποφευχθούν λόγω των περιορισμένων πόρων που είχε στη διάθεση του ο ερευνητής.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4. Αποτελέσματα έρευνας

Όπως φαίνεται και στην Εικόνα 1, από τους 115 ερωτηθέντες, οι 57 είναι από 17 μέχρι 24 ετών, 19 άτομα από 25 έως 30 ετών, 13 άτομα από τους ερωτηθέντες είναι από 31 έως 40 ετών, 8 άτομα είναι από 51 έως 60 ετών, ενώ μόλις 3 άτομα είναι από 61 ετών και πάνω

1. Ηλικία
115 απαντήσεις

Εικ.1 Γράφημα με την ηλικία των συμμετεχόντων

Η δεύτερη ερώτηση είναι ανοικτού τύπου και ζητάει από τους συμμετέχοντες να εξηγήσουν σύντομα τι σημαίνει για αυτούς «δημοκρατία». Συνολικά, δόθηκαν 106 περιγραφικές απαντήσεις οι οποίες ομαδοποιήθηκαν σε 5-6 βασικές κατηγορίες:

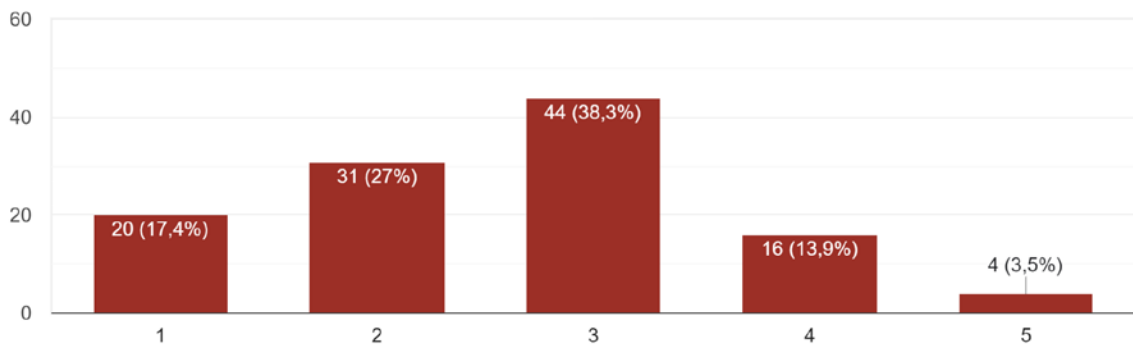
- ελευθερία λόγου, άποψης, βούλησης και γνώμης,
- άμεση συμμετοχή στα κοινά,
- ίσα δικαιώματα,

- ελευθερία και αυτοδιάθεση του ανθρωπου/φυσης,
- συμμετοχή στις αποφάσεις μέσω αντιπροσώπων

Από τις παραπάνω, η κυρίαρχη κατηγορία (η πιο συχνά αναφερόμενη από τους συμμετέχοντες) ήταν η ελευθερία του λόγου, άποψης, βούλησης και γνώμης. Ο κατάλογος με τις 106 αυτολεξεί απαντήσεις δίνεται στο Παράρτημα της εργασίας.

Στην επόμενη ερώτηση σε κλίμακα 1-5, οι συμμετέχοντες κλήθηκαν να απαντήσουν πόσο δημοκρατική θεωρούν τη διακυβέρνηση στην Ελλάδα, με 44 από αυτούς να απαντούν “3”, 31 από αυτούς να απαντούν “2”, 20 από το ερωτηθέντες απάντησαν το “1” (καθόλου), 16 άτομα απάντησαν το “4”, ενώ μόλις 4 άτομα απάντησαν το “5” (πάρα πολύ) (Εικ. 3).

3. Πόσο δημοκρατική θεωρείτε τη διακυβέρνηση στην Ελλάδα; (1=καθόλου δημοκρατική, 5=πάρα πολύ δημοκρατική)
115 απαντήσεις

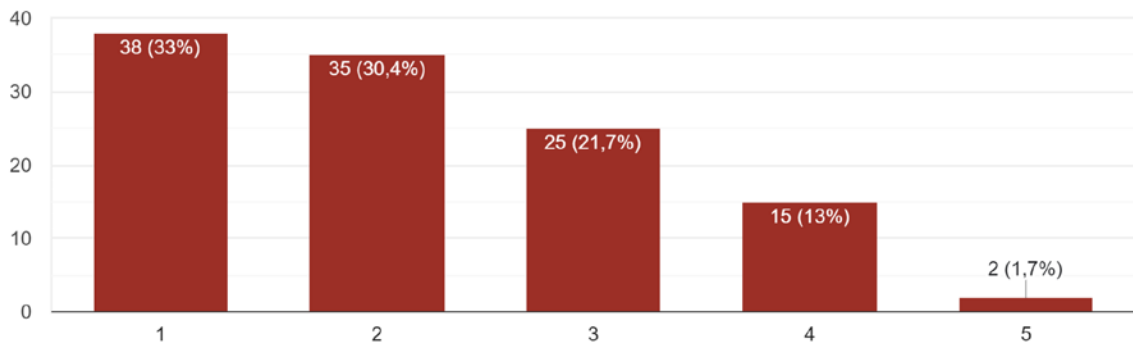

Εικ.3 Γράφημα για το πόσο δημοκρατική θεωρούν οι συμμετέχοντες την διακυβέρνηση στην Ελλάδα

Στην επόμενη ερώτηση απαντούν σε κλίμακα 1-5 για το κατά πόσο ικανοποιημένοι είναι από το υπάρχον πολιτικό σύστημα στην Ελλάδα με 38 από αυτούς να απαντούν “καθόλου”, 35 από αυτούς να απαντούν “λίγο”, 25 από αυτούς να απαντούν “μέτρια”, 15 από αυτούς να απαντούν “πολύ” και μόλις 2 από τους ερωτηθέντες να απαντούν “πάρα πολύ” (Εικ.4). Στην επόμενη ερώτηση απαντούν στο αν θεωρούν ότι το υπάρχον πολιτικό σύστημα στην Ελλάδα είναι δημοκρατικό με “ναι”, “όχι” και “δεν είμαι σίγουρος/η” (Εικ.5). Εδώ φαίνεται ότι η πλειοψηφία δεν είναι ικανοποιημένη από το υπάρχον πολιτικό σύστημα.

4. Πόσο ικανοποιημένος/η είστε από το υπάρχον πολιτικό σύστημα στην Ελλάδα; (1= καθόλου, 5= πάρα πολύ)

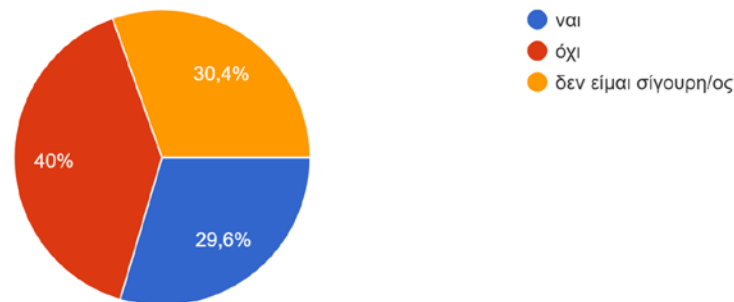
115 απαντήσεις

Εικ.4 Γράφημα σχετικά με το κατά πόσο ικανοποιημένοι είναι από το υπάρχον πολιτικό σύστημα στην Ελλάδα. Στην επόμενη ερώτηση απαντούν στο αν θεωρούν ότι το υπάρχον πολιτικό σύστημα στην Ελλάδα είναι δημοκρατικό με “ναι”, “όχι” και “δεν είμαι σίγουρος/η” (Εικ.5). Εδώ φαίνεται ότι η πλειοψηφία δεν είναι ικανοποιημένη από το υπάρχον πολιτικό σύστημα.

5. Θεωρείτε ότι το υπάρχον πολιτικό σύστημα στην Ελλάδα είναι δημοκρατικό;

115 απαντήσεις

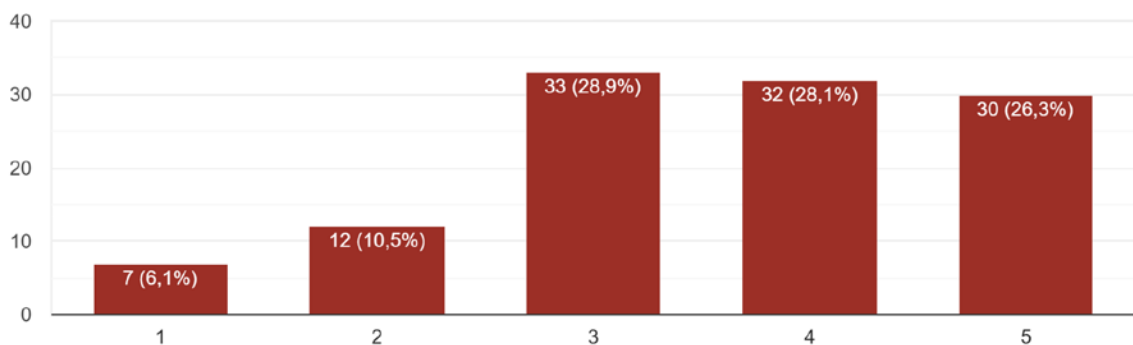
Εικ.5 Γράφημα σχετικά με το αν θεωρούν ότι το υπάρχον πολιτικό σύστημα στην Ελλάδα είναι δημοκρατικό

Στην επόμενη ερώτηση (Εικ.6) απαντούν πόσο σημαντικές θεωρούν τις εκλογές αντιπροσώπων σε μια χώρα ώστε να μπορούν αυτές να κάνουν τη διαφορά; (1=καθόλου σημαντικές, 5=πάρα πολύ σημαντικές), με 33 από τους ερωτηθέντες να απαντούν “μέτρια”, 32 από αυτούς να απαντούν “πολύ”, 30 από αυτούς να απαντούν “πάρα πολύ”, 12 από αυτούς να απαντούν “λίγο και μόλις 7 να απαντούν “καθόλου”. Στην ερώτηση 7, πάλι σε κλίμακα 1-5 απαντούν κατά πόσο πιστεύουν ότι οι εκλογές στην Ελλάδα δίνουν την δυνατότητα σε ανθρώπους σαν αυτούς να επηρεάσουν το πώς η κυβέρνηση χειρίζεται τα πράγματα στη χώρα (Εικ.7) με την πλειοψηφία (63,5%) να απαντούν «λίγο» ή «μέτρια». Επομένως εδώ φαίνεται ότι πιστεύουν πως η αντιπροσωπευτικότητα είναι δημοκρατική (άρα

μπορεί κάποιος να εκπροσωπεί τον λαο χωρίς να υπάρχει πρόβλημα ανισότητας ή επιβολής). Πιστεύουν δηλ. στο υπάρχον καθεστώς της αντιπροσωπευτικής δημοκρατίας. Δηλαδή πιστεύουν στην αντιπροσώπευση αλλά ταυτοχρονα δεν φαίνεται να θεωρούν πως μέσω των εκλογών μπορούν τα άτομα να επηρεάσουν σε αξιόλογο βαθμό τους χειρισμούς της κυβέρνησης.

6. Κατά τη γνώμη σας, πόσο σημαντικές είναι οι εκλογές αντιπροσώπων σε μια χώρα ώστε να μπορούν αυτές να κάνουν τη διαφορά; (1=καθόλου σημαντικές, 5=πάρα πολύ σημαντικές)

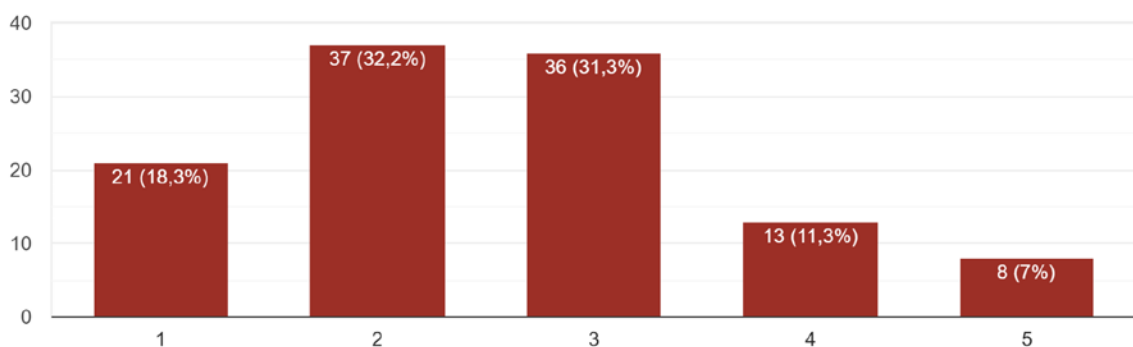
114 απαντήσεις

Εικ.6 Γράφημα σχετικά με το πόσο Σημαντικές θεωρούν τις εκλογές των αντιπροσώπων

7. Κατά τη γνώμη σας, κατά πόσο οι εκλογές στην Ελλάδα δίνουν τη δυνατότητα σε ανθρώπους σαν εσάς να επηρεάσουν το πώς η κυβέρνηση χειρ...τη χώρα; (1=καθόλου, 5=σε πολύ μεγάλο βαθμό)

115 απαντήσεις

Εικ.7 Γράφημα σχετικά με το κατά πόσο οι εκλογές δίνουν την δυνατότητα σε άτομα να επηρεάσουν τους χειρισμούς της κυβέρνησης

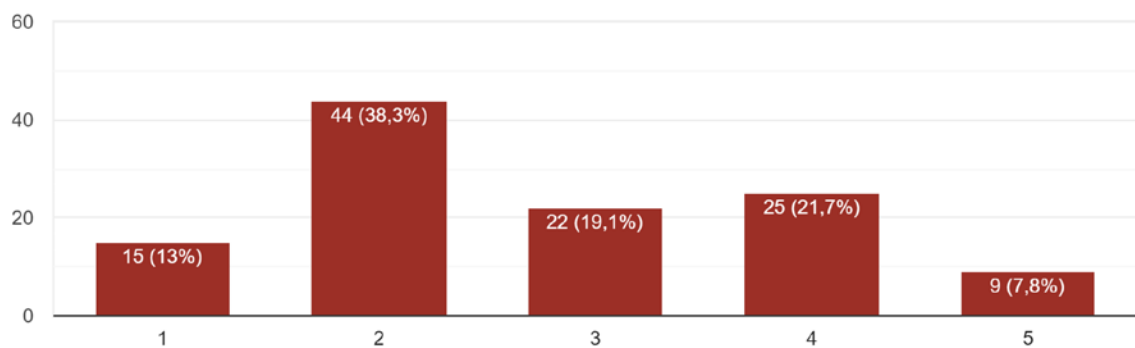
Εάν δούμε συνδυαστικά τις δύο προηγούμενες ερωτήσεις προκύπτει ότι η πλειοψηφία των συμμετεχόντων πιστεύουν πως συμμετοχή στα κοινά μέσω της εκλογής αντιπροσώπων είναι σημαντική και δύναται να κάνει τη διαφορά. Φαίνεται να πιστεύουν, δηλαδή, πως η εκπροσώπηση του λαού από λίγα αιρετά άτομα (τα οποία έχουν εκλέξει) συνιστά μια μορφή δημοκρατίας. Η αντιπροσώπευση, με άλλα λόγια, θεωρείται δημοκρατική (καθεστώς «αντιπροσωπευτικής δημοκρατίας»). Ωστόσο, την ίδια στιγμή, δεν φαίνεται να θεωρούν ότι

μέσω των εκλογών δύνανται να επηρεάσουν σε αξιόλογο βαθμό τους χειρισμούς της κυβέρνησης. Άρα, ταυτόχρονα, η αντιπροσώπευση οδηγεί στο φαινόμενο της κατάχρησης εξουσίας.

Στην επόμενη ερώτηση (Εικ. 8) απαντούν στο κατά πόσο η εκλογική διαδικασία προσφέρει στους Έλληνες ψηφοφόρους μια πραγματική δυνατότητα επιλογής; (1= καθόλου, 5= σε πολύ μεγάλο βαθμό), με 44 από τους ερωτηθέντες να απαντούν “2”, 25 να απαντούν το “4”, 22 από αυτούς να απαντούν το “3”, 15 να απαντούν το “1” και μόλις 9 να απαντούν “5”. Στην ερώτηση 9, “Κατά πόσο πιστεύετε ότι οι ψήφοι στην Ελλάδα καταμετρούνται με δίκαιο τρόπο κατά την εκλογική διαδικασία; (1= καθόλου δίκαια, 5= πολύ δίκαια)”, 38 από τους ερωτηθέντες απαντούν “μέτρια”, 29 απαντούν “λίγο”, 26 από αυτούς απαντούν “αρκετά”, ενώ μόλις 11 απαντούν “καθόλου” και ακόμη 11 απαντούν “πολύ δίκαια” (Εικ.9).

8. Κατά τη γνώμη σας, κατά πόσο η εκλογική διαδικασία προσφέρει στους Έλληνες ψηφοφόρους μια πραγματική δυνατότητα επιλογής; (1= καθόλου, 5= σε πολύ μεγάλο βαθμό)

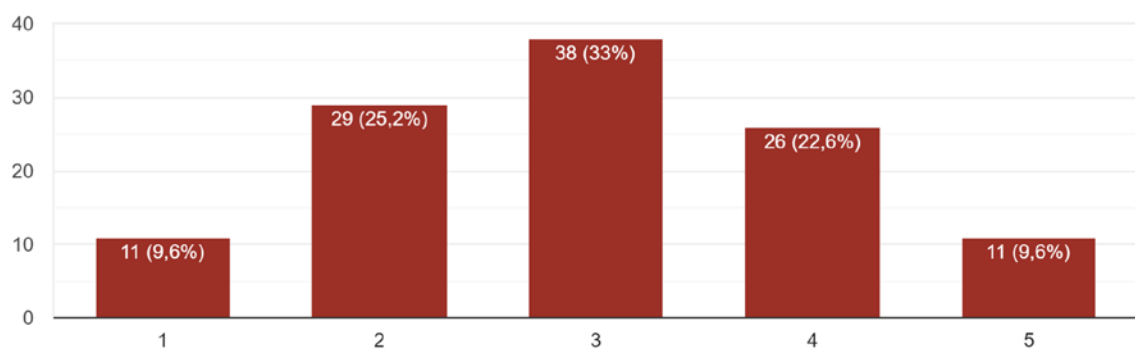
115 απαντήσεις

Εικ.8 Γράφημα σχετικά με το κατά πόσο πιστεύουν ότι εκλογική διαδικασία προσφέρει στους Έλληνες ψηφοφόρους μια πραγματική δυνατότητα επιλογής

9. Κατά πόσο πιστεύετε ότι οι ψήφοι στην Ελλάδα καταμετρούνται με δίκαιο τρόπο κατά την εκλογική διαδικασία; (1= καθόλου δίκαια, 5= πάρα πολύ δίκαια)

115 απαντήσεις

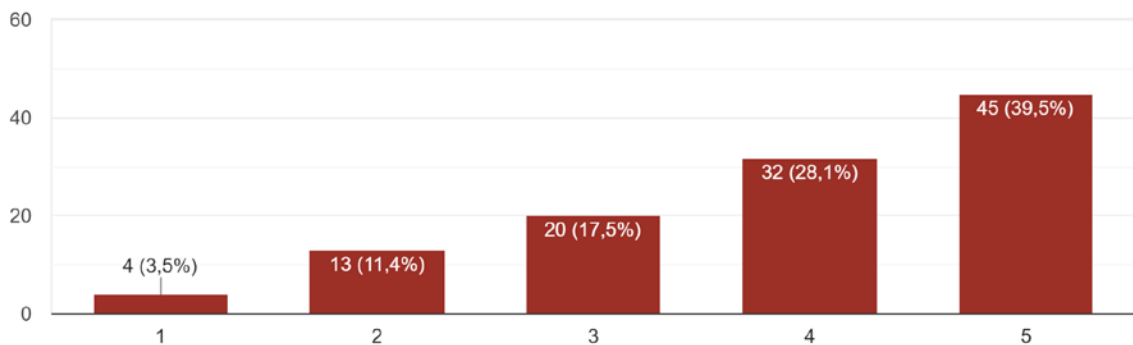

Εικ.9 Γράφημα σχετικά με το κατά πόσο πιστεύουν ότι οι ψήφοι στην Ελλάδα καταμετρούνται με δίκαιο τρόπο

Στην επόμενη ερώτηση απαντούν στο κατά πόσο πιστεύουν ότι οι ειδήσεις στα ελληνικά ΜΜΕ ευνοούν το κυβερνών κόμμα κατά την εκλογική διαδικασία; (1= καθόλου, 5=πάρα πολύ) με 45 από αυτούς να απαντούν “πολύ”, 32 από τους ερωτηθέντες να απαντούν “αρκετά”, 20 από αυτούς να απαντούν “μέτρια”, 3 να απαντούν “λίγο” και μόλις 4 να απαντούν “καθόλου” (Εικ.10). Στην ερώτηση 11 απαντούν στο πόσο συχνά πιστεύουν ότι κατά την εκλογική διαδικασία στην Ελλάδα οι ψηφοφόροι δωροδοκούνται, πάλι σε κλίμακα 1-5, με 39 από αυτούς να απαντούν “αρκετά”, 31 από αυτούς να απαντούν “πολύ”, 26 να απαντούν “μέτρια”, 15 από αυτούς να απαντούν “λίγο” και μόλις 4 από τους ερωτηθέντες να απαντούν “καθόλου” (Εικ.11).

10. Κατά πόσο πιστεύετε ότι οι ειδήσεις στα ελληνικά ΜΜΕ ευνοούν το κυβερνών κόμμα κατά την εκλογική διαδικασία; (1= καθόλου, 5=πάρα πολύ)

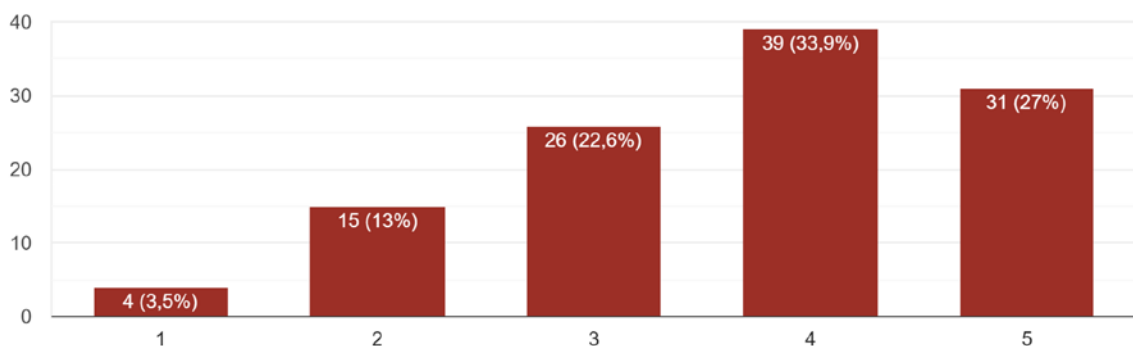
114 απαντήσεις

Εικ.10 Γράφημα σχετικά με το κατά πόσο πιστεύουν ότι ειδήσεις στα ελληνικά ΜΜΕ ευνοούν το κυβερνών κόμμα κατά την εκλογική διαδικασία

11. Κατά την άποψή σας, πόσο συχνά κατά την εκλογική διαδικασία στην Ελλάδα οι ψηφοφόροι δωροδοκούνται; (1= ποτέ, 5= πολύ συχνά)

115 απαντήσεις

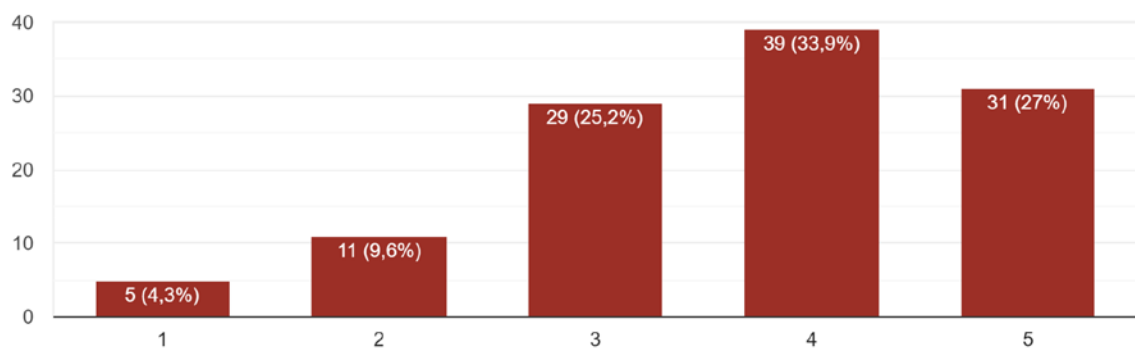
Εικ.11 Γράφημα σχετικά με το πόσο συχνά πιστεύουν ότι κατά την εκλογική διαδικασία στην Ελλάδα οι ψηφοφόροι δωροδοκούνται

Στην επόμενη ερώτηση καλούνται να απαντήσουν σε ποιο βαθμό πιστεύουν ότι οι πλούσιοι εξαγοράζουν τις εκλογές στην Ελλάδα σε κλίμακα 1= καθόλου, 5= σε μεγάλο βαθμό), με 39

από αυτούς να απαντούν “αρκετά”, 31 από αυτούς να απαντούν “πολύ”, 29 από αυτούς να απαντούν “μέτρια”, 11 από αυτούς να απαντούν “λίγο” και μόλις 5 από αυτούς να απαντούν “καθόλου” (Εικ.12). Ενώ στην ερώτηση 13, σε κλίμακα πάλι 1-5, απαντούν στο κατά πόσο πιστεύουν ότι τους δίνεται η δυνατότητα, ως Έλληνες πολίτες, να επηρεάσουν σημαντικές εθνικές αποφάσεις στη χώρα, 42 από τους ερωτηθέντες απαντούν “καθόλου”, 34 απαντούν “λίγο”, 29 από αυτούς απαντούν “μέτρια”, 8 από αυτούς απαντούν “λίγο”, ενώ μόλις 2 άτομα απαντούν “πολύ” (Εικ.13).

12. Σε ποιο βαθμό πιστεύετε ότι οι πλούσιοι εξαγοράζουν τις εκλογές στην Ελλάδα; (1= καθόλου, 5= σε πολύ μεγάλο βαθμό)

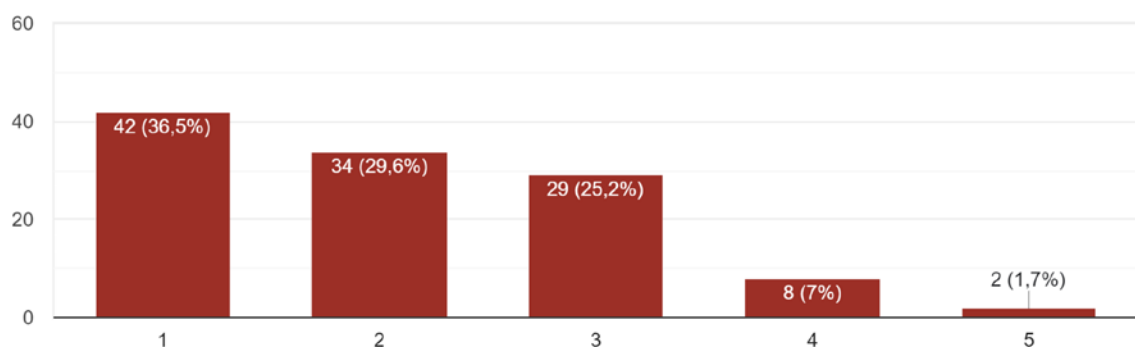
115 απαντήσεις

Εικ.12 Γράφημα σχετικά με ποιο βαθμό πιστεύουν ότι οι πλούσιοι εξαγοράζουν τις εκλογές στην Ελλάδα

13. Κατά πόσο πιστεύετε ότι σας δίνεται η δυνατότητα, ως Έλληνα ή Ελληνίδα πολίτη, να επηρεάσετε σημαντικές εθνικές αποφάσεις στη χώρα σας; (1=καθόλου, 5=σε πολύ μεγάλο βαθμό)

115 απαντήσεις

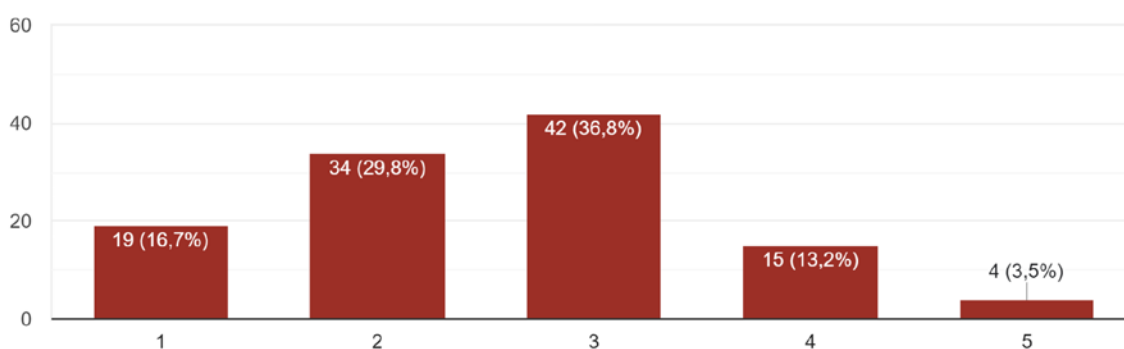

Εικ.13 Γράφημα σχετικά με το κατά πόσο πιστεύουν ότι τους δίνεται η δυνατότητα ως έλληνες πολίτες να επηρεάζουν σημαντικές εθνικές αποφάσεις στη χώρα.

Στην ερώτηση 14 σχετικά με το κατά πόσο πιστεύουν ότι τους δίνεται η δυνατότητα ως Έλληνες πολίτες να επηρεάσουν σημαντικές τοπικές αποφάσεις στον Δήμο ή/και στην Περιφέρειά τους, σε κλίμακα 1-5, 42 άτομα απαντούν “μέτρια”, 44 άτομα απαντούν “λίγο”, 19 άτομα απαντούν “καθόλου”, 15 άτομα απαντούν “αρκετά” ενώ μόλις 4 άτομα απαντούν

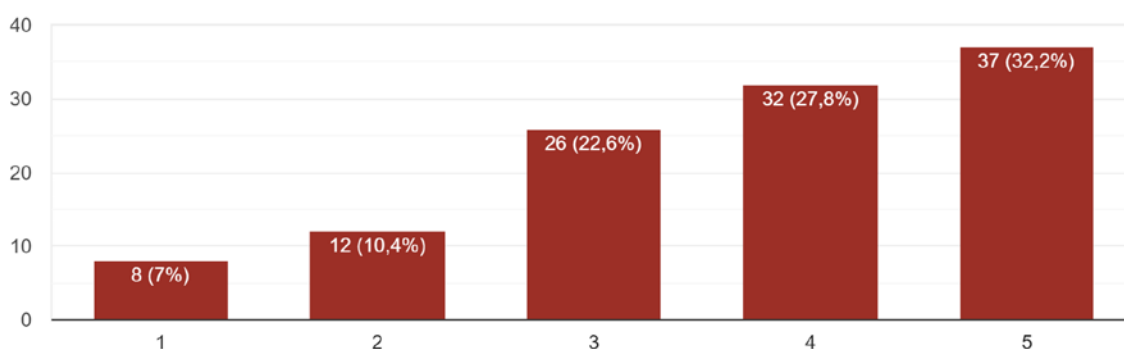
“πολύ” (Εικ.14). Ενώ στην επόμενη ερώτηση, Κλίμακα 1 έως 5 απαντούν στο πόσο σημαντικό πιστεύουν ότι είναι σε μια δημοκρατία η δυνατότητα να διαμαρτύρεσαι, να κάνεις πορείες στους δρόμους και να διαφωνείς, με 37 από αυτούς να απαντούν “πολύ”, 32 από αυτούς να απαντούν “αρκετά”, 26 από αυτούς να απαντούν “μέτρια”, 12 από αυτούς να απαντούν “λίγο” και μόλις 8 από αυτούς να απαντούν “καθόλου” (Εικ.15).

14. Κατά πόσο πιστεύετε ότι σας δίνεται η δυνατότητα, ως Έλληνα ή Ελληνίδα πολίτη, να επηρεάσετε σημαντικές τοπικές αποφάσεις στον ...εια σας; (1=καθόλου, 5=σε πολύ μεγάλο βαθμό)
114 απαντήσεις

Εικ.14 Γράφημα σχετικά με το κατά πόσο πιστεύουν ότι τους δίνεται η δυνατότητα ως έλληνες πολίτες να επηρεάζουν σημαντικές αποφάσεις στον Δήμο ή/και στην Περιφέρειά τους

15. πόσο σημαντικό πιστεύετε ότι είναι σε μια δημοκρατία η δυνατότητα να διαμαρτύρεσαι, να κάνεις πορείες στους δρόμους και να διαφωνείς (1=καθόλου σημαντικό, 5=πάρα πολύ σημαντικό)
115 απαντήσεις

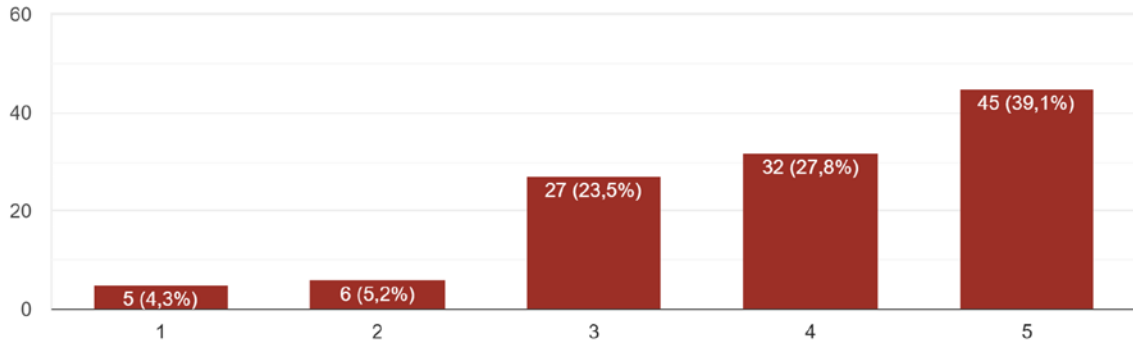
Εικ.15 Γράφημα σχετικά με το κατά πόσο σημαντικό πιστεύουν ότι είναι σε μία δημοκρατία ή δυνατότητα να διαμαρτύρεσαι, να κάνεις πορείες στους δρόμους και να διαφωνείς

Στην ερώτηση σχετικά με το πόσο σημαντικό πιστεύουν ότι είναι σε μια δημοκρατία η δυνατότητα να συμμετέχεις άμεσα στη λήψη αποφάσεων, το 39.1% απάντησε “πάρα πολύ”, το 27.8% των ερωτηθέντων απάντησε “πολύ”, το 23.5% απάντησε “μέτρια”, ενώ το 5.2% απάντησε “λίγο” και το 4.3% “καθόλου” (Εικ.16). Άρα φαίνεται να κατανοούν ότι δημοκρατία σημαίνει άμεση συμμετοχή (και όχι έμμεση διαμέσου αντιπροσώπων), ωστόσο εξακολουθούν να υποστηρίζουν το υπάρχον αντιπροσωπευτικό σύστημα σε αρκετά μεγάλο

βαθμό (σύμφωνα με προηγούμενη ερώτηση). Αυτή είναι μια ενδιαφέρουσα αντίφαση που αναδεικνύεται στην παρούσα έρευνα. Μια πιθανή εξήγηση είναι το συχνά αναφερόμενο επιχείρημα ότι η Ελλάδα είναι πολύ μεγάλη (με πληθυσμό 11 εκατ. περίπου) και δεν είναι πρακτικά εφαρμόσιμη η άμεση συμμετοχή των όλων των πολιτών σε κάθε επιμέρους απόφαση.

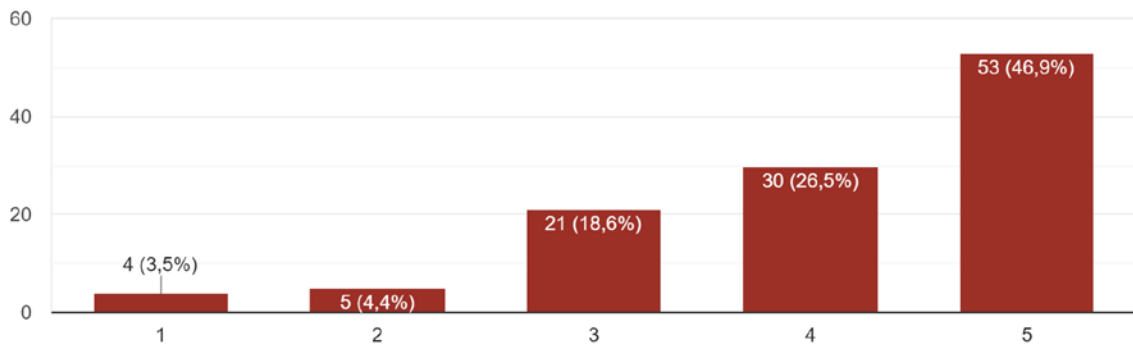
Στην επόμενη ερώτηση σχετικά με το πόσο σημαντικό πιστεύουν ότι είναι σε μια δημοκρατία η δυνατότητα να ψηφίζεις τους εκπροσώπους της επιλογής σου, σε κλίμακα 1-5, το 46,9% απάντησε ‘πάρα πολύ’, το 26,5% απάντησε ‘πολύ’, το 18.6% απάντησε “μέτρια”, ενώ το 4.4% απάντησε “λίγο” και το 3,5% “καθόλου” (Εικ. 17). Φαίνεται επομένως, για άλλη μια φορά, ότι η συντριπτική πλειοψηφία των συμμετεχόντων θεωρούν ότι οι εκλεγμένοι αντιπρόσωποι σε μια χώρα μπορούν να παίρνουν «δημοκρατικές» αποφάσεις χωρίς την άμεση συμμετοχή του λαού σε αυτές.

16. πόσο σημαντικό πιστεύετε ότι είναι σε μια δημοκρατία η δυνατότητα να συμμετέχεις άμεσα στη λήψη αποφάσεων (1=καθόλου σημαντικό, 5=πάρα πολύ σημαντικό)
115 απαντήσεις

Εικ.16 Γράφημα σχετικά με το κατά πόσο σημαντικό πιστεύουν ότι είναι σε μία δημοκρατία ή δυνατότητα να συμμετέχεις άμεσα στην λήψη αποφάσεων

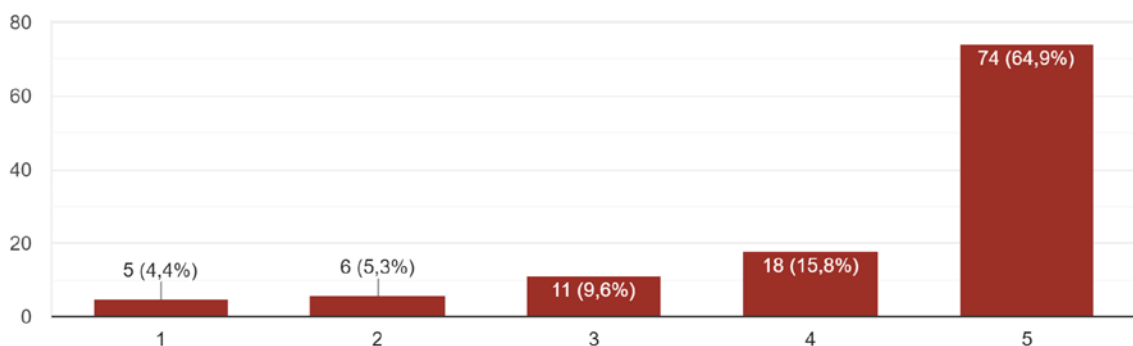
17. πόσο σημαντικό πιστεύετε ότι είναι σε μια δημοκρατία η δυνατότητα να ψηφίζεις τους εκπροσώπους της επιλογής σου (1=καθόλου σημαντικό, 5=πάρα πολύ σημαντικό)
113 απαντήσεις

Εικ.17 Γράφημα σχετικά με το κατά πόσο σημαντικό πιστεύουν ότι είναι σε μία δημοκρατία ή δυνατότητα να ψηφίζεις τους εκπροσώπους της επιλογής σου

Στην επόμενη ερώτηση σχετικά με το πόσο σημαντικό πιστεύουν ότι είναι σε μια δημοκρατία το δικαίωμα να λες ελεύθερα αυτό που σκέφτεσαι, σε κλίμακα 1-5, το 64.9% των ερωτηθέντων απάντησε “πολύ”, το 15.8% απάντησε “αρκετά”, το 9,6% απάντησε “μέτρια”, ενώ μόλις το 5,3% απάντησε “λίγο” και το 4,4% “καθόλου” (Εικ.18). Ενώ στην Ερώτηση 19, σε κλίμακα 1-5 στο πόσο σημαντικό πιστεύουν ότι είναι σε μια δημοκρατία η ελευθερία του τύπου, το 53% απάντησε “πολύ”, Το 20,9% απάντησε “αρκετά”, το 18,3% απάντησε “μέτρια”, το 6,1% απάντησε “λίγο”, ενώ μόλις το 1,7% απάντησε “καθόλου” (Εικ.19).

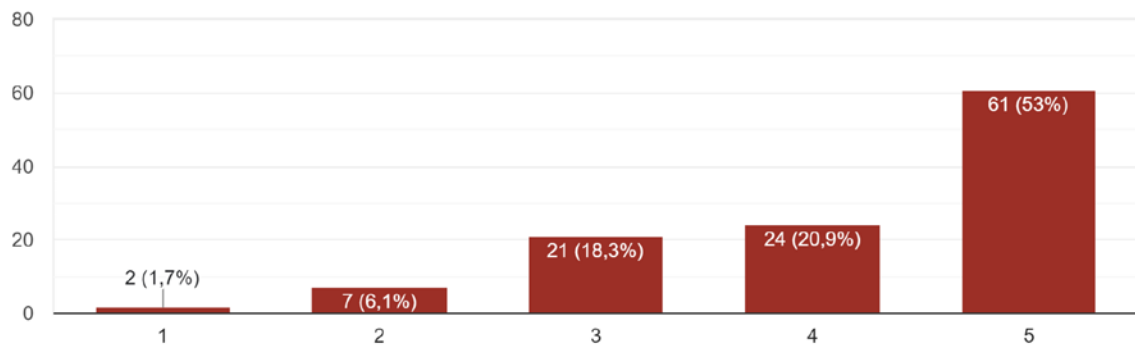
18. πόσο σημαντικό πιστεύετε ότι είναι σε μια δημοκρατία το δικαίωμα να λες ελεύθερα αυτό που σκέφτεσαι (1=καθόλου σημαντικό, 5=πάρα πολύ σημαντικό)
114 απαντήσεις

Εικ.18 Γράφημα σχετικά με το πόσο σημαντικό πιστεύουν ότι είναι σε μία δημοκρατία να λες ελεύθερα αυτό που σκέφτεσαι

19. πόσο σημαντικό πιστεύετε ότι είναι σε μια δημοκρατία η ελευθερία του τύπου (1=καθόλου σημαντικό, 5=πάρα πολύ σημαντικό)

115 απαντήσεις

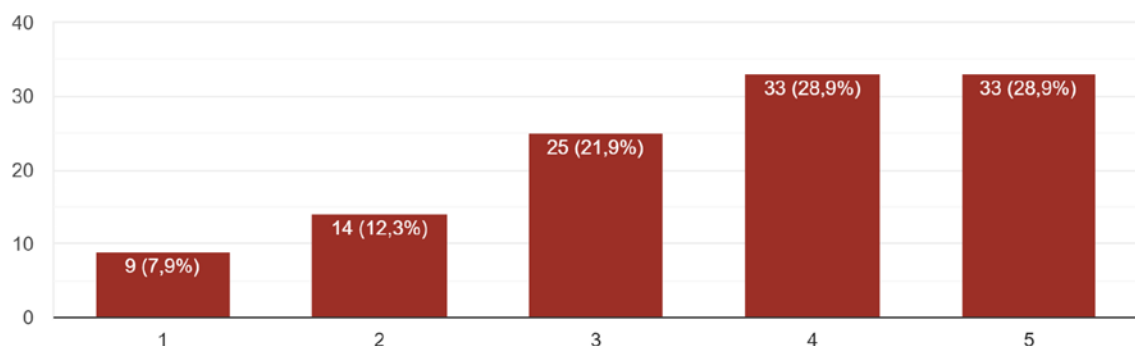

Εικ.19 Γράφημα σχετικά με το πόσο σημαντικό πιστεύουν ότι είναι σε μία δημοκρατία η ελευθερία του τύπου

Στην επόμενη ερώτηση, σε κλίμακα 1-5 απαντούν στο πόσο θεμιτό θεωρούν ότι είναι για την διακυβέρνηση μιας χώρας να υπάρχει ένα δημοκρατικά εκλεγμένο κοινοβούλιο που να αποφασίζει για τα θέματα της χώρας (Εικ.20), με το 28,9% των ερωτηθέντων να απαντάει “απόλυτα θεμιτό”, το 28.9% να απαντάει “πολύ”, 21,9% να απαντάει “μέτρια”, το 12,3% να απαντάει “λίγο”, ενώ μόλις το 7,9% να απαντάει “καθόλου θεμιτό”. Επομένως φαίνεται ότι η πλειοψηφία των συμμετεχόντων πιστεύουν στην «αντιπροσωπευτικότητα» και τη δυνατότητα του κοινοβουλίου να ενεργεί υπέρ του δημοσίου συμφέροντος.

20. πόσο θεμιτό θεωρείτε για την διακυβέρνηση μιας χώρας να υπάρχει ένα δημοκρατικά εκλεγμένο κοινοβούλιο που να αποφασίζει για τα ... χώρας; (1=καθόλου θεμιτό, 5 = απόλυτα θεμιτό)

114 απαντήσεις

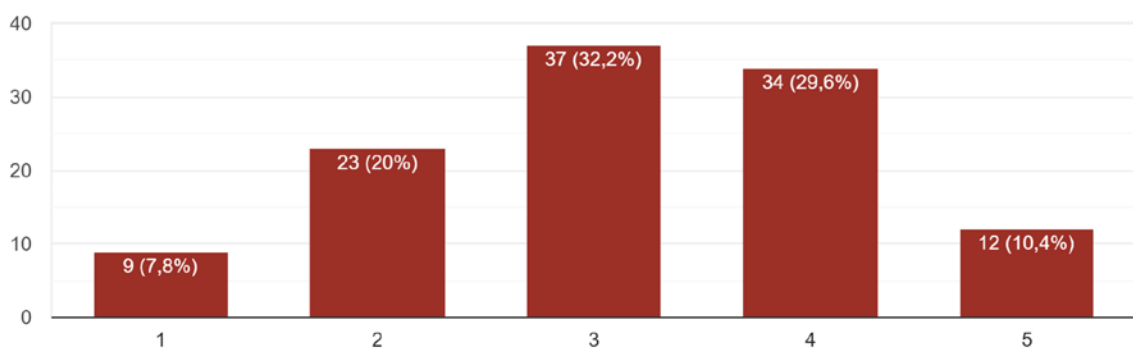

Εικ.20 Γράφημα σχετικά με το πόσο θεμιτό θεωρούν για τη διακυβέρνηση να υπάρχει ένα δημοκρατικά εκλεγμένο κοινοβούλιο που να αποφασίζει για τα θέματα της χώρας

Στην επόμενη ερώτηση, πάλι σε κλίμακα 1-5, σχετικά με το πόσο θεμιτό θεωρούν για την διακυβέρνηση μιας χώρας να αποφασίζουν οι ειδικοί επιστήμονες τι είναι καλό για τη χώρα,

παρά οι εκλεγμένοι εκπρόσωποι της (βουλή), το 10,4% απαντάει ‘απόλυτα θεμιτό’, το 29,6% απαντάει ‘πολύ’, το 32,2% απαντάει με 3 (‘μέτρια’), το 20% απαντάει “λίγο”, ενώ μόλις το 7,8% απαντάει “καθόλου” (Εικ.21). Άρα από τις απαντήσεις διαφαίνεται ότι, σύμφωνα με τους συμμετέχοντες, ο λαός μπορεί να εκπροσωπηθεί σε μεγάλο βαθμό από τους (μη εκλεγμένους, αλλά διορισμένους) ειδικούς επιστήμονες.

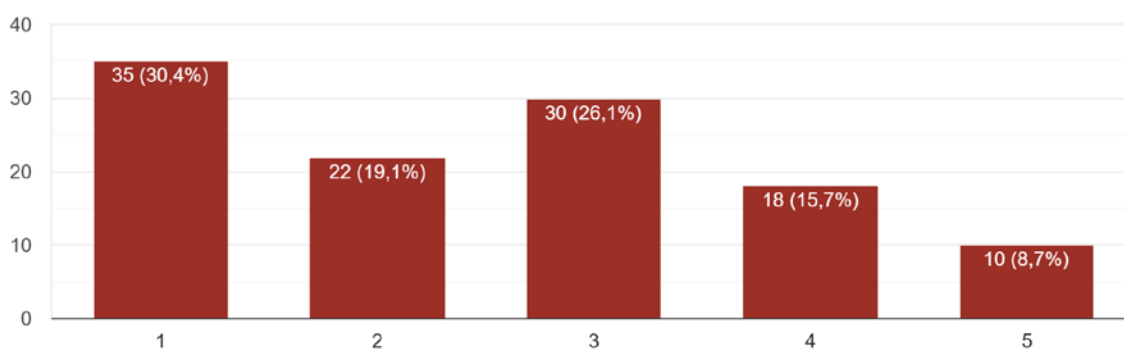
21. πόσο θεμιτό θεωρείτε για την διακυβέρνηση μιας χώρας να αποφασίζουν οι ειδικοί επιστήμονες τι είναι καλό για τη χώρα, παρά οι ε... (βουλή) (1=καθόλου θεμιτό, 5 = απόλυτα θεμιτό)
115 απαντήσεις

Εικ.21 Γράφημα σχετικά με το πόσο θεμιτό θεωρούν για την διακυβέρνηση της χώρας να αποφασίζουν οι ειδικοί επιστήμονες τι είναι καλό γι' αυτή παρά οι εκπρόσωποι της Βουλής

Στην επόμενη ερώτηση απαντούν στο πόσο θεμιτό θεωρούν για την διακυβέρνηση μιας χώρας να επιτρέπεται μόνο σε πολίτες με επαρκές επίπεδο γνώσεων να ψηφίζουν στις εκλογές, με τους 35 ερωτηθέντες να απαντούν “καθόλου θεμιτό”, τους 22 να απαντούν “λίγο”, τους 30 να απαντούν “μέτρια”, τους 18 να απαντούν “πολύ” και ενώ 10 απαντούν ‘απόλυτα θεμιτό’ (Εικ.22). Έχει ιδιαίτερο ενδιαφέρον ότι το 50% περίπου των συμμετεχόντων θεωρεί ότι δεν έχουν όλοι ίσα δικαιώματα συμμετοχής σε μια δημοκρατία και πως η ανισότητα αυτή είναι θεμιτό να τεκμηριώνεται στη βάση του επιπέδου μόρφωσης που απολαμβάνουν οι πολίτες. Έχοντας υπόψη ότι το επίπεδο μόρφωσης είναι συνυφασμένο με την κοινωνική τάξη/προέλευση κάθε ατόμου, κατανοούμε πώς μια τέτοια πρακτική θα μπορούσε να οδηγήσει στη διόγκωση των ήδη υφιστάμενων ανισοτήτων και την εκμηδένιση κάθε πιθανότητας αλλαγής της κατάστασης.

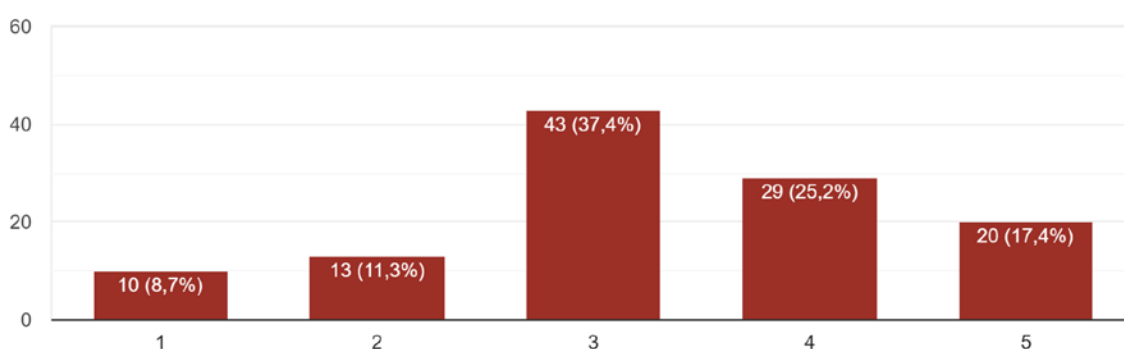
22. πόσο θεμιτό θεωρείτε για την διακυβέρνηση μιας χώρας να επιτρέπεται μόνο σε πολίτες με επαρκές επίπεδο γνώσεων να ψηφίζουν στις εκλογές (1=καθόλου θεμιτό, 5 = απόλυτα θεμιτό)
115 απαντήσεις

Εικ.22 Γράφημα σχετικά με το πόσο θεμιτό θεωρούν για τη διακυβέρνηση μίας χώρας να επιτρέπεται μόνο σε πολίτες με επαρκές επίπεδο γνώσεων ο ψηφίζουν

Στην ερώτηση 23 καλούνται να απαντήσουν πόσο θεμιτό θεωρούν για την διακυβέρνηση μιας χώρας να αποφασίζουν άμεσα οι ίδιοι οι πολίτες τι είναι καλό για τη χώρα, παρά οι εκλεγμένοι εκπρόσωποί τους, το 37,4% απαντάει “μέτρια”, το 25,2% απαντάει “πολύ”, το 17,4% απαντάει “απόλυτα θεμιτό”, το 11,3% απαντάει “λίγο”, ενώ μόλις το 8,7% απαντάει “καθόλου θεμιτό” (Εικ.23).

23. πόσο θεμιτό θεωρείτε για την διακυβέρνηση μιας χώρας να αποφασίζουν άμεσα οι ίδιοι οι πολίτες τι είναι καλό για τη χώρα, παρά οι εκλεγ...ποι τους (1=καθόλου θεμιτό, 5 = απόλυτα θεμιτό)
115 απαντήσεις

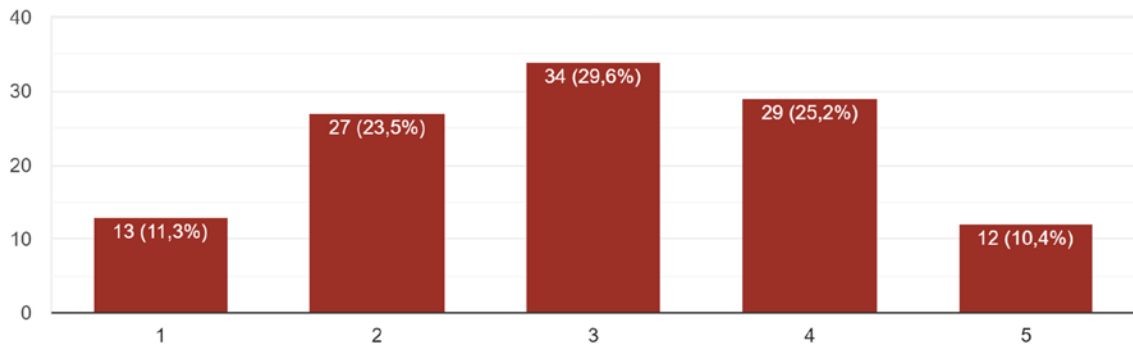

Εικ.23 Γράφημα σχετικά με το πόσο θεμιτό θεωρούν για τη διακυβέρνηση μίας χώρας να αποφασίζουν άμεσα οι ίδιοι οι πολίτες τι είναι καλό γι'αυτή

Στην επόμενη ερώτηση (σε ποιο βαθμό θεωρούν ότι ζουν ελεύθερα), σε κλίμακα από έως 5, το 29,6% απάντησε “μέτρια”, το 25,2% απάντησε “πολύ”, το 23,5% απάντησε “λίγο”, το 11,3% απάντησε “καθόλου”, ενώ το 10,4% απάντησε “πάρα πολύ” (Εικ.24).

24. Σε ποιο βαθμό θεωρείτε ότι ζείτε ελεύθερα; (1= καθόλου, 5 = πάρα πολύ)

115 απαντήσεις

Εικ.24 Γράφημα σχετικά με ποιο βαθμό θεωρούν ότι ζουν ελεύθερα

Στην ερώτηση σχετικά με ποιο βαθμό θεωρούν ότι η Ελλάδα ως χώρα δίνει τη δυνατότητα στους ανθρώπους να ζουν ελεύθερα, σε κλίμακα 1-5 οι ερωτηθέντες απάντησαν από 28,1% “λίγο” και “μέτρια”, το 20,2% απάντησε “σε μεγάλο βαθμό”, το 15,8% απάντησε “καθόλου”, ενώ μόλις το 7,9% απάντησε “σε πολύ μεγάλο βαθμό” (Εικ. 25).

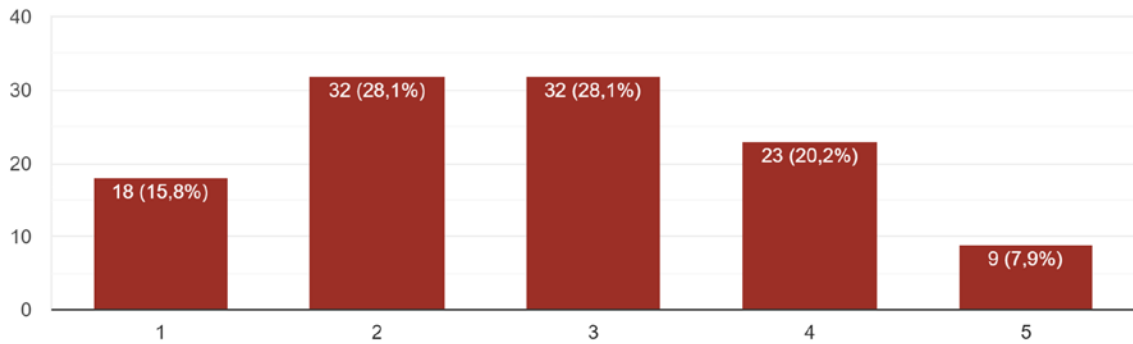
Η ερώτηση 25 είναι ανοικτού τύπου και ζητάει από τους συμμετέχοντες να εξηγήσουν σύντομα τι σημαίνει για αυτούς «ελευθερία». Συνολικά, δόθηκαν 98 περιγραφικές απαντήσεις οι οποίες ομαδοποιήθηκαν σε 4 βασικές κατηγορίες:

- ελευθερία λόγου, άποψης, βούλησης και γνώμης,
- αυτοδιάθεση του ανθρωπου/φύσης,
- ανεξαρτησία/ διαφάνεια
- καλή ποιότητα ζωής

Από τις παραπάνω, η κυρίαρχη κατηγορία (η πιο συχνά αναφερόμενη από τους συμμετέχοντες) ήταν η ελευθερία του λόγου, άποψης, βούλησης και γνώμης. Ο κατάλογος με τις 98 αυτολεξεί απαντήσεις δίνεται στο Παράρτημα της εργασίας.

26. Σε ποιο βαθμό θεωρείτε ότι η Ελλάδα ως χώρα δίνει τη δυνατότητα στους ανθρώπους να ζουν ελεύθερα; (1=καθόλου, 5= σε πολύ μεγάλο βαθμό)

114 απαντήσεις

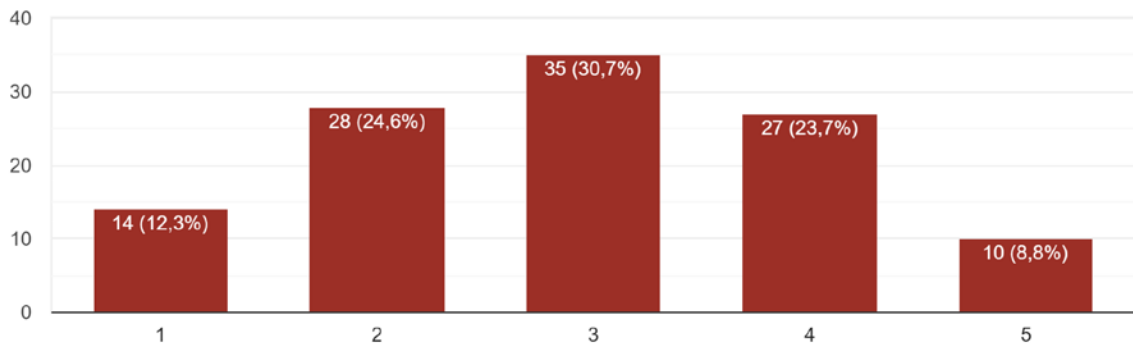

Εικ.25 Γράφημα σχετικά με ποιο βαθμό θεωρούν ότι η Ελλάδα προσφορά δίνει τη δυνατότητα στους ανθρώπους να ζουν ελεύθερα

Στην ερώτηση 27, σε κλίμακα 1-5, απάντησαν σε ποιο βαθμό αισθάνονται ότι μπορούν να εκφράζουν αυτό που σκέφτονται ελεύθερα, με 35 από τους ερωτηθέντες να απαντούν το “3”, 28 να απαντούν το “2”, 27 από αυτούς να απαντούν το “4”, 14 από αυτούς να απαντούν το “1” (καθόλου) και μόλις 10 να απαντούν το “5” (σε πολύ μεγάλο βαθμό) (Εικ.26).

27. Σε ποιο βαθμό αισθάνεστε ότι μπορείτε να εκφράζετε αυτό που σκέφτεστε ελεύθερα; (1=καθόλου, 5= σε πολύ μεγάλο βαθμό)

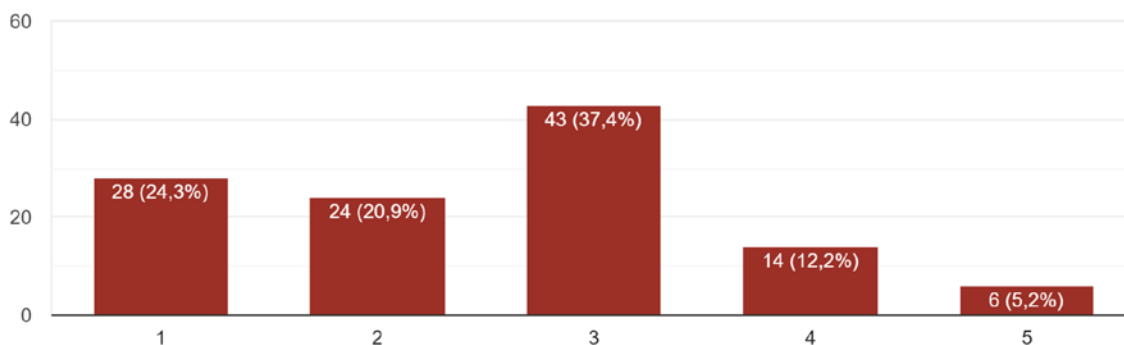
114 απαντήσεις

Εικ.26 Γράφημα σχετικά με ποιο βαθμό Αισθάνονται του μπορούν να εκφράζουν αυτό που σκέφτονται ελεύθερα

Στην επόμενη ερώτηση σχετικά με το Πόσο θεμιτή θεωρούν τη μείωση των ελευθεριών τους προκειμένου η κυβέρνηση να διαχειριστεί όσο γίνεται αποτελεσματικότερα μια κρίση, πάλι σε κλίμακα 1-5, το 37,4% απάντησε “μέτρια”, το 24,3% απάντησε “καθόλου”, το 20,9% απάντησε “λίγο”, το 12,2% απάντησε “αρκετά” και το 5,2% απάντησε “πολύ” (Εικ.27). Η απάντηση στην ερώτηση 29 ήταν ε ναι ή όχι για το αν ψήφισαν στις τελευταίες βουλευτικές εκλογές με το 82,6% να απαντά “ναι” και το 17,4% να απαντά “όχι” (Εικ.28).

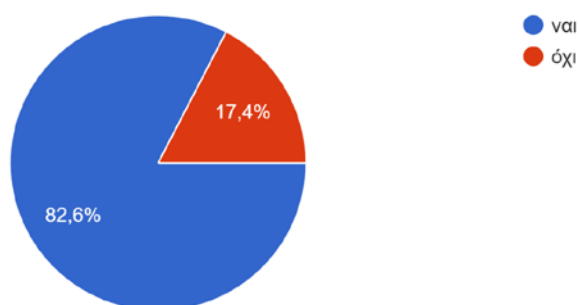
28. Πόσο θεμιτή θεωρείτε τη μείωση των ελευθεριών σας προκειμένου η κυβέρνηση να διαχειριστεί όσο γίνεται αποτελεσματικότερα μια ..., κ.λπ.); (1=καθόλου θεμιτό, 5=απόλυτα θεμιτό)
115 απαντήσεις

Εικ.27 Γράφημα σχετικά με το πόσο θεμιτή θεωρούν τη μείωση των ελευθεριών τους προκειμένου η κυβέρνηση να διαχειριστεί όσο γίνεται αποτελεσματικότερα μία κρίση

Η απάντηση στην ερώτηση 29 ήταν ναι ή όχι για το αν ψήφισαν στις τελευταίες βουλευτικές εκλογές, με το 82,6% να απαντά “ναι” και το 17,4% να απαντά “όχι” (Εικ.28).

29. Ψηφίσατε στις τελευταίες βουλευτικές εκλογές;
115 απαντήσεις

Εικ.28 Γράφημα Σχετικά με το αν ψήφισαν στις τελευταίες βουλευτικές εκλογές

Από τους 20 που απάντησαν ‘όχι’, οι 16 αιτιολόγησαν τον βασικότερο λόγο που απείχαν από τις εκλογές. Η σχετική ερώτηση ήταν ανοιχτού τύπου και οι απαντήσεις ομαδοποιήθηκαν εννοιολογικά. Οι τρεις πιο βασικές κατηγορίες που προέκυψαν ήταν:

1. Δεν βρίσκω νόημα/ δεν με αντιπροσωπεύει κανείς (6)
2. Λόγω εργασίας ή ανωτέρας βίας (π.χ. ασθένεια, θάνατος) (9)

3. Αναποφασιστικότητα (1)

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5. Συμπεράσματα

Οι Έλληνες έχουν ιστορική σχέση με την έννοια της ελευθερίας και της δημοκρατίας, καθώς αυτές οι έννοιες έχουν βαθιές ρίζες στην ιστορία και τον πολιτισμό τους. Η αρχαία Ελλάδα, και συγκεκριμένα η πόλη-κράτος της Αθήνας, θεωρείται ως ο τόπος γέννησης της δημοκρατίας και ως ένας από τους πρώτους χώρους όπου οι πολίτες συμμετείχαν ενεργά στις πολιτικές διαδικασίες. Η έννοια της ελευθερίας στην αρχαία Ελλάδα συνδεόταν συχνά με την αυτοδιάθεση του ατόμου και τη συμμετοχή στις αποφάσεις που αφορούσαν την πόλη.

Η αυτοδιάθεση του ατόμου αναφέρεται στο δικαίωμα και την ικανότητα ενός ατόμου να λαμβάνει αποφάσεις και να διαμορφώνει τη ζωή του χωρίς εξωτερική παρέμβαση ή πίεση και εδώ και σε πολιτικό επίπεδο, η αυτοδιάθεση αναφέρεται στο δικαίωμα των λαών ή των εθνοτήτων να αποφασίζουν για το δικό τους μέλλον, την κυβέρνησή τους και το πολιτικό τους σύστημα, συχνά μέσω διαδικασιών όπως οι εκλογές ή οι δημοψηφίσματα. Στην Αθήνα, οι πολίτες συγκεντρώνονταν στην Εκκλησία του Δήμου, μια συνέλευση όλων των πολιτών, για να ψηφίσουν για πολιτικά ζητήματα. Η δημοκρατία, ως σύστημα κυβέρνησης, διαμορφώθηκε στην Αθήνα τον 5ο αιώνα π.Χ. Η έννοια αυτή επιτρέπει τη συμμετοχή των πολιτών στις αποφάσεις και τη διαμόρφωση του νόμου. Οι πολίτες είχαν το δικαίωμα να λαμβάνουν μέρος στις συζητήσεις, να ψηφίζουν για να καθορίσουν την πολιτική, και να

συμμετέχουν σε διάφορες πολιτικές δραστηριότητες. Στη σημερινή Ελλάδα, οι έννοιες της ελευθερίας και της δημοκρατίας εξακολουθούν να έχουν σημαντική σημασία. Οι αντιλήψεις για αυτές τις αξίες διαμορφώνονται από την ιστορική κληρονομιά της χώρας και τις σύγχρονες κοινωνικοοικονομικές πραγματικότητες. Η δημοκρατία (δια αντιπροσώπων όμως) συνεχίζει να είναι το κυρίαρχο πολιτικό σύστημα, με τους πολίτες να έχουν το δικαίωμα της ψήφου και της συμμετοχής στις πολιτικές διαδικασίες. Ωστόσο σε μεγάλο ποσοστό η εμπιστοσύνη των πολιτών έχει επηρεαστεί σε σχέση με την εκλογική διαδικασία και με το πώς αυτές οι αξίες εφαρμόζονται σήμερα. Οι πιο σημαντικοί παράγοντες που επηρεάζουν την εμπιστοσύνη των πολιτών στην εκλογική διαδικασία είναι τα ιστορικά γεγονότα και οι διάφορες πολιτικές αναταραχές, η διαφθορά, οι αποφάσεις και η απόδοση ευθύνης στους πολιτικούς, η κοινωνικό-οικονομική κατάσταση που τα τελευταία χρόνια έχει δημιουργήσει πολλές αντιδράσεις και ανησυχίες και τα μέσα ενημέρωσης που διαμορφώνουν αντιλήψεις και πολλές φορές δεν είναι αντικειμενικά και διαφανή ή μπορεί να συγκαλύπτουν μείζονα πολιτικά ζητήματα.

Η ιστορική κληρονομιά, σε συνδυασμό με τις σύγχρονες κοινωνικοοικονομικές πραγματικότητες, επηρεάζουν σε μεγάλο βαθμό τις αντιλήψεις των πολιτών και αυτό φαίνεται και από τα αποτελέσματα του ερωτηματολογίου. Το μεγαλύτερο ποσοστό των ερωτηθέντων στο πόσο δημοκρατική θεωρούν την διακυβέρνηση στην Ελλάδα απάντησε από μέτρια έως καθόλου στην συντριπτική πλειοψηφία, με ποσοστό 82,7%. Η δημοκρατία παραμένει το κυρίαρχο πολιτικό σύστημα, αλλά η εμπιστοσύνη των πολιτών έχει επηρεαστεί από πολλούς παράγοντες, κάτι που φαίνεται και από τις απαντήσεις του ερωτηματολογίου και πιο συγκεκριμένα στην ερώτηση κατά πόσο ικανοποιημένοι νιώθουν από το υπάρχον πολιτικό σύστημα στην Ελλάδα με την πλειοψηφία πάλι να απαντά με ποσοστό 63,4% καθόλου ή λίγο. Όπως επίσης και στην ερώτηση για το αν πιστεύουν ότι το υπάρχον πολιτικό σύστημα στην Ελλάδα είναι δημοκρατικό η πλειοψηφία απαντάει “όχι” και “δεν είμαι σίγουρος” με ποσοστό 70,4%. Γενικά, η εμπιστοσύνη των πολιτών στην εκλογική διαδικασία και τις δημοκρατικές αξίες εξακολουθεί να είναι σημαντική, αλλά αντιμετωπίζει προκλήσεις λόγω πολλών παραγόντων που επηρεάζουν την κοινωνία κάτι που φαίνεται στην ερώτηση σχετικά με το αδιάβλητο της εκλογικής διαδικασίας που οι ερωτηθέντες στο κατά πόσο πιστεύουν ότι οι ψήφοι στην Ελλάδα καταμετρούνται με δίκαιο τρόπο κατά την εκλογική διαδικασία απάντησαν με ποσοστό πλειοψηφίας 67,8% από μέτρια έως καθόλου. Όπως επίσης και στο κατά πόσο πιστεύουν ότι οι ψηφοφόροι στην Ελλάδα κατά την εκλογική διαδικασία δωροδοκούνται, η πλειοψηφία των ερωτηθέντων με ποσοστό 83,5% απάντησε από μέτρια έως πολύ.

Βιβλιογραφία

Adkins, A. W. H., (2010), *Ηθικές Αξίες και Πολιτική Συμπεριφορά στην Αρχαία Ελλάδα*, Καρδαμίτσα, Αθήνα

Frank W. Walbank, (1999), *Ο ελληνιστικός κόσμος*,

Βάνιας Μαστρογιαννόπουλος Λ.(2007), σσ.7-12, *Η έννοια της Ελευθερίας στην Αρχαία Ελλάδα*, διαθέσιμο στο: <http://ikee.lib.auth.gr/record/112439/files/MASTROGIANNOPOULOS.pdf>

Κοντογιώργης Γ., (2022), *Η δημοκρατία, η ελευθερία, ο νόμος, ο πολίτης, το έθνος, η ελληνική κοινωνία και ο κόσμος σήμερα*, διαθέσιμο στο: <https://contogeorgis.gr/hxhtiko-γ-κοντογιώργης-η-δημοκρατία-η-ελευθ/>

Rowe C. (2000), *The Cambridge History of Greek and Roman Political Thought*, Cambridge University Press

Μαστρογιαννόπουλος Λ. (2007), *Η έννοια της ελευθερίας στην αρχαία Ελλάδα*, ΑΠΘ, διαθέσιμο στο: <http://ikee.lib.auth.gr/record/112439/files/MASTROGIANNOPOULOS.pdf>

Adkins, A. W. H., (2010), *Ηθικές Αξίες και Πολιτική Συμπεριφορά στην Αρχαία Ελλάδα*, Καρδαμίτσα, Αθήνα

Δεσποτόπουλος Κ., (2003), *Η πολιτική φιλοσοφία του Πλάτωνος*, Παπαζήσης, Αθήνα

Παπαχρυσόστομου Α., (2014), *Πορεία προς την Αθηναϊκή Δημοκρατία*, Καρδαμίτσα, Αθήνα

Jacqueline De Romilly, (1997), *Η Αρχαία Ελλάδα σε αναζήτηση της Ελευθερίας*, Το Άστυ, Αθήνα

- Mishler W., Rose R., (2001), *What Are The Origins of Political Trust? Testing Institutional and Cultural Theories in Post-Communist Societies*, Comparative Political Studies
- Shin C., (2005), *Democratization: Perspectives From Global Citizenries*, University of California
- Lagos M., (2003), *Support for and Satisfaction with Democracy*, International Journal of Public Opinion Research
- Rose C, Mishler W., (1998), *Democracy and its Alternatives: Understanding Post-Communist Societies*, Johns Hopkins University Press
- Diamond L., (2016), *In Search of Democracy*, Routledge
- Montero και Torcal 2006, *Political Disaffection in Contemporary Democracies Social Capital, Institutions and Politics*
- Easton D., (1965), *A framework for political analysis*, Univ of Chicago Pr
- Schumpeter A., (1942), *Capitalism, Socialism, and Democracy*, Harper & Brothers, New York
- Vargas Culler και Iazzetta 2004, *The Quality of Democracy*, University of Notre Dame
- Beetham D. (1994), *Conditions for Democratic Consolidation*, Review of African Political Economy
- Almond G. and Verba S., (1963), *The Civic Culture: Political Attitudes and Democracy in Five Nations*, Princeton University Press
- Seligson M., (2002), *The Impact of Corruption on Regime Legitimacy*, University of Pittsburgh
- Klingemann and Fuchs, (1995), *Citizens and the State*, Oxford University Press
- Rose C, Mishler W., (1998), *Democracy and its Alternatives: Understanding Post-Communist Societies*, Johns Hopkins University Press
- Inglehart R., Welzel C., (2005), *Modernization, Cultural Change, and Democracy: The Human Development Sequence*, Cambridge University Press
- Mishler W., Rose R., (2001), *What Are The Origins of Political Trust? Testing Institutional and Cultural Theories in Post-Communist Societies*, Comparative Political Studies
- Montero J., Gunther R., (1997), *Democracy in Spain: Legitimacy, discontent, and disaffection*, Studies in Comparative International Development
- Dogan, M. (2005), *Political Mistrust and the Discrediting of Politicians*, International Studies in Sociology and Social Anthropology
- Bratton R., Mattes M., (2000), *Learning about Democracy in Africa: Awareness, Performance, and Experience*, American Journal of Political Science
- Mishler W., Rose R., (2001), *What Are The Origins of Political Trust? Testing Institutional and Cultural Theories in Post-Communist Societies*, Comparative Political Studies
- Fuchs D., (1999), *The Democratic Culture of Unified Germany*, διαθέσιμο στο: https://www.researchgate.net/publication/265630093_The_Democratic_Culture_of_Unified_Germany

Prothro, J. W., & Grigg, C. M. (1960). Fundamental Principles of Democracy: Bases of Agreement and Disagreement. *The Journal of Politics*

Meyer D. (2001). *Disaffected Democracies: What's Troubling the Trilateral Countries*, edited by Susan Pharr and Robert Putnam, Princeton, Princeton University Press

Bermeo N., Yashar D., (2016), *Parties, Movements, and Democracy in the Developing World*, Cambridge University Press

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Ι

Ερωτηματολόγιο

Οι αντιλήψεις των Ελλήνων για την ελευθερία και την Δημοκρατία

B I U ↻ ✕

Το ερωτηματολόγιο αυτό απευθύνεται σε Έλληνες πολίτες που διαμένουν στην Ελλάδα και αποτελεί πολύ σημαντικό εργαλείο για την πτυχιακή μου εργασία στο Τμήμα Επικοινωνίας και Ψηφιακών Μέσων του Πανεπιστημίου Δυτικής Μακεδονίας. Η έρευνα αφορά τις αντιλήψεις των Ελλήνων για την ελευθερία και την Δημοκρατία, τόσο σε επίπεδο διακυβέρνησης όσο και σε επίπεδο ατομικής συμμετοχής στα κοινά. Η συμπλήρωση του ερωτηματολογίου είναι εθελοντική. Οι απαντήσεις σας είναι απολύτως ανώνυμες και εμπιστευτικές. Τα δεδομένα που θα συλλεχθούν θα χρησιμοποιηθούν αποκλειστικά και μόνο στα πλαίσια εκπόνησης της πτυχιακής μου εργασίας και θα καταστραφούν αμέσως μετά την ολοκλήρωση της. Η συμπλήρωση του ερωτηματολογίου διαρκεί περίπου 15 λεπτά. Σε περίπτωση αποριών ή διευκρινήσεων μπορείτε να επικοινωνήσετε μαζί μου στο email ktsagourias@gmail.com

1. Ηλικία

- 17-24
- 25-30
- 31- 40
- 41- 50
- 51- 60
- 61 και άνω

2. Τι σημαίνει για εσάς «δημοκρατία»; (Εξηγήστε πολύ σύντομα)

Κείμενο σύντομης απάντησης

3. Πόσο δημοκρατική θεωρείτε τη διακυβέρνηση στην Ελλάδα; (1=καθόλου δημοκρατική, 5=πάρα πολύ δημοκρατική)

1	2	3	4	5
☐	☐	☐	☐	☐

4. Πόσο ικανοποιημένος/η είστε από το υπάρχον πολιτικό σύστημα στην Ελλάδα; (1= καθόλου, 5= πάρα πολύ)

1	2	3	4	5
☐	☐	☐	☐	☐

5. Θεωρείτε ότι το υπάρχον πολιτικό σύστημα στην Ελλάδα είναι δημοκρατικό;

- ναι
- όχι

6. Κατά τη γνώμη σας, πόσο σημαντικές είναι οι εκλογές αντιπροσώπων σε μια χώρα ώστε να μπορούν αυτές να κάνουν τη διαφορά; (1=καθόλου σημαντικές, 5=πάρα πολύ σημαντικές)

1	2	3	4	5
☐	☐	☐	☐	☐

7. Κατά τη γνώμη σας, κατά πόσο οι εκλογές στην Ελλάδα δίνουν τη δυνατότητα σε ανθρώπους σαν εσάς να επηρεάσουν το πώς η κυβέρνηση χειρίζεται τα πράγματα στη χώρα; (1=καθόλου, 5=σε πολύ μεγάλο βαθμό)

1	2	3	4	5
☐	☐	☐	☐	☐

8. Κατά τη γνώμη σας, κατά πόσο η εκλογική διαδικασία προσφέρει στους Έλληνες ψηφοφόρους μια πραγματική δυνατότητα επιλογής; (1= καθόλου, 5= σε πολύ μεγάλο βαθμό)

1	2	3	4	5
---	---	---	---	---

9. Κατά πόσο πιστεύετε ότι οι ψήφοι στην Ελλάδα καταμετρούνται με δίκαιο τρόπο κατά την εκλογική διαδικασία; (1= καθόλου δίκαια, 5= πάρα πολύ δίκαια)

1	2	3	4	5
☐	☐	☐	☐	☐

10. Κατά πόσο πιστεύετε ότι οι ειδήσεις στα ελληνικά ΜΜΕ ευνοούν το κυβερνών κόμμα κατά την εκλογική διαδικασία; (1= καθόλου, 5=πάρα πολύ)

1	2	3	4	5
☐	☐	☐	☐	☐

11. Κατά την άποψή σας, πόσο συχνά κατά την εκλογική διαδικασία στην Ελλάδα οι ψηφοφόροι δωροδοκούνται; (1= ποτέ, 5= πολύ συχνά)

1	2	3	4	5
☐	☐	☐	☐	☐

12. Σε ποιο βαθμό πιστεύετε ότι οι πλούσιοι εξαγοράζουν τις εκλογές στην Ελλάδα; (1= καθόλου, 5= σε πολύ μεγάλο βαθμό)

1	2	3	4	5
☐	☐	☐	☐	☐

13. Κατά πόσο πιστεύετε ότι σας δίνεται η δυνατότητα, ως Έλληνα ή Ελληνίδα πολίτη, να επηρεάσετε σημαντικές εθνικές αποφάσεις στη χώρα σας; (1=καθόλου, 5=σε πολύ μεγάλο βαθμό)

1	2	3	4	5
☐	☐	☐	☐	☐

⋮

14. Κατά πόσο πιστεύετε ότι σας δίνεται η δυνατότητα, ως Έλληνα ή Ελληνίδα πολίτη, να επηρεάσετε σημαντικές τοπικές αποφάσεις στον Δήμο ή/και στην Περιφέρεια σας; (1=καθόλου, 5=σε πολύ μεγάλο βαθμό)

1	2	3	4	5
☐	☐	☐	☐	☐

15. πόσο σημαντικό πιστεύετε ότι είναι σε μια δημοκρατία η δυνατότητα να διαμαρτύρεσαι, να κάνεις πορείες στους δρόμους και να διαφωνείς (1=καθόλου σημαντικό, 5=πάρα πολύ σημαντικό)

1	2	3	4	5
☐	☐	☐	☐	☐

16. πόσο σημαντικό πιστεύετε ότι είναι σε μια δημοκρατία η δυνατότητα να συμμετέχεις άμεσα στη λήψη αποφάσεων (1=καθόλου σημαντικό, 5=πάρα πολύ σημαντικό)

1	2	3	4	5
☐	☐	☐	☐	☐

17. πόσο σημαντικό πιστεύετε ότι είναι σε μια δημοκρατία η δυνατότητα να ψηφίζεις τους εκπροσώπους της επιλογής σου (1=καθόλου σημαντικό, 5=πάρα πολύ σημαντικό)

1	2	3	4	5
☐	☐	☐	☐	☐

18. πόσο σημαντικό πιστεύετε ότι είναι σε μια δημοκρατία το δικαίωμα να λες ελεύθερα αυτό που σκέφτεσαι (1=καθόλου σημαντικό, 5=πάρα πολύ σημαντικό)

1	2	3	4	5
☐	☐	☐	☐	☐

19. πόσο σημαντικό πιστεύετε ότι είναι σε μια δημοκρατία η ελευθερία του τύπου (1=καθόλου σημαντικό, 5=πάρα πολύ σημαντικό)

1	2	3	4	5
☐	☐	☐	☐	☐

20. πόσο θεμιτό θεωρείτε για την διακυβέρνηση μιας χώρας να υπάρχει ένα δημοκρατικά εκλεγμένο κοινοβούλιο που να αποφασίζει για τα θέματα της χώρας; (1=καθόλου θεμιτό, 5 = απόλυτα θεμιτό)

1	2	3	4	5
---	---	---	---	---

...

21. πόσο θεμιτό θεωρείτε για την διακυβέρνηση μιας χώρας να αποφασίζουν οι ειδικοί επιστήμονες τι είναι καλό για τη χώρα, παρά οι εκλεγμένοι εκπρόσωποι της (βουλή) (1=καθόλου θεμιτό, 5 = απόλυτα θεμιτό)

1	2	3	4	5
☐	☐	☐	☐	☐

22. πόσο θεμιτό θεωρείτε για την διακυβέρνηση μιας χώρας να επιτρέπεται μόνο σε πολίτες με επαρκές επίπεδο γνώσεων να ψηφίζουν στις εκλογές (1=καθόλου θεμιτό, 5 = απόλυτα θεμιτό)

1	2	3	4	5
☐	☐	☐	☐	☐

23. πόσο θεμιτό θεωρείτε για την διακυβέρνηση μιας χώρας να αποφασίζουν άμεσα οι ίδιοι οι πολίτες τι είναι καλό για τη χώρα, παρά οι εκλεγμένοι εκπρόσωποι τους (1=καθόλου θεμιτό, 5 = απόλυτα θεμιτό)

1	2	3	4	5
---	---	---	---	---

24. Σε ποιο βαθμό θεωρείτε ότι ζείτε ελεύθερα; (1= καθόλου, 5 = πάρα πολύ)

1	2	3	4	5
☐	☐	☐	☐	☐

25. Τι σημαίνει για εσάς «ελευθερία»; (Εξηγήστε πολύ σύντομα)

Κείμενο σύντομης απάντησης

26. Σε ποιο βαθμό θεωρείτε ότι η Ελλάδα ως χώρα δίνει τη δυνατότητα στους ανθρώπους να ζουν ελεύθερα; (1=καθόλου, 5= σε πολύ μεγάλο βαθμό)

1	2	3	4	5
☐	☐	☐	☐	☐

27. Σε ποιο βαθμό αισθάνεστε ότι μπορείτε να εκφράζετε αυτό που σκέφτεστε ελεύθερα; (1=καθόλου, 5= σε πολύ μεγάλο βαθμό)

1	2	3	4	5
☐	☐	☐	☐	☐

28. Πόσο θεμιτή θεωρείτε τη μείωση των ελευθεριών σας προκειμένου η κυβέρνηση να διαχειριστεί όσο γίνεται αποτελεσματικότερα μια κρίση (π.χ. κλιματική αλλαγή, πανδημία, κ.λπ.); (1=καθόλου θεμιτό, 5=απόλυτα θεμιτό)

1	2	3	4	5
☐	☐	☐	☐	☐

29. Ψηφίσατε στις τελευταίες βουλευτικές εκλογές;

ναι

όχι

30. Εάν όχι, εξηγήστε τον βασικότερο λόγο που απείχατε από τις εκλογές

Κείμενο σύντομης απάντησης

31. Φύλο

Αντρας

Γυναίκα

Άλλο...

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΙΙ

Απαντήσεις ανοιχτών ερωτήσεων

2. Τι σημαίνει για εσάς «δημοκρατία»; (Εξηγήστε πολύ σύντομα)

106 απαντήσεις

Ελευθερία λόγου

Ελευθερία

Ελευθερία

Ελευθερία

Ελεύθερη άποψη

Σεβασμός προς τους ανθρώπους, τη φύση και ελευθερία ιδεών και αυτοδιάθεσης

Ελευθερία γνώμης και άποψης

Με το συγκεκριμένο πολίτευμα μπορεί ο λαός να αποφασίζει για τη ζωή του μέσω αντιπροσώπων του.

Ελεύθερη βούληση

Δημοκρατία για εμένα σημαίνει η ελευθερία των απόψεων και των ιδεολογιών του κάθε ανθρώπου.

Τήρηση των δικαιωμάτων και ελευθερία

Να μετράει ο λόγος του λαού

Το δικαίωμα του λαού για τη λήψη συλλογικών αποφάσεων

Ελευθερία του λόγου-εκφρασης, ισοτιμία των ανθρωπινων ανεξαρτήτου φυλού,χρωματος,θρησκευτικής πολιτικής

Όταν οποιαδήποτε δημοψήφισμα λαμβάνει μέρος στην ψήφο η κοινοβουλευτική Βουλή

Ένα πολιτικό σύστημα στο οποίο ο λαός κατέχει την εξουσία και συμμετέχει ενεργά στη λήψη αποφάσεων για την χώρα

Ελευθερία λόγου

Δημοκρατία σημαίνει ίσα δικαιώματα και υποχρεώσεις

Να μπορούμε όλοι να συμβάλουμε σε μια απόφαση

Σεβασμός στο λόγο χωρίς να προσβάλλεις τους άλλους

Η ελευθερία της άποψης του λόγου και ότι όλοι έχουμε ίσα δικαιώματα.

Ίσα δικαιώματα

Συναποφασίζει ο λαός για τους αντιπροσώπους του και το μέλλον του δια της ψήφου

Ελευθερία έκφρασης και διαβίωσης.

Για εμένα δημοκρατία σημαίνει ελευθερία άποψης και λόγου και συμμετοχής του λαου σε όλα τα ζητήματα του κράτους

Εύλογη συνείδηση και ελευθερία

Ελευθερία του λόγου και να έχεις ίσα δικαιώματα με όλους

Ελευθερία εκφρασης και λόγου

Για εμένα <<δημοκρατία>> σημαίνει να μπορεί ο κάθε άνθρωπος να εκφράζεται ελεύθερα.

Η Ελευθερία σκέψης, επιλογής, της αυτοδιάθεσης του σώματος μας, το δικαίωμα στο εκλέγειν και εκλέγεσθαι, ίδια δικαιώματα και υποχρεώσεις μεταξύ των ανθρώπων.

25. Τι σημαίνει για εσάς «ελευθερία»; (Εξηγήστε πολύ σύντομα)

- Δημοκρατία
- Ελευθερία λόγου
- Ανεξαρτησία
- Να μπορω να εκφραζω ελευθερα την γνωμη μου
- Να μπορεί ο άνθρωπος να κάνει ότι θέλει με βάση την προσωπική του ανάγκη.
- Να εκφράζεσαι με οποιονδηποτε τροπο χωρις φοβο.
- Να μπορώ να σκέφτομαι και να αυτοδιατίθεμαι χωρίς να μου δημιουργούν πρόβλημα οι άλλοι
- Ελευθερία για μένα σημαίνει να μπορώ να εκφράζομαι, να πράττω και να έχω άποψη, χωρίς να υπάρχουν συνέπειες γι αυτό. (Πάντα μιλώντας στα πλαίσια που η δική μου ελευθερία τελειώνει και το συνανθρώπου μου αρχίζει)
- Κάνω αυτό που πιστεύω , χωρίς να δίνω αναφορά σε κανέναν
- Να μην φοβάμαι
- Ανεση στις κινησεις χωρις περιορισμους
- Ελευθερία είναι το πολυτιμότερο αγαθό του ανθρώπου που καθορίζει τη ζωή του
- Η δυνατότητα να παίρνω αποφάσεις για τον εαυτό μου
- Η δυνατότητα να παίρνω κάθε μου απόφαση χωρίς χαλιναγωγημενα ερεθίσματα
- Να εμπλέκομαι σε δραστηριότητες και λοιπά δρώμενα χωρίς εμπόδιο
- Πραττω χωρις καταπιεση,πραγματοποιώ στοχους
- Η δυνατότητα έκφρασης και λήψης αποφάσεων
- η δυνατότητα να μπορεί κάποιος να εκφράζεται χωρίς φόβο κ να συμμετέχει στη λήψη αποφάσεων
- Να έχω δική μου άποψη
- Να πράττω όπως επιθυμώ
- Δημοκρατία λόγου
- Η ελευθερία για μένα σημαίνει η δυνατότητα να εκφράζομαι και να σκέφτομαι χωρίς περιορισμούς , σεβόμενος τα δικαιώματα και τις αξιοπρέπειες των ανθρώπων
- Δημοκρατια
- Ελευθερια
- Να πράττεις όπως θεωρείς εσύ σωστό εφόσον δεν βλάπτει κάποιον άλλον
- Ζω με ελεύθερο τρόπο,έχω ελευθερία λόγου
- Άποψη,Λόγος,Αντιλήψεις
- Η έκφραση του λόγου χωρίς φόβο
- Ελευθερία λόγου
- Το να μπορείς να εκφραστείς και να πεις την γνώση σου μέσω διαφόρων τρόπων
- Να επιλέξω ότι θέλω
- Η βούληση χωρίς επιβολή από άλλους
- Με πολυ απλα λόγια να μπορείς να ζεις με τα βασικα αλλα τουλαχιστον να μπορείς να ζεις

- Τα πάντα
- Βούληση και ανεξαρτησία
- Να μπορώ να εκφραστώ να να πράξω με όποιο τρόπο θέλω χωρίς να βλέπω φυσικά κάποιον άλλον
- Ελευθερία για μένα είναι η απουσία εξαναγκασμού και καταπίεσης και κάθε επιμέρους δικαίωμα που αυτή συνεπάγεται.
- Η δυνατότητα ενός ατόμου να πράττει, να αποφασίζει και να συμπεριφέρεται χωρίς κοινωνικούς, νομικούς και ηθικούς περιορισμούς
- Να μπορώ να εκφράζομαι ελεύθερα χωρίς να φοβάμαι
- Για μένα ελευθερία σημαίνει να μπορείς να ζεις την ζωή σου όπως την ονειρεύεσαι εσύ.
- Ελεύθερη έκφραση ιδεών και απόψεων.
- Ελευθερία
- Η πλήρης απενοχοποίηση της ανθρωπίνης υπαρξης
- Ελευθερία είναι το αίσθημα να μπορείς να ζήσεις ελεύθερα με ότι συνεπάγεται αυτό χωρίς να επηρεάσεις τόσο σωματικά όσο και ψυχικά τον γύρω σου
- Να ζω ελεύθερα
- Να λέω τη γνώμη μου άφοβα, να μην με παρακολουθεί η πολιτεία με κανένα τρόπο
- Ισονομία, δικαιοσύνη, ελευθερία λόγου, ίση πρόσβαση
- Έλλειψη φόβου.
- Τα ίδια με το τι είναι δημοκρατία. Επίσης να μην είσαι σκλαβωμένος από κάποιο κατακτητή η καταπιεστή είτε εσωτερικό είτε εξωτερικό της χώρας σου. Να μη καταπιέζονται οι επιλογές σου, στο βαθμό που δεν υποθάλλουν τις ζωές των άλλων και τη καθημερινότητα τους.
- Να μην επιβάλλεται κανείς
- Δυνατότητα έκφρασης απόψεων και επιλογών χωρίς να χάνεις τη δουλειά σου ή να σου επιβάλλονται σωματικοί περιορισμοί..
- Να μην είμαι δέσμιος της βιοπάλης σε βαθμό να περιορίζεται δραστικά το επίπεδο ζωής μου και η προσωπικές μου φιλοδοξίες.
- Να πω την άποψη μου και τα πιστεύω μου χωρίς να φοβάμαι
- Να μπορεί ο καθεννας να δρα κατα βουληση ,και να αποφασίζει στοχους που θα πραγματοποιηθούν
- Ελευθερια για μένα είναι μια λέξη πολύ μπερδεμένη με πολλές διαφορετικές εκδοχές
- Το δικαίωμα στην ελεύθερη βούληση
- Η ζωή ολοκληρη
- Να μπορώ να κάνω ότι θέλω χωρίς να παραβαίνω το νόμο
- Να πω, να κανω αυτό που θέλω χωρίς φόβο
- Η απουσία καταπίεσης και σίγουρα εξαναγκασμού . Το δικαίωμα να μιλάς και να σκέφτεσαι όπως Επιθυμείς.
- Να ζεις ελεύθερος

- Ελευθερία είναι να μπορείς να δραστηριοποιηθείς κοινωνικά χωρίς περιορισμούς και εξαναγκασμούς
- Ελευθερία: άποψης, γνώμης κίνησης
- Η δυνατότητα έκφραση χωρίς περιορισμούς
- Ανεξαρτησία
- Ο κάθε άνθρωπος έχει την δυνατότητα να λέει και να πράττει ότι αυτός θέλει
- Ελευθερία σημαίνει η δυνατότητα λόγου και έκφρασης.
- Το να μη σε περιορίζουν οικονομικοί και κοινωνικοί παράγοντες σε όλες τις εκφράσεις της ζωής σου
- Λέω και κάνω ότι θέλω με βάση τους κανόνες πάντα
- Να μπορώ να εκφράζω ελεύθερα την γνώμη μου και τα πιστεύω μου
- Το να λες την άποψη σου χωρίς φόβο
- Να μην με αναγκάζουν να θεωρώ κάποια πράγματα φυσιολογικά τα οποία εγώ πιστεύω το αντίθετο
- Ελευθερία της άποψης του λόγου και των πράξεων αν δεν επηρεάζουν κάποιο συμπολίτη
- Να κάνω ότι θέλω χωρίς να στερώ από τον άλλο να κάνει το ίδιο
- Το μεγαλύτερο αγαθό
- Ανιδιοτελής έκφραση
- Να κάνω αυτό που πραγματικά θέλω και να μην υπάρχουν παρακολουθήσεις
- Ζωή
- Ένας άνθρωπος να δρα κατά βούληση
- Ελευθερία είναι η δυνατότητα του να Δράμε κατά την βούληση μας στους στόχους μας και σκοπούς
- Ελευθερία σημαίνει να μπορείς να πράτεις ελεύθερα (υπό όρους φυσικά)
- Αξιοπρεπής ζωή, αξιοκρατία, ελευθερία λόγου
- Να ζεις σε μια ελεύθερη χώρα
- Σημαίνει να μπορώ να καλύπτω όλες μου τις υλικές και συναισθηματικές ανάγκες
- Σημαίνει να τηρούνται τα δικαιώματά μου και να εκφράζομαι όπως θέλω
- Να μπορώ να πάρω όποια απόφαση θέλω όσον αφορά την ζωή μου (χωρίς να παρεμβαίνω στην ελευθερία των άλλων ανθρώπων)
- Να μην με ελέγχουν
- Να μην υπάρχει περιορισμός σε κανέναν, να μην εξαρτάσαι από κάποιον. Δικαίωμα σε νέες ευκαιρίες
- Όχι έλεγχο
- Να μπορώ να εκφραστώ χωρίς να φοβόμαι

30. Εάν όχι, εξηγήστε τον βασικότερο λόγο που απείχατε από τις εκλογές

- Δεν είχα κόμμα που να με αντιπροσωπεύει

- Λόγω εργασίας
- Θανατος
- Αρρώστησα
- Θέμα υγείας
- Μπρος γκρεμός και πίσω ρέμα
- Απέχθεια για το υπάρχον πολιτικό σύστημα.
- Δεν με αντιπροσωπεύει κανένα κομμα
- Δούλευα
- Δουλειά
- Έλειπα σεζόν
- Δεν με αντιπροσωπεύει κανένα κόμμα
- Απόστασης / Προσωπικοί λόγοι
- Δουλειά και άλλη πόλη
- Αναποφασιστικότητα
- Δεν βλέπω καμία διαφορά